

Archimandriet Christoforos Stavropoulos Deelnemers aan de goddelijke natuur, 1976

Inhoud

Opdracht van de vertaler

1

Proloog

Inleiding: onze roeping

Deel I

1. De Heilige Schrift over theosis (vergoddelijking)
2. "Hij schiep de mens naar zijn eigen beeld"
3. Theosis na de zondeval
4. "Goddelijk en vergoddelijkend"
5. Goddelijke genade en vrije wil

Deel II

1. De dienst van de geboorte in God - doop
2. De poort van genade - bekering, berouw, biecht,
3. 'Ontvlamd en vergoddelijkt' - eucharistie
4. De vergoddelijkende deugd - gebed
 - 4.1 Algemeen
 - 4.2 Zuiver gebed
 - 4.3 Het gebed van het hart
5. 'De volmaaktheid van alle heiligen'
 - 5.1 De liefde van God voor de mensheid
 - 5.2 De liefde van de mens voor God en de naaste

Epiloog

Opdracht van de vertaler, Stanley Harakas

"Aan Hem die door de kracht die in ons werkzaam is, in staat is veel meer te doen dan wij vragen of bedenken, aan Hem zij de eer in de kerk en in Christus Jezus."
(Efeziërs 3:20-21).

En:

Uit dankbaarheid aan mijn eerste leraar in het geloof, dominee George Seder.

CvdL: De talloze aanduidingen met 'de heilige...' of "St." heb ik meestal weggelaten)

Proloog

(11) Er is nauwelijks een levend iemand die zich niet heeft afgevraagd: "Waarom leven we op deze aarde?" Uiteindelijk is er maar één antwoord. We leven op aarde om in de hemel te leven, om "vergoddelijkt" te worden, om één te worden met God. Dit is het doel en de vervulling van onze aardse bestemming. De Heilige Schrift en de leer van de kerkvaders behandelen deze bestemming. Het is een diepgaand onderwerp vol betekenis. Het is immers bestudeerd door de grote vaders van de oosters-orthodoxe kerk en hun door God verlichte geschriften staan vol met het heilige idee van de vergoddelijking of "theosis" van de mens.

Systematische uiteenzettingen van deze patristische leer zijn te vinden in hedendaagse theologische geschriften. (12) Zo is er in het Engels het klassieke werk van Vladimir Lossky, *The Mystical Theology of the Eastern Church*, waarin we een beknopte maar geleerde uiteenzetting vinden van de basisleer van de oosters-orthodoxe kerk met betrekking tot onze theosis.

Maar voor de gewone leden van onze kerk is er een heel redelijke vraag die de kern van de zaak raakt: "Hoe bereikt de gemiddelde christen in de praktijk de theosis? Hoe vindt iemand precies de weg die leidt tot volledige eenwording met God?"

Deze praktische en persoonlijke benadering van de realisatie van theosis verdient de bijzondere aandacht van de gelovigen. Dat is het doel van dit boekje. De bovengenoemde studies, hoe uitstekend ze ook zijn, liggen voor de meeste leden van onze kerk buiten bereik, hetzij vanwege de taal waarin ze geschreven zijn, hetzij vanwege hun wetenschappelijke karakter. De boodschap van deze studies hoeft echter niet verloren te gaan. Dit boekje heeft als doel om *elke gelovige christen die unieke weg te tonen die leidt tot zijn of haar eenwording met God*. Het beoogt christenen daadwerkelijk te helpen bij het bewandelen van die weg die ze niet kennen, die ze kwijt zijn geraakt of die ze proberen te vinden - die ene unieke weg die naar theosis leidt.

Inleiding: onze roeping

(17) Hebben we wel aandacht besteed aan onze roeping? Niet aan ons dagelijkse menselijke werk, maar aan onze goddelijke roeping? We spreken hier niet over onze natuurlijke en fysieke doelen, maar over onze geestelijke roeping. Welke is het belangrijkste? Is het besef van onze geestelijke roeping tot in het diepste van onze ziel doorgedrongen? Is het tot in ons wezen doorgedrongen? Is ons hart ontvlamd door de roeping die tot ons is gericht door de enige Heer van het leven, onze enige ware vader, God zelf? In de Heilige Schrift, waar God zelf spreekt, lezen we over een unieke oproep die tot ons gericht is. God spreekt duidelijk en rechtstreeks tot ons mensen en Hij zegt:

Ik zei: "Jullie zijn goden, zonen van de Allerhoogste - allemaal." (Ps.81 (82):6 en Joh.10:34).

Horen we die stem? Begrijpen we de betekenis van deze roeping? Aanvaarden we dat we inderdaad op een reis zijn, een weg die naar theosis leidt?

Als mens hebben we allemaal deze ene, unieke roeping: theosis te bereiken. Met andere woorden, we zijn allemaal voorbestemd om een god te worden, (18) om gelijk te zijn aan God zelf, om met Hem verenigd te worden. De apostel Petrus beschrijft volkomen duidelijk het doel van het leven: we moeten

deelnemers worden aan de goddelijke natuur (2Petr.1:4).

Dit is het doel van uw leven: dat u deelgenoot bent van de natuur van God en van het leven van Christus, een deelhebber aan de goddelijke genade en energie – om net als God te worden, een ware god. De mens is volgens Basilius een schepsel dat de opdracht heeft gekregen om een god te worden. "Hij heeft de opdracht gekregen om God te worden," zegt Gregorius van Nazianze (*Begraffenisrede voor Basilius*). God is alleen verenigd met goden, merkte Simeon de Nieuwe Theoloog (949-1022) kernachtig op.

Theosis! Wat betekent dit diepe en betekenisvolle woord? Het betekent de verheffing van de mens tot de goddelijke sfeer, tot de atmosfeer van God. Het betekent de vereniging van het menselijke met het goddelijke. Dat is in wezen de betekenis van theosis. De menselijke natuur behoort zich dus te ontwikkelen tot een spirituele wereld, en in dat proces moet haar zware materialisme worden afgebroken en opgelost. De menselijke ziel moet worden gepolijst, zodat ze van haar huidige dofheid kan worden getransformeerd tot een stralende spiritualiteit. Zo wordt de vereniging van het menselijke met het goddelijke werkelijkheid. We worden getransformeerd naar zijn gelijkenis.

Deze vereniging is echter niet absoluut. Ze is relatief, want het is niet de transformatie van onze essentie. Het is veeleer natuurlijk, ethisch en in overeenstemming met de genade. Het is de vereniging van de hele persoon met God als onbeperkt geluk in het goddelijke koninkrijk. De menselijke natuur wordt een uitvloeisel van de goddelijke natuur. (19) Ze wordt hervormd tot haar oorspronkelijke schoonheid. Ze wordt herboren tot een nieuw leven. Het wordt opnieuw geschapen door goddelijke adoptie.

Anastasios Sinaites (701 †) zegt het volgende in een prachtige definitie van theosis:

Theosis is de verheffing tot iets beters, maar niet de verlaging van onze natuur tot iets minders, noch een wezenlijke verandering van onze menselijke natuur. Het is een goddelijk plan, de gewillige afdaling van enorme omvang door God, die Hij deed voor de redding van anderen. Dat wat van God is, is verheven tot een grotere glorie, zonder dat de eigen aard ervan veranderd is (*Over het Woord*).

Deel I

1. De Heilige Schrift over theosis

(23) In het allereerste boek van het Oude Testament, het boek Genesis, vinden we de goddelijke afstamming en de relatie van de mensheid tot God.

God zei: "Laten wij de mens maken naar ons beeld, naar onze gelijkenis..." Zo schiep God de mens naar zijn beeld, naar het beeld van God schiep Hij hem (Gen.1:26,27).

De mens is geschapen naar het beeld en de gelijkenis van zijn Schepper. Deze relatie met God is werkelijk indrukwekkend. De mensheid is geschapen naar het beeld van God, en ieder mens is geroepen om op God te lijken. We zijn geroepen om goddelijk te worden, niet alleen vóór onze val in zonde, maar ook erna.

Na de zondeval van de mensheid beginnen we de verwezenlijking van dit doel te zien in het volk Israël, dat door God was gekozen als zijn uitverkoren volk. Deze goddelijke adoptie/aanneming had een groeps karakter. Later kreeg het een individueel karakter in de personen van de vrome koningen David en Salomo, en vóór hen in de Rechters, die zowel "zonen van God" als "goden" worden genoemd, ondanks het feit dat zij als mensen moesten sterven. (24) Deze goddelijke adoptie is niets anders dan de oproep aan alle mensen om goddelijk te worden – een oproep tot theosis. Het Oude Testament staat vol met deze leer waarin mannen en vrouwen worden gezien als zonen en dochters van God, met een unieke oproep tot theosis, dat wil zeggen, tot vereniging met God.

Het Nieuwe Testament leert op een heel bijzondere en prachtige manier over de theosis van de mens. Het feit dat God zelf mens wordt en de menselijke natuur aanneemt, deze vergoddelijkt door haar te verenigen met zijn eigen goddelijke natuur en haar te verheffen tot de troon van God, verkondigt op de meest welsprekende wijze de waarheid die Athanasius heeft geformuleerd:

God werd mens, opdat wij goden zouden worden (*Over de menswording van het Woord*, 54). (CvdL: Meijering vertaalt meer letterlijk: "Hij zelf immers werd mens opdat wij vergoddelijkt zouden worden", want in het Grieks staat: Αὐτὸς γὰρ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν.)

De Zoon van God spreekt herhaaldelijk tot ons en roept ons op tot theosis (vergoddelijking). Zijn refrein is:

Opdat u kinderen zult zijn van uw Vader die in de hemel is (Mat.5:44).

Paulus schrijft zeer duidelijk over dit onderwerp in zijn brief aan de Galaten:

Maar toen de tijd rijp was, zond God zijn Zoon uit, geboren uit een vrouw, geboren onder de wet, om hen die onder de wet waren te verlossen, zodat wij aangenomen zouden worden als zonen. En omdat u zonen bent, heeft God de Geest van zijn Zoon in onze harten gezonden, die roept: 'Abba, Vader!' Zo bent u door God geen slaaf meer, maar een zoon, en als zoon ook een erfgenaam. (Gal.4:4-7)

Hij is onze Vader. Wij zijn zijn kinderen, zijn erfgenamen door Jezus Christus. Dit is onze roeping: theosis. (25) De betekenis van theosis in het Nieuwe Testament is de adoptie van de mens tot God, zijn deelname aan de onvergankelijkheid van God en zijn vermenging met de goddelijke natuur in onbeschrijflijke glorie en zaligheid. Deze hele situatie van goddelijke aanneming en theosis wordt samengevat in de woorden van Athanasius:

God wordt mens, opdat Hij Adam tot een god kan maken.

2. "Hij schiep de mens naar zijn eigen beeld"

Dat onze oorspronkelijke en unieke roeping theosis is, blijkt duidelijk uit de betekenis van de menselijke schepping "naar het beeld van God". God "schiep de mens naar zijn eigen beeld". Wat betekent "naar zijn eigen beeld"?

De vaders van de oosterse kerk presenteren verschillende dimensies van het antwoord op deze waarheid, die elkaar aanvullen.

Soms schrijven de vaders het karakter van het "beeld van God" toe aan het koninklijk ambt van de mens, d.w.z. aan onze superioriteit en autoriteit over de materiële wereld. Soms zien de vaders het "beeld" in het geestelijke aspect van de menselijke natuur, in de ziel, of in het sturende aspect van onze natuur.

Ze hebben het gezien in de geest, de hogere vermogens, zoals het intellect of in de menselijke zelfbeschikking, een kenmerk waardoor we innerlijk vrije beslissingen nemen, die de voornaamste oorzaak van ons handelen zijn.

Soms wordt het beeld van God in de mens vergeleken met een van de kenmerken van de ziel, zoals haar eenvoud, haar onsterfelijkheid, alsook de mogelijkheid van een ware gemeenschap met God door de aanwezigheid van de Heilige Geest in de ziel.

(26) Andere vaders benadrukken dat niet alleen de ziel "naar het beeld van God" is geschapen, maar dat ook het menselijk lichaam deel heeft aan het beeld van God. Bij Gregorius Palamas (1296-1359) lezen we:

We kunnen de mens niet alleen de ziel of alleen het lichaam noemen, maar veeleer beide samen, waarvan gezegd wordt dat ze door God naar zijn beeld geschapen zijn (*Prosopoëa*).

Hieruit volgt dat wanneer de Heilige Schrift spreekt over het "beeld", zij spreekt over de gehele mens. Het beeld van God verwijst dus in het algemeen niet naar een specifiek element van onze complexe menselijke natuur (lichaam of ziel). Het verwijst veeleer naar de totaliteit van de menselijke natuur, in haar volledigheid. Zoals Gregorius van Nyssa zegt:

Om deze reden omvatte het Woord van God, door te zeggen dat de mens naar Gods beeld is geschapen, alles in één omvattende zin. Het was hetzelfde als zeggen dat Hij de menselijke natuur heeft geschapen om deel te hebben aan al het goede (*Over de schepping van de mens*, 16).

Zo zijn mensen, die geschapen zijn uit materie en geest, geroepen om delen in al het goede van God.

In ieder mens zaait God al die zaadachtige gaven die ons tot zijn beeld maken en ons naar zijn gelijkenis leiden, voor zover wij deze gaven koesteren. Dit is onze roeping: theosis. Theosis wordt beetje bij beetje bereikt, door de stapsgewijze spiritualisering van onze menselijke natuur. Op deze manier bereiken we onvergankelijkheid en de aanschouwing van God. (27)

Het leven van de eerste mensen in het paradijs was een leven van vreugde, dat onbeperkte vervulling zou vinden met de volledige verwezenlijking van het beeld van God. Johannes Damascenus (675-749) merkt op:

Met zijn lichaam leefde de eerste mens op een heel goddelijke en prachtige plek. Met zijn ziel verbleef hij echter op een nog hogere en mooiere plek. Daar had hij God als huis én bewoner, en als een heerlijke tuin die hem omringde. Hij was omhuld door Gods genade en als zijn enige, heerlijk zoete vrucht genoot hij voortdurend van de aanschouwing van God, zich voedend, om zo te zeggen, als een ander soort engel (*Over het Paradijs*).

3. Theosis na de zondeval

De mens zondigde vrijwillig. Zijn zonde bestond in wezen uit ongehoorzaamheid, uit het overtreden van het goddelijke gebod. Adam negeerde het gebod van God. Hij nam een ondankbare houding aan tegenover zijn enige en eeuwige weldoener, God. Hij koos niet de goddelijke, maar de demonische weg. Het directe gevolg van deze afvalligheid was de zondeval, dat wil zeggen de scheiding van de levende God. De mensheid verliest de goddelijke gave. De menselijke natuur raakt vervormd. De dood komt. Onze onderwerping aan de tirannie van de duivel volgt. En zo staan wij mensen zelf de goddelijke genade die over ons wordt uitgestort in de weg. Het beeld van God in ons wordt verzwakt. Wijzelf sluiten de mogelijkheid van onze vereniging met God uit. We ontkennen het menselijke karakter en de menselijke haalbaarheid tot vergoddelijking. De mogelijkheid om op God te lijken verdwijnt en wordt onmogelijk.

Maar ook al reageerde Adam niet op zijn roeping, (28) en ook al is zo dat hij er niet in slaagde zich met God te verenigen, en ook al verdeelde en scheidde zijn zonde hem van de levende God, dit betekent niet dat het goddelijke plan voor de theosis van de mensheid vernietigd is. Ondanks de zondeval blijft er een mogelijkheid bestaan die tot vergoddelijking kan leiden. Geen macht en geen zonde kunnen de liefde van God voor de mensheid overwinnen. Ondanks de menselijke zonde blijft Gods liefde voor de hele mensheid standvastig. En dit is waar, omdat de mens de zonde niet zelf bedacht heeft. Hij heeft haar niet uitgevonden. Hij werd misleid door de vader van bedrog en zonde, de duivel. Goddelijke Barmhartigheid ziet niet over het hoofd dat de mensheid zondigde door bedrog en door bedrog het goddelijke gebod ongehoorzaam was. De mensen zijn niet de bron van de zonde; ze zijn echter wel degene die haar in praktijk brengen.

Maar het feit dat mensen niet alleen geest, maar ook vlees zijn, is nog een reden waarom ze de mogelijkheid hebben om tot God terug te keren. Want als mensen alleen geest waren en daardoor als geest zondigden, zouden ze niet verlost kunnen worden, omdat de geest niet kan veranderen maar onveranderlijk blijft wegens zijn eenvoud. Maar mensen hebben ook een lichaam. En lichamen zijn veranderlijk en kunnen getransformeerd worden, omdat ze complex zijn. Dat wil zeggen, ze hebben het vermogen om van richting te veranderen en terug te keren naar waar ze vandaan komen. Het goddelijke beeld van de eerste schepping, dat in de gehele menselijke natuur aanwezig is, inclusief lichaam en geest, werd niet volledig vernietigd door die eerste zonde; het werd verzwakt, het werd verduisterd, maar het ging niet verloren. Dit is de basis waarop de herschepping van de mensheid en haar terugkeer naar de weg van theosis zal plaatsvinden. Deze herschepping zou alleen gerealiseerd worden door de incarnatie van de goddelijke Logos.

Het lot van de eerste Adam zou vervuld worden door Christus, de tweede Adam. God zou mens worden, zodat de mens een god zou kunnen worden – volgens de woorden van zowel Irenaios als Athanasios, die door kerkvaders en theologen van elke volgende generatie zijn herhaald. (Lossky)

Zo opent het werk van het vleesgeworden Woord opnieuw de weg voor ons, menselijke wezens, naar het bereiken van theosis, het uiteindelijke doel van ons leven. De goddelijke incarnatie brengt ons terug tot de Vader en biedt ons de mogelijkheid om "de gelijkenis" van God in ons leven te verwezenlijken. Incarnatie-kruisiging-opstanding-hemelvaart overbruggen de kloof die ons van God scheidt. Die kloof is de dood, de zonde en de gevallen natuur. De kloof die onze gevallen natuur creëert, wordt overbrugd door de incarnatie van het Goddelijke Woord. De kloof die door onze zonde wordt gecreëerd, wordt overbrugd door zijn kruisiging. En de derde kloof, de dood, wordt gevuld door zijn opstanding.

De laatste vijand die vernietigd zal worden, is de dood (1Kor.15:26).

Door zijn hemelvaart verenigt Christus de aarde met de hemel en maakt hij de twee tot één; want Hij is het die ze tot één heeft gemaakt (naar Ef.2:14).

Onze vereniging met God, de theosis die ons objectief wordt aangeboden door de mensgeworden, gekruisigde, verrezen en opgestegen God, kan alleen in de Heilige Geest worden gerealiseerd. Alleen met de Heilige Geest zullen we in staat zijn verlossing en theosis te ontvangen en te ervaren. Alleen in de Heilige Geest zullen we het punt bereiken waarop we goden worden, gelijkenissen van God. Alleen de Heilige Geest zal ons overbrengen wat de Zoon en het Woord van God ons heeft aangeboden. (30) Onze roeping blijft slechts één: theosis door onze Heer Jezus Christus in de Heilige Geest.

4. "Goddelijk en vergoddelijkend"

De theosis van de mens, zijn volmaakte vereniging met God die door genade mogelijk wordt gemaakt, zal volledig worden gerealiseerd in het toekomstige tijdperk na de opstanding der doden. Maar beginnend in dit leven kan deze vereniging die mensen vergoddelijkt steeds meer werkelijkheid worden. Onze verdorven en verzwakte natuur moet beetje bij beetje worden getransformeerd en aangepast aan het eeuwige leven.

God heeft ons dit goede in de kerk geschonken. In de kerk heeft Hij ons alle *objectieve* vooronderstellingen en alle noodzakelijke middelen gegeven om ons doel te bereiken. De noodzakelijke *subjectieve* vooronderstellingen moeten daarentegen door ons zelf worden gecreëerd. Het werk van onze theosis, onze vereniging met God, wordt ons niet op een mechanische manier overgedragen. Onze verzwakte menselijke natuur zal niet op magische wijze worden getransformeerd. Het zal gebeuren in samenhang met onze eigen inspanningen. Het zal worden gerealiseerd door de "samenwerking" van mens en God. Dit subjectieve aspect van onze vereniging met God biedt de weg naar theosis die we moeten volgen. Deze weg is niets anders dan het leven in Christus.

Het ware doel van het leven in Christus is het ontvangen van de Heilige Geest. De Heilige Geest is de grote bewoner van de kerk. Het is daar dat de Heilige Geest al zijn heiligende en vergoddelijkende kracht uitoefent. Het werk van onze theosis, dat onze Heer Jezus Christus objectief volbracht, wordt voltooid door de Heilige Geest, (31) die het aanpast aan het leven van elke gelovige christen. De Heilige Geest is het voornaamste en essentiële begin van de heiliging. De kerkvaders leren uitdrukkelijk dat de theosis van de mens toe te schrijven is aan de Heilige Geest. De essentiële plaats van het vleesgeworden Woord van God wordt geëvenaard door die van de Heilige Geest.

De goddelijke Geest die van de Vader uitgaat, vergoddelijkt ons. "Goddelijk en vergoddelijkend" is wat het is. De Heilige Geest is een goddelijke band die het mystieke lichaam van Christus, dat wil zeggen de kerk, met haar Heer in harmonie brengt en verbindt. Het is de Heilige Geest die de gelovigen tot andere christussen maakt en zo de kerk scheidt. Onze opname in het mystieke lichaam van Christus en onze theosis zijn niet uitsluitend het werk van de menswording van Christus. Het is eveneens het werk van de scheppende Heilige Geest, die de kerk scheidt met haar geestelijke gaven.

Door de Heilige Geest worden de gelovigen deelgenoten van de goddelijke natuur. Zij worden gevormd in het nieuwe leven. Zij leggen de vergankelijkheid af. Zij keren terug naar de oorspronkelijke schoonheid van hun natuur. Zij worden deelhebbers van God en kinderen van God. Zij nemen de gestalte van God aan. Zij weerspiegelen het licht van Christus en erven onvergankelijkheid. Zo is de bijdrage van de Heilige Geest altijd een voltooiende handeling. God de Vader heeft vóór alle eeuwen het werk van verlossing en theosis bedacht. Hij verwezenlijkt het in de tijd, in de Zoon. De Heilige Geest voltooit, vervolmaakt en past dit werk aan de mens aan.

In de kring van de kerk heiligt en verenigt de Heilige Geest de gelovigen op mystieke wijze met Christus, waardoor het mystieke lichaam van de Heer wordt geschapen en leven wordt ingeblazen. In dit mystieke lichaam straalt de heiligende energie van de Heilige Geest. (32) Deze goddelijke energieën, de verscheidenheid aan genaden van de Heilige Geest en de gaven die Hij op mystieke wijze aan de ziel van de gelovige overdraagt, vormen de nieuwe, goddelijke menselijke natuur. De Heilige Geest heeft daarvoor de kracht om te herscheppen, te vernieuwen en een wedergeboorte teweeg te brengen. Basilius schrijft:

Van de Heilige Geest ontvangt men voorkennis van de toekomst, inzicht in mysteries, begrip van verborgen zaken, de uitdeling van genaden, de hemelse levenswijze, omgang met engelen, eeuwig geluk, verblijf in God, de gelijkenis van God, en het allerhoogste om te verlangen: God worden.

Deze scheppende kracht van de Heilige Geest staat bekend als goddelijke genade. Zij komt naar mensen toe. Zij dwingt niet. Zij versterkt hen op geestelijke wijze om de weg naar theosis te bewandelen. Het is echter absoluut noodzakelijk dat mensen de goddelijke genade vrijwillig en zonder dwang ontvangen. Het is absoluut noodzakelijk dat individuen vrijwillig meewerken met de goddelijke genade om de gezegende weg van vereniging met God te kunnen bewandelen.

5. Goddelijke genade en vrije wil

Theosis. Vereniging met God. Ontvangst van de Heilige Geest. Hoe kunnen we dit werkelijkheid laten worden? Welke weg leidt daarheen? Het antwoord blijft hetzelfde: *het christelijk leven*. Het christelijk leven ontstaat door de sacramenten en door heilige werken, die deugdzame werken die met een zuiver en heilig motief in de naam van Christus worden gedaan.

(33) Op dit punt is speciale aandacht nodig, omdat veel christenen geloven dat goede werken en deugden ons redden en ons met God verenigen. We moeten dit goed begrijpen. Het doel van onze strijd, onze inspanningen, het doel van het christelijke leven zijn niet goede werken en deugden. Dit komt doordat ze ons op zichzelf geen theosis schenken.

Het ware doel van het christelijke leven is dat we de Heilige Geest als de onze ontvangen, wat op zijn beurt ons bestaan vergoddelijkt. Gebed, vasten en al die andere christelijke gebruiken en oefeningen zijn natuurlijk heel goede dingen. Maar op zichzelf vertegenwoordigen ze niet het doel van het christelijke leven. Ze zijn slechts noodzakelijke middelen om dat doel te bereiken. Vasten, nachtwaken, gebeden, aalmoezen en andere goede werken die in de naam van Christus worden gedaan, zijn middelen die ons helpen dat doel te bereiken dat altijd hetzelfde blijft: de ontvangst van de Heilige Geest en het ons eigen maken ervan, dat wil zeggen: theosis.

Goede werken kunnen ons alleen de vruchten van de Heilige Geest schenken wanneer ze in de naam van Jezus Christus worden gedaan. Goede werken die niet in de naam van Jezus Christus worden gedaan (en die kunnen worden gedaan door niet-christenen of door christenen die denken dat er een onafhankelijk goed bestaat, los van Christus) kunnen ons geen beloning in het hiernamaals opleveren. Evenmin kunnen ze ons de genade van God in dit leven schenken. Er bestaat geen onafhankelijk goed voor de christen.

Een werk is goed voor zover het een middel is om een doel te bereiken, voor zover het dient om ons met God te verenigen en voor zover het ons leidt tot het ontvangen en persoonlijk aanvaarden van de goddelijke genade. Laten we dit nog eens benadrukken. Deugden, goede werken en de christelijke strijd zijn noodzakelijk voor elke christen. (34) Ze zijn echter op zichzelf niet het doel. Zij zijn de middelen, of liever de tekenen, de uiterlijke uitingen van het christelijke leven. Er is maar één doel: de genade van de Heilige Geest ontvangen en zich eigen maken.

Maar hier schuilt een probleem. Wanneer ontvangen we de Heilige Geest? Doen we eerst goede werken, worden we deugdzaam en ontvangen we dan de genade van de Heilige Geest als beloning? Of worden we eerst bezocht door de Heilige Geest, waardoor we ertoe bewogen worden deugdzaam te worden? De theologie heeft zich veel met dit probleem beziggehouden, want we bevinden ons in de kern van het thema genade en zelfbeschikking (of vrije wil). Zelfbeschikking is het vermogen en de activiteit van mensen om vrije keuzes te maken. Genade is de geestelijke gave van de Heilige Geest aan de mens.

Volgens de traditie en leer van de oosters-orthodoxe kerk komen genade en menselijke vrijheid gelijktijdig tot uitdrukking en kunnen ze niet los van elkaar worden begrepen. Er zijn geen twee afzonderlijke momenten. Op hetzelfde moment dat iemand vanuit zichzelf vrijwillig de beslissing neemt voor het goede en voor het christelijke leven, komt precies op datzelfde moment de goddelijke genade en versterkt hem. Net zoals deze genade aan het individu wordt gegeven, maakt het individu een vrije keuze. Gregorius van Nyssa zegt:

De genade van God kan hen die de verlossing ontvluchten niet bereiken. Evenmin is de menselijke deugd op zichzelf zo krachtig dat zij de zielen die niet door de genade zijn geraakt, tot een waarachtig leven kan verheffen... Maar wanneer de rechtvaardigheid van werken en de genade van de Geest tegelijkertijd in dezelfde ziel samenkomen, kunnen zij haar samen vullen met een gezegend leven. (*Peri tou kata Theon skopou*).

(35) Genade is derhalve geen beloning voor de deugden van onze menselijke wil. Evenmin is zij, omgekeerd, de oorzaak van de zogenaamde deugdzaamheden van onze vrije wil. Het gaat hier niet om deugden, maar om "samenwerking". We hebben het over de samenwerking van twee willen: de goddelijke wil, die bestaat uit goddelijke genade, en de menselijke wil, die bestaat uit onze zelfbeschikking. Voor zover onze vrije wil meewerkt, kan de goddelijke genade in ons toenemen. Ze neemt bezit van de menselijke persoonlijkheid, versterkt en bouwt haar op, zodat het goede werkelijkheid wordt. Hoe vrijer ieder mens de goddelijke gave van genade ontvangt, des te meer wordt het christelijke leven in feite vervuld en volmaakt met genade; en in dezelfde mate nemen de goede werken van de christen toe en groeit de vooruitgang in deugd. Dit betekent dat de christen, versterkt door genade, steeds meer goede werken en deugden beoefent op weg naar de verwezenlijking van theosis.

Laten we dit goed begrijpen. Ieder mens realiseert het werk van de verlossing in zijn of haar leven met behulp van goddelijke genade, die vrijelijk ontvangen moet worden. Net zoals gist grondig met meel gemengd moet worden om het deeg te laten rijzen, zo wordt genade één met ieder mens, als één wezen, waardoor het individu tot God wordt verheven. Maximus de Belijder / Confessor (580-662) verwoordt de leer van de kerk hierover op klassieke en kernachtige wijze. Hij zegt:

God heeft zijn wil en zijn doel duidelijk gemaakt door middel van zijn liefdevolle afdalen naar de mensheid, waarbij Hij degenen die bewust met haar opstijgen, door genade goddelijk maakt. (*Pros Georgion, Presbyteron*).

(36) Hier zien we de onvervangbare waarde van de goddelijke genade in het werk van onze vereniging met God. Even onvervangbaar is onze vrije wil en de samenwerking van ieder mens met de goddelijke genade in het hele proces van theosis.

Wil een individu de weg bewandelen in eenheid met God en goddelijk worden, dan moet hij of zij daarom volkomen, vrij en van harte 'ja' tegen God zeggen. De bekering tot God moet echt zijn. God moet werkelijk aanvaard worden en de "wereld" moet verworpen worden.

"De wereld" is het kwaad. Kwade hartstochten en verlangens vormen de weg die van God afleidt. De "wereld" is een vreemd dwaalspoor van de menselijke geest; het is het verraad van de aard van onze ziel. Het verwerpen van de "wereld" is een terugkeer van onze ziel naar zichzelf, een hereniging van het zelf, een herstel van ons geestelijk bestaan, dat zich vervolgens weer met God verenigt.

En daarom is er behoefte aan ijver, vlam, warmte en vuur. Dagelijks, tot de dood en zonder onderbreking, moet de christen zich onophoudelijk tot God wenden, zoals

vuur in vuur, hitte in hitte, aandacht in aandacht, verlangen in verlangen (Johannes Climacus).

Al deze zaken benadrukken de noodzaak om aandacht aan ons hart te besteden. Ons hart is de werkplaats van zowel rechtvaardigheid als onrechtvaardigheid. Het is het vat dat elke zonde bevat. Maar tegelijkertijd

is God daar te vinden; daar de engelen; daar het leven en het Koninkrijk; daar het licht en de apostelen; daar de schatten van genade" (Makarius van Egypte).

Wanneer genade alle bronnen, verlangens en uitingen van het hart overwint, dan heerst zij in elk van onze leden en in elke gedachte, want de geest en de gedachten van de ziel bevinden zich daar, in het hart.

(37) Wanneer de genade van God door het hart stroomt, doordringt zij de gehele menselijke natuur. Bijgevolg moet de genade van de Heilige Geest in ons hart neerdalen. En de Heilige Geest moet over ons hart waken.

Even noodzakelijk zijn echter vastberadenheid en ijver van onze kant. Wanneer de ijver afneemt, wanneer de vastberadenheid verzwakt, blijft de genade inactief. We moeten voortdurend het evangelische gebod naleven om waakzaam te zijn en ons niet te laten verdoven door slaap, terwijl we onze levensweg bewandelen die naar theosis leidt.

Het is echter noodzakelijk om met nadruk te benadrukken dat al deze zaken niet alleen door theorie, dat wil zeggen door er simpelweg over na te denken en te studeren, werkelijkheid kunnen worden. Er moet ook actie worden ondernomen. Maximus stelt dat theorie zonder handelen, dat wil zeggen theorie die niet op activiteit is gebaseerd, niets anders is dan pure fantasie. Hetzelfde geldt voor ons handelen als het niet door theorie is geïnspireerd; het is steriel en levenloos als een standbeeld.

De weg naar onze theosis, onze vereniging met God, kan als volgt kort worden samengevat: goddelijke genade en menselijke vrijheid; theorie en praktijk; enthousiaste ijver en vastberadenheid; het verlaten van de "wereld" en terugkeer tot God; goede werken als middel tot theosis; een warm hart en een waakzaam oog.

Pas dan is de weg open en kunnen we die weg bewandelen. We zullen begeleid en gesterkt worden door de goddelijke genade. De heilige mysteriën (sacramenten) zijn hetgeen deze genade van de Allerheiligste Geest overbrengt. Zijn heiligende en vergoddelijkende kracht wordt werkelijkheid in de heilige diensten van de Kerk, in het bijzonder in de heilige doop, de biecht en de heilige eucharistie. (38) Zij wordt vervuld en voltooid door gebed en liefde.

Deel II

1. De dienst van de geboorte in God - doop

(43) Om de goede gevolgen van de menswording van Christus te ervaren, om de genade te proeven die ons goddelijk maakt (de genade die voortvloeit uit het verlossingswerk van onze Heer), om herboren, herschapen, vernieuwd en vergoddelijkt te worden, moet iemand lid worden van de kerk van Christus en de heiligende werking van haar mysteriën (de sacramenten) ontvangen. Het reddende en vergoddelijkende werk van de Heer wordt door de eeuwen heen herhaald door de kerk, met name in haar heilige mysteriën, de sacramenten.

Het mysterie dat ons leidt naar het ware leven van de kerk is de doop. Een ingang, een deur, dat is wat de doop is. Door erdoorheen te gaan worden we lid van de kerk, lid van het lichaam van Christus. Door erdoorheen te gaan beginnen we aan de reis naar theosis.

Volgens de leer van de kerkvaders heeft de doop een vergoddelijkende werking die op onzichtbare en mystieke wijze door de Heilige Geest wordt geactiveerd. De vergoddelijkende gevolgen van het mysterie kunnen in principe worden onderverdeeld in negatieve en positieve effecten. (44) De negatieve gevolgen zijn, over het algemeen gesproken, de overwinning op en uitroeiing van zonde en dood. Het positieve resultaat is de vorming en inwoning van Christus in de gedoopte persoon. Onze bevrijding van alle schuld en gevolgen van de zonde, enerzijds, en wedergeboorte en vernieuwing, anderzijds.

Wat is het begin van de zonde? Niets anders dan de duivel! En wat is de macht van de duivel? Verdorvenheid en dood. Door deze twee dingen worden mensen en de hele schepping door de duivel gevangen gehouden en stevig in de greep van de zonde vastgehouden. Met het begin van de zonde kwam de duivel in de wereld, en door de zonde de dood.

De dood is voor ieder mens gekomen omdat ieder mens heeft gezondigd. (Rom.5:12)

De macht van de duivel werd door God in Christus voorgoed vernietigd, want

Hij heeft ons gered uit de macht van de duisternis en ons overgebracht naar het koninkrijk van zijn geliefde Zoon, die ons de verlossing heeft gebracht, de vergeving van onze zonden. (Kol.1:13-14)

Door zijn dood en zijn opstanding heeft onze Heer Jezus Christus hem vernietigd die de macht over de dood uitoefende, en daardoor werden allen bevrijd "die door hun angst voor de dood hun leven lang in slavernij verkeerden" (Hebr.2:15). Door de vernietiging van de macht van de duivel is de mensheid bevrijd van de tirannieke macht van de dood en van de zonde. Nu kunnen mensen strijden, een onbaatzuchtige liefde beleven in het lichaam van Christus, dat wil zeggen de kerk. (45) Deze nieuwe manier van leven begint met de doop.

De doop is niet alleen de vergeving van de zonden die we geërfd hebben van de zonde van Adam. Het is onze bevrijding van de macht van de duivel. Het is de vernietiging van het beginsel van het kwaad dat in de mensheid was geslopen, namelijk angst, egoïsme en verdeeldheid.

De overwinning op de macht van de dood vindt echter niet plaats door louter de passieve deelname van de dopeling. Zelfs geloof van de dopeling is niet genoeg. Er moet ook een oprecht en diep verlangen zijn om met Christus te sterven in het water van de doop. Pas wanneer we de elementen van de wereld die in ons aanwezig zijn, doden, zijn we in staat een effectieve strijd tegen de duivel aan te gaan en het leven van onbaatzuchtige liefde in het leven van de kerk werkelijkheid te laten worden.

De reiniging van de mensheid van de zonde, de overwinning op de eeuwige dood, het verdwijnen van de oude natuur die we door onze natuurlijke geboorte uit Adam hebben geërfd, zijn geestelijke gevolgen van de doop. Die zouden we op een andere manier niet kunnen ervaren. Bovendien zijn onze mystieke wedergeboorte, het polijsten van Gods beeld in ons, dat bezoedeld en onrein was geworden, en de mogelijkheid om de "gelijkenis" te bereiken (dat wil zeggen, om op God te lijken) extra zegeningen en unieke gevolgen van de doop.

"Door de wedergeboorte die van boven komt," merkte Gregorius van Nyssa op, wordt onze natuur herschapen van vergankelijkheid tot onvergankelijkheid. Dit gebeurt door de vernieuwing van de oude mens, die opnieuw het goddelijke beeld aanneemt dat God aan het begin van de schepping heeft gegeven" (*Tegen Eunomius*, Logos 2). De doop schenkt het ware leven. (46)

Door dit mysterie ontvangen wij de Heilige Geest, aldus Gregorius van Nyssa:

Datgene wat leven scheidt in hen die gedoopt zijn, is de Geest, over Wie de Heer met eigen stem heeft gezegd: de Geest is de gever van leven. (*Over de Heilige Geest*)

Met de reiniging van de goddelijke wedergeboorte, wanneer de gedoopte uit de doop-vont komt, zijn zowel geest als lichaam heilig. De gedoopte ontvangt de genade van zondeloosheid opnieuw. Zijn geest ervaart een wonderbaarlijke helderheid. Vanuit de hoogten van de genade stroomt er goddelijke geestelijke kennis in hem, bevrijd van de geestelijke mist die haar verduisterde. Het oog van de ziel is in staat helder te zien en de Heilige Drie-eenheid te herkennen, en met helderheid de goddelijke dingen te aanschouwen.

Door dit mysterie wordt de continuïteit van het kwaad verbroken. De menselijke natuur wordt volledig herboren. Een nieuw leven wordt geprojecteerd, een leven dat zich bevindt tussen de eerste natuurlijke geboorte en de opstanding. Als mens beginnen we aan onze reis naar het ware licht. We leggen de ruwe kleding van het verleden af, nemen niets met ons mee, zodat we op onze beurt het koninklijke gewaad kunnen aantrekken dat ons oorspronkelijk toebehoorde. Het doopwater doet een bepaald soort leven verdwijnen en brengt een ander voort.

Het is niet het water dat deze zegeningen schenkt, maar het opdracht van God en de neerdaling van de Heilige Geest, die zich op mystieke wijze verenigt met onze eigen vrijheid. Water dient als teken van reiniging (Gregorius van Nyssa, *Over het feest der lichten*).

Zo ontvangen we de gave van onvergankelijkheid. De vergankelijkheid van lichaam en geest waaraan we onderworpen waren, verdwijnt. (47) We bevinden ons nu in een omgeving van onvergankelijkheid, onsterfelijkheid en gaven die ons gegeven zijn in overeenstemming met onze ware aard, die allemaal leiden tot vergoddelijking.

Nu we bevrijd zijn van de restanten en gevolgen van de zonde, zijn we waardig gemaakt om zonen en dochters van God te worden. "Jullie zijn door God tot zonen gemaakt," zegt Clemens van Alexandrië. "De mens is waardig gemaakt voor het goddelijke zoon-schap in God" (Theodorus van Mompuestia), "en voor de mystieke aanneming tot zoon van de Heilige Geest" (Maximus).

Onze geest draagt de verlosser Christus als een gewaad, een onvergankelijk uniform dat de Heilige Geest waardig is, die ons wedergeboorte heeft geschonken en ons heeft verzegeld in een nieuwe manier van leven. "U allen die door de doop één met Christus bent geworden, hebt u met Christus omkleed" (Gal.3:27).

We zijn zo nauw verbonden en verenigd met de Heer, dat we beginnen op te gaan in één enkel idee en één enkele relatie met Hem. We worden in Christus geënt, zodat we op een bepaalde manier ook Christus worden. In die vorm van vereniging wordt de ziel gekarakteriseerd als de bruid van Christus, een geliefde uitdrukking van Johannes Chrysostomus.

Met andere woorden: door de Doop treden de gelovigen toe tot de kerk en worden zij geheiligde leden van Christus, met de verlosser als hun onzichtbare hoofd.

Door de doop worden wij gevormd tot het mystieke lichaam van Christus. Nu draagt ieder van ons die geloof onvergankelijke glorie en onuitsprekelijke zaligheid in zich. Ieder wordt mede-erfgenaar met Christus in de vreugde van het hemelse koninkrijk, regerend en verheerlijkt voor eeuwig samen met Christus, het onzichtbare hoofd van alles.

Ten slotte worden mensen door de doop goden. Gregorius van Nazianze zegt dat de Heilige Geest "de gedoopte persoon vergoddelijkt".

(48) En Johannes Chrysostomus zegt dat de Heilige Geest door de reiniging van de wedergeboorte de gelovigen in goden verandert.

Ik zei dat jullie goden zijn en allemaal zonen en dochters van de Allerhoogste. En dit wordt gezegd omdat jullie uit God geboren zijn. Hoe en op welke wijze? Door de reiniging van de wedergeboorte en de vernieuwing in de Heilige Geest. (Homilie 14)

Dionysius de Areopagiet leert dat door het mysterie van de doop de gelovigen worden verenigd in één gemeenschappelijke theosis en samengebracht in één verenigde en goddelijke gemeenschap. Doop

brenkt onze verdeelde levens samen in een verenigde vergoddelijking. Door deze goddelijke vereniging van alles schenkt de doop ons ook gemeenschap en eenwording met God (*Over wat er in de Synaxis wordt voltrokken*).

Samenvattend: door de doop sterven we samen met Christus en staan we samen met Hem op in het leven van het nieuwe tijdperk. Het mysterie van de doop verbindt dood en leven, de begrafenis en de opstanding van de Heer. Daarom wordt het ook wel de "dienst van de goddelijke geboorte", "de wassing van de wedergeboorte" en onze "eerste opstanding" genoemd. Het biedt de gelovige een volledige reiniging van de ziel van elke smet van lichaam en geest, heiliging en volmaaktheid, onvergankelijkheid en onsterfelijkheid, kennis van de goddelijke waarheid, her-schepping, het oorspronkelijke beeld van God in ons, eenheid met Christus, goddelijke aanneming, gemeenschap met de goddelijke natuur en de vergoddelijking van de menselijke natuur door genade.

2. De poort van genade - bekering, berouw, biecht

(49) De weg die ons met God verenigt, is reeds begonnen met de doop en de heilige zalving. Door deze twee sacramenten heeft de Heilige Geest reeds elk spoor van onze geërfde zonde uitgewist. Het centrum van het menselijk hart is reeds geheiligd. Vanaf dit punt begint een moeilijke en lange reis. Deze leidt ons naar een volledige vereniging met God. Deze vereniging wordt gerealiseerd in "samenwerking" met God.

De gedoopte christen moet met zijn volledige vrije wil strijden om in ware samenwerking met God de eenheid met God te bereiken. Deze reis noemen we het christelijk leven. Het christelijk leven wordt mogelijk gemaakt door de Heilige Geest. Hij werkt in ons en bewerkt – met onze eigen medewerking – onze redding. Of, vanuit een ander perspectief bekeken, kunnen we net zo goed zeggen dat wij, gedoopte christenen, het werk van de verlossing volbrengen, geholpen door de genade van de Heilige Geest.

Het bewuste begin van het christelijke leven, of anders gezegd, het begin van het geestelijke leven, is de bekering tot God. Bekering tot God betekent dat onze wil de wereld verwerpt en één enkel standpunt inneemt: gerichtheid op God.

Wat voor wereld is het dat we die zouden moeten ontkennen? Volgens Isaak de Syriër is "wereld" een inclusieve naam die wordt geïdentificeerd met de passies. De wereld, dat wil zeggen de hartstochten, drijft de mens weg van God; (50) ze creëert een situatie van gebrokenheid en verstrooiing. De ziel dwaalt buiten zichzelf.

Bovendien zijn de hartstochten, oftewel de wereld, een verraad aan onze natuur, omdat onze ziel van nature, zoals door God geschapen, geen hartstochten kent. Wanneer we onze staat van hartstochteloosheid – onze innerlijke eenvoud – verlaten, worden we onderworpen aan de hartstochten.

Het verloochenen van de wereld is dus een terugkeer van de ziel naar haar ware zelf. Het is een zichzelf-herpakken, een herstel van ons geestelijk bestaan, dat zich weer tot God wendt. Deze bekering van onze ziel tot God vindt vrijwillig plaats, net zoals zonde een vrijwillig gekozen scheiding van God is. Deze bekering, of berouw zoals het ook wel genoemd wordt, is een voortdurende inspanning van onze wil, die ernaar streeft ons voortdurend op God gericht te houden. En dat veronderstelt een constante strijd en voortdurende aandacht, zoals Johannes Climacus zegt:

"een voortdurend geweld tegen de gevallen natuur en een totale waakzaamheid van de zintuigen" (*Ladder, 1: Over de onderwerping van het ijdele leven*).

Maar aangezien we, zoals hierboven al gezegd, voortdurend onderhevig zijn aan de invloed van onze hartstochten, moeten we ons niet alleen bekeren, maar moeten we ons ook voortdurend tot God wenden.

Deze voortdurende terugkeer tot God noemen we bekering. Bekering is, vanuit ons menselijk perspectief, de eerste stap op de weg naar onze vereniging met God. Het is het begin van die gezegende weg. Het is "de poort van genade". Maar let op! Want als het waar is dat bekering het begin is van de weg naar onze vereniging met God en de "poort van genade", dan betekent dit niet dat het een overgangsfase is, een tijdelijke stap.

Berouw is een toestand van de ziel (51) die voortdurend zou moeten doorgaan. Het is het constante standpunt van degenen die werkelijk verlangen naar hun verbondenheid met God. Bekering (metanoia) betekent letterlijk "verandering van gedachte," een "transformatie van de geest". Zeggen "ik heb berouw" betekent dat ik mijn manier van denken verander. Het betekent dat ik de gedachten en meningen verander die ik tot nu toe in mijn gedachten gehad en het in mijn dagelijks leven tot uiting gebracht heb met zondige daden en woorden. Berouw betekent dat ik spijt heb van elke zonde en overtreding van Gods wet die ik heb begaan. Ik verwerp en veroordeel ze en ik neem een oprecht besluit om ze niet meer te doen. In plaats daarvan zal ik mijn eigen mening, mijn gedachten, mijn woorden en mijn daden en mijn hele leven in Gods richting keren.

Bekering is een tweede geboorte die God aan ons schenkt door de doop. Het is een mogelijkheid tot terugkeer naar de Vader. Het is een ommekeer van duisternis naar licht, van de overheersing door Satan naar de soevereiniteit van God, zodat we vergeving krijgen voor onze zonden, en samen met allen die Christus toebehoren deel krijgen aan zijn koninkrijk (Hand.26:18). Bekering is dus een voortdurend uitgaan van ons huidige zelf, dat onder de invloed of in de toestand verkeert van de zonde. Het is een kracht die de transformatie van onze natuur activeert.

Berouw is een toestand van onze ziel die het tegenovergestelde is van de voldoening die de farizeeër genoot. Het is het tegenovergestelde van geestelijk beschuldigd worden door anderen. Het is het tegenovergestelde van de houding van de "rechtvaardige man" die van zichzelf oordeelt in een toestand van genade te verkeren, simpelweg omdat hij zichzelf niet kent. Iemand die zichzelf niet kent, is zich niet bewust van de enorme behoefte die hij heeft om uit zijn oude gewoonten te stappen en zich opnieuw tot God te wenden.

(52) Net zoals de weg die leidt naar vereniging met God eindeloos is, zo is ook de daad van berouw dat. Berouw is een reis zonder einde. Isaak de Syriër zegt over berouw:

Het is altijd geschikt voor iedereen, zondaars en rechtvaardigen, die verlossing willen bereiken. Er is geen limiet aan volmaaktheid, want de volmaaktheid van de volmaakte is in werkelijkheid onvolmaakt en onvolledig. Daarom is berouw noodzakelijk. niet beperkt door seizoenen of door handelingen, tot de dood.

(Logos 55 *Over de hartstochten*).

Deze benadering van berouw weerspiegelt de apofatische of negatieve kijk op God. Hoe meer wij, mensen, zijn verenigd met God, in die mate kennen we zijn onkenbaarheid. Dat wil zeggen, wij leren dat de volmaaktheid van God niet gekend kan worden, aangezien zijn volmaaktheid oneindig is. En hoe meer ieder van ons volmaakt wordt, in die mate begrijpen we onze eigen onvolmaaktheid, en daardoor begrijpen we onze eigen onvolmaaktheid in het aangezicht van de ongekende en onbegrensde goddelijke volmaaktheid. In die situatie wordt de behoefte aan berouw des te intenser ervaren.

De ziel die niet bewogen wordt door de noodzaak tot bekering, is een vreemdeling voor Gods genade. Wanneer de opwaartse beweging naar God – die door bekering wordt geactiveerd – ophoudt, onthult dit de ongevoeligheid van een verhard hart. Dit is het voornaamste symptoom van geestelijke dood. Op dat moment is er geen spiritueel leven. De dood heerst. De zonde doodt inderdaad het leven van de geest. Daarom zegt Johannes Climacus dat bekering een vernieuwing van onze doop is, een nieuwe geboorte; dat wil zeggen, een nieuwe wederopstanding. Hij gaat zelfs nog verder wanneer hij zegt dat berouw (53)

zelfs groter is dan de doop, want na de doop is het een bron van tranen geworden (*Ladder, 7,8: Over vreugde-scheppend verdriet*).

Hoewel een dergelijk idee vreemd en extreem kan lijken, is het juist. Berouw is de vrucht van de genade van de doop. Het is genade zelf. Maar hoe? Het wordt *verworven*.

De mens verwerft het en maakt het zich eigen. Wij maken het ons persoonlijk eigen door inspanning en strijd. Zo wordt berouw een geschenk van tranen in ons. Het geschenk van tranen – die door berouw uit onze ziel vloeien – is een zeker teken dat het hart is geraakt, dat het is getroffen door goddelijke liefde. Daarom vervolgt dezelfde mysticus, Johannes Climacus :

We zullen aan het einde van ons leven niet veroordeeld worden omdat we geen wonderen hebben verricht. Noch omdat we er niet in geslaagd zijn te theologiseren. Evenmin zullen we veroordeeld worden omdat we er niet in geslaagd zijn de goddelijke aanschouwing te bereiken. Maar slechts om één reden: dat we ons niet voortdurend bekeerden (*Ladder, 7,73*).

Berouw brengt tranen voort uit de diepte van de ziel. Deze tranen reinigen het hart en wissen grote zonden uit. En wanneer ze worden weggewassen door de tranen van berouw, proeft de ziel de troostende ervaring van de Geest en drinkt zij het zoete water van diepe eerbied. Zo wordt de ziel elke dag versterkt en wordt zij een vruchtbaar veld, dat de vruchten van de Heilige Geest voortbrengt voor de oogst. Op het juiste moment, als een rijpe korenschoof, geeft zij haar vruchten af. Zij is als een onuitputtelijke bron van voedsel voor de ziel, die leidt tot eeuwig en onbedorven leven. (54) Door deze toestand te bereiken met inspanning en de strijd van tranen, wordt de ziel een woonplaats voor het goddelijke, een thuis en verblijfplaats van de Heilige Drie-eenheid. De menselijke geest kijkt dan helder naar zijn Schepper en God en spreekt met Hem, zoals een kind met zijn vader.

Je zou kunnen zeggen dat tranen onze natuur verfijnen en zuiveren. Dit is waar, want bekering is niet alleen ons eigen werk, onze eigen inspanning en strijd. Het is evenzeer de stralende gave van de Heilige Geest, die in ons komt en ons hart verandert. Onze terugkeer tot God is de genezing voor de ziekte van onze natuur. Johannes Climacus zegt:

Bekering is het afwenden van wat niet bij onze natuur hoort, naar wat wel bij onze natuur hoort, en een afwenden van de duivel naar God door middel van geestelijke strijd en pijn.

Deze inspanningen – berouw en tranen – zijn absoluut noodzakelijk op alle niveaus van onze opwaartse beweging naar God, omdat we, zelfs tot het allerlaatste moment, niet op onze eigen individuele vrijheid mogen vertrouwen. Het gebed van de tollenaar: "O God, heb medelijden met mij, een zondaar," zou ieder van ons, zelfs de meest rechtvaardigen onder ons, moeten vergezellen tot aan de poort van het koninkrijk. De christen op de weg naar de verlossing, een weg die leidt tot persoonlijke eenheid met God, moet zich voortdurend bevinden tussen vrees en hoop. Vrees houdt ons tegen, maar drijft ons tegelijkertijd naar God toe. Hoop vervult ons met kracht en trekt ons naar de liefde van de Vader. Isaak de Syriër verwoordt dit idee in de volgende treffende passage.

Berouw is een tweede genade, en het wordt in het hart geboren uit geloof en vrees. (55) Vrees is een vaderlijke roede die ons leidt totdat we het paradijs van de goede dingen bereiken, het geestelijke paradijs. (*Logos 72, Over diverse kwesties*)

De concrete uitdrukking, het begin en de voltooiing van berouw, is het mysterie (het sacrament) van de biecht. De biecht is niet alleen het begin, maar ook de vrucht van berouw. Net als berouw kent de biecht geen einde. De twee vormen samen hetzelfde fenomeen, een voortdurend herhaald mysterie. Laten we het nog eens benadrukken: de biecht moet de vrucht van berouw zijn. Te biecht gaan betekent niet noodzakelijkerwijs dat we in berouw leven. In de biecht worden de concrete zonden die we belijden vergeven. Het is mogelijk om vele malen te biechten en vergeving te ontvangen. Maar als iemand geen berouw heeft getoond, als iemand zijn of haar levenswijze, denken, houding en meningen niet heeft veranderd en als die persoon niet voortdurend met tranen in de ogen voor God staat, dan is het geen waar berouw. Daarom benadrukken we dat een ware, oprechte en volledige biecht het resultaat is van oprecht berouw.

De meest adequate biecht veronderstelt een specifieke biechtvader, die de geestelijke en psychologische gesteldheid van de zondaar kent. Deze biechtvader zal ook de gids van de biechteling zijn. De zondaar zal alles vrijwillig aan de geestelijke vader voorleggen en op zijn oordeel vertrouwen.

Daarom is het ondenkbaar dat de keuze van een geestelijke vader aan het toeval wordt overgelaten. Hij moet de keuze van het hart zijn van degene die lijdt onder de pijnen van de zonde. Hij moet iemand zijn bij wie de biechtende christen zich op zijn gemak voelt en in wie hij of zij volledig vertrouwen stelt. (56) Zo aanvaardden we, door onze eigen wil te verloochenen en ons daardoor te vernederen, de leiding van onze geestelijke vader in alles wat ons geestelijk leven betreft.

Omgekeerd is het ondenkbaar dat de geestelijke vader op een ondoordachte en willekeurige manier raad en leiding geeft. De weg die hij voor zijn geestelijke pupillen uitstippelt, zal het heilige Evangelie, de traditie en de sfeer van de orthodoxe kerk als criterium en leidraad hebben.

3. "Ontvlamd en vergoddelijkt" - eucharistie

Onze voortdurende beweging in de richting van onze God, onze verbondenheid met Hem, is wat ons het ware en authentieke leven schenkt. Dat leven is God. Het is echter niet mogelijk om in God te leven zonder God te ervaren, zonder dat God in ons woont, zonder dat we God in ons ontvangen.

Werkelijk, Ik verzeker u, als u het lichaam van de Mensenzoon niet eet en zijn bloed niet drinkt, hebt u geen leven in u (Joh.6:53).

Na de doop en de bekering is het dus het mysterie van de eucharistie dat ons op mystieke en geestelijke wijze met God verenigt en onze vergoddelijking bewerkstelligt. Datgene wat ons in dit leven van God scheidt, is de zonde. Opdat wij voortdurend in genade mogen groeien, moeten wij permanent en onophoudelijk wortel schieten in de eenheid van de goddelijke natuur, waarvan Christus zelf de manifestatie is. Het mysterie van lichaam en bloed is een concrete verwezenlijking van de eenheid van de menselijke natuur met Christus, en tegelijkertijd van de eenheid met alle leden van de kerk.

(57) Het sacrament van de eucharistie is nauw verbonden met de doop. Het werk van vernieuwing en theosis van de mens, dat eenmaal door de doop is volbracht, wordt voortgezet door de eucharistie, die steeds opnieuw wordt gevierd. De eucharistie voedt de gelovige met het lichaam en bloed van Christus. Zij versterkt ons en brengt ons verder. Zij verenigt ons innig met de Verlosser en leidt ons vastberaden naar theosis.

Met de heilige communie herbeleven we het wonder van zijn goddelijke menswording. In het mysterie van de eucharistie zien we de voortzetting van de aanneming van de menselijke natuur door de Logos. De communie is een voortdurende verschijning van het menselijke voor het goddelijke. Ze biedt de mogelijkheid tot een ontmoeting met Christus. Ze vervult onze hele menselijke natuur met een mystieke vreugde. In de eucharistie komt onze menselijkheid in contact met de hoogste geestelijke wereld en treedt zij het ware leven binnen.

De goddelijke natuur van de Verlosser is een godvruchtig gist, die de hele persoonlijkheid van de communicant vervult. Door het mysterie van de eucharistie vindt er een wederzijdse doordringing plaats tussen Christus en de gelovige. De gelovigen worden mystiek verenigd met de Heer. De Heer is het onzichtbare en geestelijke hoofd van de gelovigen. Bovendien worden de gelovigen door de eucharistie met elkaar verenigd. Op deze wijze wordt de kerk van Christus gevormd als het mystieke lichaam van de heiligen.

Het is de duivel die verdeeldheid zaait in de kerk. Het enige wat de geestelijke eenheid van de gelovigen in één lichaam niet kan verdragen, is verdeeldheid. Juist daarom richt de duivel al zijn macht op het zaaien van verdeeldheid. (58) De eucharistie is het meest effectieve antwoord op dat demonische werk. In de liturgische samenkomsten, waar het mysterie van de eucharistie plaatsvindt, worden de machten van de duivel, die verdeeldheid zaaien en vernietigen, voortdurend overwonnen. Ignatius Theoforus (van Antiochië, ca.42-ca.114) zegt:

Wanneer jullie regelmatig samenkomen, worden de machten van Satan vernietigd en wordt zijn verderfelijke invloed op de harmonie van jullie geloof tenietgedaan (*Aan de Efeziërs* 13).

Bijgevolg scheidt de christen die niet ingaat op de uitnodiging van de Heilige Geest en niet deelneemt aan de liturgische viering van de eucharistie, zich af van het gemeenschapsleven van het lichaam van Christus. Zo'n christen staat onder de heerschappij van Satan.

Om lid te zijn van het lichaam van Christus, moet de christen niet alleen deelnemen aan de gemeenschappelijke eredienst van de kerk, maar ook aan de gemeenschap van het lichaam en bloed van Christus. Gebed is niet iets losstaands van de heilige communie. Want net zoals het hele lichaam van de kerk "met één stem en met één hart" bidt, en net zoals de hele gemeente "Amen" zegt, zo wordt ook het hele lichaam aan het einde van de goddelijke liturgie uitgenodigd om Christus zelf in de communie te ontvangen. De heilige communie is onder andere een gave van God aan het hele lichaam van Christus, dat wil zeggen aan de kerk die bijeen is gekomen om deze te ontvangen. Het lichaam en bloed van Christus is het gemeenschappelijke voedsel dat ware leven schenkt aan de eenheid van de gelovigen. Dit voedsel vernietigt demonische machten, houdt de dood ver weg van het lichaam van Christus en schenkt leven – het leven in God. (59) Het vormt voortdurend het lichaam van Christus en verenigt het in gemeenschap met de Heilige Geest.

Door de eucharistie worden we getransformeerd tot dat wat we ontvangen. We nemen Christus op in onze geest en in ons lichaam, en met Hem en in Hem sterven we, worden we begraven en staan we op uit de dood. Dit gebeurt omdat het niet wij zijn die Christus in onze natuur veranderen, zoals bij natuurlijk voedsel het geval is, maar het is Christus die ons verandert en herschept naar zijn natuur.

Door de eucharistie worden we vergoddelijkt, worden we goden. Zo gebeurt het. De menselijke natuur van onze Heer, door haar hypostatische, werkelijke, natuurlijke en essentiële vereniging met de goddelijke natuur, werd in waarheid en in feite 'levengevend'. In de eucharistie schenkt het heilige en levengevende lichaam van onze Heer, dat voor eeuwig onafscheidelijk verbonden blijft met de goddelijke Logos, waarachtig leven aan hen die deelnemen en brengt hen in contact met het leven van God. De gelovigen die het lichaam en bloed van Christus ontvangen, ontvangen door datzelfde lichaam en bloed ook God de Logos.

Zo worden zij zowel Christusdragers als Goddragers. In het mysterie van de eucharistie worden mensen doordrongen door het goddelijke, net zoals een ijzeren staaf die in een gloeiende vlam wordt gestoken, zelf een vuur wordt dat door vlammen wordt omhuld. Zo wordt de mens vergoddelijkt, zonder natuurlijk zijn natuurlijke eigenschappen op te geven. Er bestaat een zekere analogie tussen de werkelijke vereniging van de twee naturen in Christus' persoon en de eenheid van God en de mens in de eucharistie. In de eucharistie is die vereniging weliswaar reëel, maar blijft ze tegelijkertijd relatief, een vereniging door genade.

(60) Door de eucharistie worden onze zielen gereinigd, verheven, geheiligd, mystiek gevoed en onvergankelijk gemaakt. Ons lichaam ontvangt het zaad van onvergankelijkheid en opstanding. Kortom, onze menselijke natuur wordt verweven met Christus, vermengd met de goddelijke werkelijkheid en vergoddelijkt.

Deze geïnspireerde concepten zijn te vinden in de leer van de kerkvaders betreffende de eucharistie. Gregorius van Nyssa leert:

Daarom heeft de ziel, eenmaal door het geloof met Hem verenigd, de beginselen van de verlossing, want de vereniging met het leven is gemeenschap met het leven. Het lichaam wordt op een unieke manier één met de Verlosser wanneer het met Hem verenigd en vermengd wordt... Welk lichaam is dit, waarmee het verenigd wordt? Niets anders dan dat lichaam dat groter bleek te zijn dan de dood zelf, en het begin van ons leven. Alleen wanneer ons lichaam de genade van dat Goddragende lichaam ontvangt, kan het gered worden; want ons lichaam kan de staat van onsterfelijkheid niet bereiken, behalve door middel van deze transformerende en onvergankelijke gemeenschap. Het was om deze reden dat de geopenbaarde Logos zichzelf verenigde met de zwakke en vergankelijke natuur van de mens, opdat de mens door die relatie met het goddelijke goddelijk zou worden. Omwille van hen die in zijn genadeplan hebben geloofd, zaait Hij zichzelf in de lichamen van de gelovigen door middel van zijn eigen lichaam, dat is samengesteld uit wijn en brood. Zo is Hij met ons vermengd, zodat wij door onze vereniging met het onsterfelijke deel kunnen hebben aan de onsterfelijkheid. (*Catechetische Logos*, 37)

Johannes Chrysostomus spreekt over de mystieke vereniging van de gelovigen met Christus en met elkaar, en gebruikt daarbij bewoordingen die zich kenmerken door hun extreme levendigheid, hun stoutmoedigheid en vurige passie.

(61) De heilige vader legt deze woorden in de mond van de Heer:

Ik heb jullie achtervolgd en aangevallen, om jullie gevangen te nemen. Ik heb Mij met jullie verenigd en ben rechtstreeks met jullie in contact gekomen. Ik zei: 'Eet Mij en drink Mij.' Ik heb jullie bij Mij boven (in de hemelvaart van de Heer) en beneden, Ik ben met jullie verbonden. Is het niet genoeg voor jullie dat Ik jullie begin boven bij Mij heb? Is jullie verlangen hiermee niet vervuld? Toch ben Ik weer neergedaald, niet alleen om Mij met jullie te verenigen, maar om met jullie verbonden te zijn. Ik word opgegeten, Ik word in kleine stukjes vermalen, zodat onze gemeenschap, onze verbondenheid en onze eenheid zouden toenemen. Maar dingen die verenigd zijn, blijven binnen hun eigen grenzen. Ik ben met jullie verweven. Ik wil niet langer dat er iets tussen ons in staat. Ik wil dat wij twee één zijn. (*Homilie over 1 Timoteüs*)

In dit heilige mysterie wordt, weer overeenkomstig Johannes Chrysostomus, de eenwording van onze menselijke natuur met Christus gerealiseerd, en tegelijkertijd ook met alle leden van de kerk.

Het is noodzakelijk om het wonder van de mysteriën te leren kennen; wat ze zijn, waarom ze gegeven zijn en wat hun weldaden zijn. We worden één lichaam en leden, zoals de Schrift zegt, van zijn lichaam en van zijn beenderen. Dit gebeurt door het voedsel dat Hij ons heeft gegeven, waarmee Hij wil laten zien hoeveel Hij om ons geeft. Daarom heeft Hij zich met ons verbonden en zijn lichaam met het onze vermengd, zodat we één zouden zijn, zoals het lichaam met het hoofd verbonden is. (*Homilie 46*).

(62) Op dezelfde manier definieert Johannes Damascenus het volgende:

Want als het waar is dat de communie onze vereniging met Christus is, dan is het ook een vereniging met elkaar. Het is eveneens waar dat wij allen die samen de communie ontvangen, opzettelijk met elkaar verbonden zijn. (*Over het orthodoxe geloof 4,13*).

Door de eucharistie worden wij, de gelovigen, het mystieke lichaam van Christus, in een nauwe en directe relatie met Hem. Wij zijn net als het fysieke lichaam van Christus, dat in de incarnatie verenigd werd met zijn goddelijke natuur. Om de innige band duidelijk te maken, gebruikt Johannes Chrysostomus het voorbeeld van tarwekorrels.

Net zoals brood is samengesteld uit vele korrels die met elkaar verbonden zijn, zodat de korrels niet van elkaar te onderscheiden zijn, ook al zijn ze er wel, omdat hun verschil door hun samenhang onzichtbaar is, zo zijn ook wij met elkaar en met Christus verbonden. Want u bent niet deel van het ene lichaam en uw naaste deel van het andere, maar allen behoren tot hetzelfde lichaam. Daarom benadrukt hij (Paulus) dat "wij allen deel hebben aan één brood". (1Kor.10:17) (*Homilie 24 over 1 Korintiërs*)

In de eucharistie verschijnt de kerk bijgevolg als één natuur, verenigd met Christus. Deze diepzinnige gedachten kunnen we ook terugvinden bij Cyrillus van Alexandrië. Deze grote kerkvader heeft het mysterie van de persoonlijke vereniging van de twee naturen van Christus grondig bestudeerd.

Hij past dit mysterie, uiteraard op een benaderende en relatieve manier, toe op de vereniging die in de eucharistie plaatsvindt tussen de gelovige en Christus. (63) Hij vergelijkt het met het samenvoegen van twee stukken was tot één bal, of met de vermenging van gist met deeg.

Net zoals iemand die was met was vermengt, de twee met elkaar ziet samensmelten, zo lijkt het mij ook dat wie het lichaam van onze Heiland Christus ontvangt en zijn heilig bloed drinkt, zoals Hijzelf heeft gezegd, één met Hem wordt. Hij wordt door de communie met Christus vermengd, zodat hij in Christus gevonden wordt en Christus in hem is. Paulus zegt: "Een klein beetje zuurdesem doet het hele brood rijzen." Zo doordesemt de kleinste zegen (zijn lichaam) ons hele lichaam en vult het met zijn eigen energie, zodat Christus in ons werkelijkheid wordt en wij werkelijk deel van Hem worden. Want het is waar dat men kan zeggen dat het gist in al het deeg zit en het deeg in al het gist. (*Commentaar op het Evangelie van Johannes, hoofdstuk 2*)

Het mysterie van de eucharistie is, volgens Cyrillus, een voortzetting van het mysterie van de menswording van het Woord. En, net als in het eerste geval de menselijke natuur van Christus vergoddelijkt werd doordat zij verenigd werd met het goddelijke Woord en een bron werd van het leven, zo wordt in het geval van de eucharistie de persoon die deelneemt aan de communie verenigd met Christus, vergoddelijkt, onzichtbaar gevoed en ontvangt hij tegelijkertijd het zaad van onsterfelijkheid en de opstanding uit de doden. Johannes Damascenus spreekt met deze prachtige woorden over deze vereniging en vergoddelijking:

Laten we Hem naderen met een brandend verlangen, en laten we, door onze handpalmen in een kruisvorm te plaatsen, de Gekruisigde ontvangen; en laten we, door onze ogen en lippen en voorhoofd aan te raken, de goddelijke gloed ontvangen, zodat het vuur van verlangen in ons, door de wit-hete hitte van die kool aan te nemen, onze zonden wegbrandt en onze harten verlicht; (64) en mogen we, door deel te hebben aan het goddelijke vuur, erdoor verteerd en vergoddelijkt worden.
(*Over de heilige mysteriën*)

Maar degene die zowel theologisch als met heilige gevoelens het meest diepgaand sprak over de goddelijke vereniging en de vergoddelijking in dit mysterie, is Simeon de Nieuwe Theoloog (949-1022) (...). In een gedicht van hem (65) wordt de eucharistische vereniging geprezen, die onze rol als leden van Christus werkelijkheid maakt. Zij brengt in de diepte van ons wezen "het vuur van de goddelijkheid", onlosmakelijk verbonden met het lichaam en bloed van Christus: "Ik verheug me en huiver tegelijk terwijl ik deel uitmaak van het vuur, want ik ben gras, maar door een vreemd wonder word ik onbeschrijfelijk verfrist, net als de oude struik, die, hoewel brandend, onverteerd bleef. (*Apanta*, Logos 55)

Zo wordt in de kerk en door dit mysterie onze menselijke natuur verenigd met de goddelijke natuur in de persoon van de Zoon, die het hoofd is van het mystieke lichaam. Onze menselijke natuur wordt gelijkgesteld aan de menselijke natuur van Christus, die vergoddelijkt werd in de persoon van Christus, en blijft altijd met Hem verenigd. (66) Maar omdat we onze volmaakte menselijkheid niet hebben gerealiseerd, voelt Simeon zich vol angst en schaamte in zijn eigen ogen, niet wetend wat hij met zijn 'ontzagwekkende en goddelijke' ledematen moet doen.

Ten slotte bevat de Eucharistie een zeer diepe eschatologische betekenis. Gregorius Palamas ontwikkelt dit idee in het bijzonder.

Wanneer iemand het heilig sacrament ontvangt, ontvangt hij tegelijkertijd de belofte van een onbeschrijflijke gemeenschap met Christus in de toekomstige tijd. Zo delen de gelovigen, hoewel ze zowel op aarde als in deze tijd leven, tegelijkertijd in het nieuwe leven als burgers van de toekomstige tijd. Het koninkrijk van God, als een gemeenschap van Christus met de mens in de Heilige Geest, is reeds in dit leven werkelijkheid geworden door het mysterie van de eucharistie. Het koninkrijk van de toekomstige tijd zal de volledige en volmaakte vorm zijn van de gemeenschap die reeds bestaat tussen Christus en de gelovigen.

4. De vergoddelijkende deugd - gebed

Eenheid met God kan niet tot stand komen zonder gebed. Gebed is de persoonlijke relatie van de mens met God. Als we ons niet gewillig en met verlangen tot God wenden, kunnen we noch genezen, noch met Hem verenigd worden. Echt gebed begint met tranen en berouw, en eindigt in onthechting (*apatheia*).

Gebed zet onze menselijke inspanningen en ons hele geestelijke leven in beweging. Elke heilige beweging van het hart, elke zuivere emotie, elke gedachte aan God, elke activiteit van geest en hart die in de geest van God wordt gedaan, (67) elke geestelijke verheffing en elke geestelijke activiteit, evenals alle geestelijke studie, vallen onder het woord 'gebed'. Maar elk soort werk, elke betrokkenheid, elke menselijke activiteit kan gebed worden, zodat het hele leven kan worden omgevormd tot één enkel gebed. Isaak de Syriër zegt:

Het was de gewoonte onder vaders om alle goede daden en geestelijke werken te karakteriseren met de naam gebed. Niet alleen zij, maar allen die verlicht zijn met de ware kennis, zijn gewend goede werken te beschouwen als één met gebed; en dit, hoewel het volkomen duidelijk is dat gebed iets anders is dan onze daden. Soms wordt "geestelijk gebed" zelfs "de weg" genoemd, anderen noemen het "kennis". Weer anderen noemen het "geestelijke aanschouwing".
(Logos 32, *Over het zuivere gebed*)

4.1 Algemeen

Origenes leert dat gebed bestaat uit het gebruikelijke gebed en uit het leven van de gelovige in overeenstemming met Christus. Het hele leven van een heilige is één groot gebed. Een deel van dit gebed is wat gewoonlijk gebed wordt genoemd, en dat minstens drie keer per dag zou moeten plaatsvinden.

Alleen zo kunnen we de uitdrukking "bid zonder ophouden" als mogelijk voor onszelf begrijpen - als we het hele leven van de heilige karakteriseren als één groot, aaneengesloten gebed, dat minstens drie keer per dag uitgesproken zou moeten worden.
(*Over het gebed*).

Anderen pleiten voor een ononderbroken beoefening van het gebed. Basilius zegt: "Laat de tijd voor gebed het hele leven beslaan" (*Ascetische Logos*, 4). De kerkvaders noemen gebed (68) "de omgang en vereniging van de mens met God", "de kameraadschap van de zichtbare en de onzichtbare wereld" (Johannes Climacus).

"Het gebed is het gesprek van de geest met God, de verheffing van de geest tot God, een gewoonte zonder hartstocht, een zeer verheven eros (liefde) die de filosofische en geestelijke geest tot geestelijke hoogten verheft, het voedsel van de geestvervulde intelligentie, het resultaat van nederigheid en kalmte, de projectie van vreugde en dankbaarheid, het afweermiddel tegen verdriet en morbiditeit (*Neilos*).

Gregorius Palamas typeert gebed als de "vergoddelijkende deugd". Volgens dezelfde heilige is gebed een voorbereidend middel voor de vergoddelijking van de mens. De herinnering aan God die plaatsvindt door onophoudelijk gebed kan worden gekarakteriseerd als het inwonen van God in de mens.

als een vermogen dat is verleend voor de ontvangst van God en door voortdurend te vragen, waardoor die verblijfplaats ontstaat (*Over de hesychasten* 3,1,27).

Maar bidden is geen magische methode waarmee je God kunt dwingen. Volgens Palamas is het een spirituele methode die mensen tot God verheft.

Want dit is de aard van het gebed: het verheft ons van de aarde naar de hemel, overstijgt elk hemels object, elke naam en elke hoogte. Het brengt ons voor God zelf, die boven alles verheven is. (Homilie 2 *Over de tollenaar en de farizeeër*).

Wanneer de zeeman aan het touw trekt dat aan de kade vastzit, zegt Dionysius de Areopagiet, brengt hij de kade niet dichterbij; integendeel, hij nadert de kade zelf met zijn boot. (69) Zo is het ook met ons wanneer we bidden. We brengen Hem die overal aanwezig is niet naar ons toe, maar we worden zelf geestelijk tot Hem verheven. Volgens Isaac de Syriër:

Gebed is een smeekbede, een zorg en een verlangen naar iets; hetzij naar verlossing van de verleidingen van deze wereld, hetzij naar het toekomstige tijdperk, hetzij naar de erfenis van de vaders. Het is een smeekbede waarmee het individu door God geholpen wordt... Wanneer mensen deze goddelijke hulp ervaren - als een directe bijstand - dan wordt hun hart onmiddellijk vervuld met geloof, en begrijpen ze dat gebed een toevluchtsoord voor hulp is geworden, een bron van verlossing, een schatkamer van vertrouwen, een veilige haven tegen de stormen van het leven, een licht voor hen die in het donker verkeren, een steun voor de zwakken, een beschermer in tijden van verleiding, hulp in tijden van ziekte, een schild van verlossing in de strijd, een scherpe pijl tegen de vijand, en, simpel gezegd, een veelheid aan goede dingen kan door gebed in het leven van mensen komen.
(Logos 32 *Over het zuivere gebed* en Logos 21 *Over wie men geholpen wordt*)

Al deze karakterisering, evenals de vele andere beschrijvingen van gebed, hebben alleen betrekking op de dingen van deze wereld. Maar gebed leidt ons ook rechtstreeks naar het komende tijdperk en verenigt ons met God. Net zoals er geen accurate beschrijving is van de omstandigheden van het toekomstige tijdperk, geldt dat ook voor gebed. Ook daarvoor bestaat geen adequate beschrijving,

maar veeleer een eenvoudige en directe kennis, boven elke categorisatie en elke beschrijving en vorm en kleur en abstractie en complexe naam uit (*Logos* 32).

(70) Een kenmerkende eigenschap van waarachtig christelijk gebed is zuiverheid. De zuiverheid van het gebed is vergelijkbaar met de zuiverheid van het hart of de geest van de biddende persoon. Wanneer iemands geest vol is van hartstochten, kan God niet benaderd worden en kan genade niet ontvangen worden.

Wanneer de geest zich echter losmaakt van de beslommingen van het leven en tot zichzelf terugkeert, is hij ontvankelijk voor de goddelijke genade. Dan worden we ons bewust van onze verzwakte toestand, onze ziekte, en beginnen we te treuren en te rouwen. Christus zegende hen die treuren om hun zonden. Zonde leidt tot het verlies van de verlossing. Daarom is dit verdriet gezegend. Gezegend verdriet is de vrucht van Gods genade.

Het veronderstelt echter onze menselijke medewerking. Met nederigheid, zelfonderzoek, geestelijke oefening, vasten, waakzaamheid en vooral door gebed, uiten we onze volledige intentie, ons totale verlangen om de goddelijke gave te ontvangen. Deze rouw brengt geen zwakte of hopeloosheid met zich mee. Integendeel, het brengt rust, troost en vreugde in onze ziel. "Gelukkig de treurende, want zij zullen getroost worden" (Mat.5:4), zei de Heer. Deze rouw is de oorzaak van heilige tranen. Deze tranen geven vleugels aan onze ziel; ze worden één met haar; ze verhelderen en reinigen ons. Zo wordt het ware gebed de moeder van tranen en de dochter van tranen. Het wordt geboren uit tranen en het brengt tranen voort.

De beweging van de christen naar God wordt een gezegende combinatie van persoonlijke strijd en goddelijke aanwezigheid. Enerzijds wordt de christen versterkt door het gebed; anderzijds voltooit en reinigt het gebed de christen door een voortdurende innerlijke vernieuwing, die plaatsvindt met de bevrijding van de hartstochten.

(71) In het gebed geven we onze geest de juiste richting. We werpen elk materialistisch en destructief verlangen weg. We worden verheven tot de sfeer van Gods genade. Als we door de zonde God vergeten en van Hem gescheiden raken, herinneren we ons Hem in het gebed en naderen we Hem. Onze afwending van de zonde en ons verlangen om terug te keren tot God vinden hun hoogste en meest geestelijke uitdrukking in het gebed. Om deze reden vindt het christelijke leven zijn voornaamste, blijvende en hoogste spirituele uitdrukking in het gebed. Het gebed drukt de tegenstelling uit tussen de neiging tot vallen en de opwaartse weg naar God.

Maar gebed moet persoonlijk zijn; het moet de persoonlijke zorg van ieder mens zijn; dat wil zeggen, het moet bewust en gewild zijn. Dan is de kracht ervan beslist groot. Het wordt werkelijk een middel tot vereniging van de mens met God.

Gregorius Palamas schrijft:

De kracht van het gebed verheft en verenigt de mens op heilige wijze met God; het is een band tussen het rationele schepsel en zijn schepper (*Over het gebed*).

In de strijd om de deugd te beoefenen, is gebed de voornaamste deugd. Het staat aan het hoofd van de kring van deugden, zoals Gregorius Nyssa zo treffend opmerkt.

Het is noodzakelijk dat we volharden in het gebed, dat als een leider is in een dansgroep, die de deugden vertegenwoordigt. Het verbindt de persoon die volhardt in het gebed met God, door middel van een mystieke heiligheid, een spiritueel en onbeschrijfelijk verlangen. Zij die dat brandende verlangen hebben, kunnen nooit genoeg bidden. (*Over het doel van God*)

Alle deugden worden opgeroepen om bij te dragen aan onze volmaaktheid in de geest van het gebed. (72) Tegelijkertijd kunnen de deugden niet standvastig zijn als onze geest niet voortdurend op het gebed gericht is. Maar de grootste van alle deugden, namelijk barmhartigheid en liefde voor God, waarin de mystieke vereniging voltooid wordt, is de vrucht van het gebed. "Liefde komt voort uit het gebed," zegt Isaac de Syriër (*Logos* 35; 69).

In het gebed ontmoeten we God persoonlijk. We kennen Hem en beminnen Hem. De kennis van God door gebed en de liefde voor Hem zijn nauw met elkaar verbonden. Volgens Maximus de Belijder is onafgebroken gebed nauw verbonden met oprechte liefde voor God.

Wie God werkelijk liefheeft, bidt ook onophoudelijk; en wie onophoudelijk bidt, die heeft God werkelijk lief (*Hoofdstukken over liefde*).

De kracht van het gebed is enorm. Het verenigt ons met God en maakt ons tot zijn evenbeeld. Het maakt ons werkelijk goddelijk, in de vorm van God – eenvoudig en zonder hartstocht. Door het gebed worden gewone mensen verlicht door het licht van de Heilige Geest en geleid tot theosis. Ze dringen diep door in de diepste diepten van de goddelijke kennis en aanschouwen het oneindige licht van de heilige en gezegende Drie-eenheid. Het gebed heeft een vergoddelijkende kracht en karakter. Het is een schitterende ladder die hemel en aarde verbindt. We beklimmen die ladder en bereiken een bijna onzichtbare hoogte, zodat we God kunnen zien.

4.2 Zuiver gebed

Gebed begint met verzoeken. (73) De mens staat als een smekeling voor God. Dit soort gebed wordt smeekgebed genoemd. Het is ongemakkelijk, vol zorgen en angsten. Het drukt vaak onze menselijke pijn uit. Het schetst de omzwervingen en zorgen van mensen die nog steeds aan de aarde gebonden zijn. Hoe dan ook, dit gebed is ook een voorbereiding op het ware 'geestelijke gebed'.

Smeekgebed drukt de inspanning en de zoektocht naar God uit. Het is een stapsgewijze opwaartse beweging naar God. Beetje bij beetje wordt de ziel bijeengebracht en geïntegreerd. Ze begint te groeien in toewijding aan het Heilige. Angst en vrees worden omgezet in ontzag. Onze angstige menselijke kreten verstommen. Speciale verzoeken verdwijnen en zijn niet langer van nut. En dat komt doordat God onze gebeden beantwoordt met zijn zorg. Deze goddelijke voorzienigheid komt overal tot uiting en omvat alles.

Wanneer we ophouden met smeken en verzoeken aan God, doen we dat omdat we het punt van volledig vertrouwen in zijn wil hebben bereikt. Volledig vertrouwen in Gods voorzienigheid en absolute rust in Gods liefdevolle zorg scheppen een gezegende nieuwe toestand in het gebed, de toestand van toewijding en contemplatie van God. Deze toestand is 'zuiver gebed'.

Deze authentieke en hogere vorm van gebed is verdeeld in twee niveaus.

Op het eerste niveau wordt het gebed gezuiverd van elk lichamelijk en zintuiglijk beeld en vindt het alleen plaats met eenvoudige en zuivere concepten.

Op het tweede niveau vindt het echter plaats zonder concepten. Het bereikt zijn hoogtepunt. De menselijke geest overstijgt zichzelf. Het vindt dat goddelijke centrum dat het goddelijke beeld in ons tot leven wekt en scheidt. Om dit te laten gebeuren, moet onze menselijkheid gereinigd worden door de Heilige Geest. (74)

Allereerst moeten we de beelden van dingen en concepten uit ons denken en bewustzijn verwijderen. Het is absoluut noodzakelijk dat onze geest gezuiverd wordt van elk extern beeld en idee.

Samen met deze reiniging moeten zij die bidden, zich ook richten op de zuivering van hun gedachten. Deze worden gekarakteriseerd

-als eenvoudige gedachten – dat wil zeggen, redeneringen en oordelen van de geest die plaatsvinden zonder sterke gevoelens; en

-als complexe gedachten – dat wil zeggen, hartstochtelijke redeneringen die bestaan uit zowel hartstochten als gedachten. Hartstochtelijke gedachten verstoren en verduisteren de geest. Ze vernietigen het waarnemingsvermogen van de geest voor spirituele theoria (aanschouwing) en gebed.

Maar onze geest moet ook bevrijd worden van de hierboven beschreven eenvoudige gedachten. Zo kunnen we niet alleen een niveau van gebed bereiken dat boven de zintuigen uitstijgt, maar zelfs boven de rede.

Zuiver gebed is het eindpunt van menselijk handelen. Geen enkel element dat vreemd is aan het gebed kan ons bewustzijn binnendringen. Onze wil is onwrikbaar gericht op de goddelijke wil, waarmee hij verenigd blijft. De samenwerking en harmonie van de twee willen zet zich voort op alle stappen omhoog naar God.

Maar op een bepaald moment, wanneer de mens de geschapen sfeer, waar de geest actief is, verlaat, stopt elke beweging. Het gebed houdt op. Hier ligt de volmaaktheid, de vervulling van het gebed. Het is spiritueel gebed, ook wel bekend als theoria.

Na het zuivere gebed is er geen ander gebed meer. Elke beweging van het gebed zelf en elke vorm van gebed leiden de geest uiteindelijk naar dit punt, als de vrije wil dit toelaat. (75) Daarom is inspanning vereist in dit gebed. Maar na dit punt is er verwondering en geen gebed. De gebedszaken houden op. Het is een soort aanschouwing, een theoria, geen gebed dat de geest nog bidt. (Isaac de Syriër, Logos 32, *Over het zuivere gebed*).

Dit is de volmaakte vrede, hesychia. De heilige vervolgt:

Elke beweging van de geest vindt plaats door de Heilige Geest, die communiceert door volkomen zuiverheid. Onze gewone natuur blijft echter onaangetaast door de hele beweging en herinnering (Logos 85, *Over diverse kwesties*).

Wanneer de geest stil is, bezitten we iets dat hoger is dan gebed. Dit zal de toestand zijn van de toekomstige tijd, waarin

de heiligen niet zullen bidden in gebeden, maar hun geest vervuld zal zijn met de Heilige Geest, en vol verwondering zullen zij verblijven in de steeds verder uitdijende glorie van God. Zo is het ook met ons. Wanneer onze geest waardig gemaakt is om de toekomstige zaligheid te ervaren en daardoor zichzelf en alle huidige zaken vergeet, zal hij er niet langer toe aangetrokken worden. (Logos 32, *Over het zuivere gebed*)

Een nog meer verhelderende passage van Isaak de Syriër (ca. 700 †) over deze vorm van ononderbroken en zuiver gebed is het volgende gedeelte uit een van zijn preken, dat gaat over het waardig bevonden worden voor de gave van het blijvende gebed:

Wanneer we dit gebed, de hoogste van alle deugden, bereiken, zijn we de woonplaats van de Heilige Geest geworden en blijven we dat ook. Maar als iemand de genade van de Trooster niet op de juiste wijze heeft ontvangen, is het niet mogelijk om dit permanente inwonen gemakkelijk te perfectioneren. (76)

De Geest zelf zegt dat wanneer Hij komt en in een bepaalde persoon woont, het gebed niet ophoudt. De Geest zelf bidt voor eeuwig. "Bovendien komt de Geest onze zwakheid te hulp; wij weten immers niet wat we in ons gebed tegen God moeten zeggen, maar de Geest zelf pleit voor ons met woordloze zuchten." (Rom.8:26) Het gebed wordt dus nooit onderbroken, noch wanneer iemand slaapt, noch wanneer hij of zij wakker is. Of de persoon dit zuiver gebed beoefent nu eet, drinkt, rust, iets anders doet of zelfs in een diepe slaap verkeert, de geuren en zachte briesjes van het gebed stijgen moeiteloos op in het hart. Dan is het gebed niet verdeeld, want gedurende elk uur, ook al bidt men niet uiterlijk, blijft dit gebed in het geheim van binnenuit werkzaam.

Deze innerlijke stilte van het zuivere is door een van de Christus-dragende monniken als waar gebed bestempeld, omdat deze gedachten in werkelijkheid goddelijke bewegingen in de geest zijn en niet hun eigen. De bewegingen van het zuivere hart en de zuivere geest zijn zachte stemmen die op een verborgen manier de Verborgene prijzen. (Logos 5, *Over verschillende kwesties*)

4.3 Het gebed van het hart

Deze "verrassing", dit "wonder", de vreugde van de geest die in het gebed verblijft, wordt soms omschreven als "extatisch". Wanneer we op deze manier bidden, treden we als het ware "uit onszelf" en kunnen we niet meer onderscheiden of we in het huidige leven of in het eeuwige leven zijn. We behoren niet langer aan onszelf, maar aan God. Wij besturen onszelf niet. Wij worden geleid door de Heilige Geest.

De mystieke ervaring, die onlosmakelijk verbonden is met de weg die leidt tot eenwording met God, (77) kan alleen werkelijkheid worden door gebed en in gebed. In de ruimste zin vindt gebed plaats telkens wanneer mensen zich voor het aangezicht van God presenteren. Deze "presentatie" moet echter een permanente houding worden, een permanente bewustzijnstoestand. Het gebed moet constant en ononderbroken zijn.

Dit soort gebed is vergelijkbaar met onze ademhaling of het kloppen van ons hart. "Het is beter om God te gedenken dan zelfs maar te ademen," zegt Gregorius de Theoloog. Dit soort gebed vereist een bijzondere inspanning, een complete spirituele wetenschap, waaraan velen, met name monniken, zich volledig wijden. In deze spirituele discipline draait het hele gebed om de woorden van zijn korte gebed:

"Heer Jezus Christus, Zoon van God, heb medelijden met mij, een zondaar."

Dit gebed moet voortdurend herhaald worden. Het moet steeds opnieuw gezegd worden, bij elke ademhaling. Op een bepaalde manier moet het een tweede natuur voor ons worden. In plaats van ons innerlijk leven te mechaniseren, dient dit gebed ertoe het te bevrijden, zodat het ons kan leiden tot een aanschouwing van God, waarbij ons hart voortdurend wordt afgeschermd van elk contact met zonde en elke gedachte of elk beeld dat van buitenaf komt. Dit alles vindt plaats door de kracht van zijn allerheiligste Naam in het gebed van het hart. Het "Jezusgebed", zoals het bekendstaat, leidt uiteindelijk tot de omhelzing van onze ziel door de Heilige Geest. Het goddelijke beeld, te vinden in de Naam van Jezus, wordt in het hart gegrift door middel van voortdurende herinnering, teweeggebracht door ononderbroken gebed. (78)

Wanneer die glorieuze en meest begeerde Naam, door de herinnering van de geest en de warmte van het hart, onafgebroken in ons heerst, scheidt zij de gewoonte om Gods goedheid zo lief te hebben dat niets meer een barrière tussen ons en God kan vormen. Dit is dan de kostbare parel waarvoor men al zijn bezittingen verkoopt, opdat men die mag verkrijgen en onbeschrijflijke vreugde mag ervaren bij de ontdekking ervan. (*Diadochos van Photike*)

En Nicodemos de Hagioriet merkt op:

Omdat wij, broeders, na onze doop in zonden zijn gevallen en daardoor de genade van de Heilige Geest, die ons bij onze doop is gegeven, hebben begraven, is het noodzakelijk dat wij alles in het werk stellen om die oorspronkelijke genade terug te vinden, die diep begraven ligt onder onze hartstochten, als een gloeiende kool in de as. Deze gloeiende kool van genade moeten wij aanwakkeren tot een nieuwe vlam in ons hart. Om dat te doen, moeten wij de hartstochten uit ons hart verwijderen als as uit een open haard, en ze vervangen door het brandhout van gehoorzaamheid aan de levengevende geboden van de Heer. Wij kunnen de vonk aanwakkeren met oprecht berouw en door dit gebed te herhalen: "Heer Jezus Christus, Zoon en Woord van God, heb medelijden met mij." Wanneer dit gebed permanent in ons hart blijft, reinigt het ons van de as van de hartstochten, en wanneer het de gloeiende kool van genade in ons vindt, ontsteekt het een wonderbaarlijk en bijzonder vuur. Dit vuur verdrijft enerzijds de verleiding van kwade gedachten, en anderzijds verzoet het de hele innerlijke mens en verlicht het de geest.

Het gebed van het hart zet onze hele menselijke natuur in beweging, die vervolgens brandt van goddelijke liefde en alles achterlaat om God te vinden en met Hem verenigd te worden. (79) Onophoudelijk gebed is niets anders dan een voortdurende en levende gemeenschap van de mens met God. Het is een gave van God. God schenkt deze gave aan hen die volhardend dit gebed beoefenen.

Daarmee zoeken we de vlam van genade die de ziel verteert. Wanneer deze goddelijke vonk van genade in onze ziel gevonden wordt, is het het Jezusgebed dat haar aanwakkerd en transformeert in een gloeiende vlam. Deze vlam ontmoet het goddelijke vuur en wordt er één mee. Het is genoeg voor ons om voor God te staan en onophoudelijk tot Hem te roepen: "Heer Jezus Christus, Zoon van de levende God, heb medelijden met mij, een zondaar."

5. "De volmaaktheid van alle heiligen"

De vrucht van het gebed is goddelijke liefde. Liefde is de ziel van de biddende geest. Het is de voltooiing van alle deugden. Het is een goddelijke deugd. Het is een genade die door het diepste van ons wezen wordt ontvangen. Het is niet alleen een activiteit van onze ziel. Het is een ongeschapen gave, "een onophoudelijk branden van de ziel en haar verbondenheid met God door de energieën van de Heilige Geest" (*Diadochos van Photike*). Het komt van God en het keert terug naar God.

Door de liefde wordt de menselijke geest gereinigd van elke smet, overstijgt hij zichzelf en aanschouwt hij de onbeschrijflijke schoonheid van de Heilige Drie-eenheid. Deze liefde, die door sommige mystici een goddelijke, hartstochtelijke eros wordt genoemd, vormt de basis van de gehele christelijke mystieke weg. Het is het huwelijkslied van zuivere zielen die voor eeuwig en onwrikbaar verbonden zijn met de hemelse Bruidgom.

Liefde is niet van deze wereld. Haar oorsprong ligt elders. De naam ervan is dezelfde als de naam van God. (80) Daarom is het onbeschrijflijk, volgens Johannes Climacus:

De betekenis van liefde is bekend bij de engelen, maar zelfs voor hen is die alleen te begrijpen in overeenstemming met de stralende werking van God.
(*Ladder*, Logos 20, 2: *Over de band van de deugdzame Drie-eenheid*)

En Simeon de Nieuwe Theoloog zegt:

Mogen wij door U vergeven worden, o heilige liefde, en mogen wij door U genieten van de goede dingen van onze Meester, waarvan niemand zonder U de zoetheid kan proeven. Wie U heeft gegrepen, of liever gezegd, door U gegrepen is, is volkomen zeker, want U bent de volmaaktheid van de wet. U bent het die mij omringt, U bent het die mij in vuur en vlam zet en U bent het die vanuit een gekweld hart in mij een onophoudelijk verlangen naar God, mijn broeders en vaders aanwakkert. U bent de leraar van de profeten, de reisgenoot van de apostelen, de kracht van de martelaren, de inspiratie van de vaders en leraren, de volmaaktheid van alle heiligen, en U bent het die mij nu leidt in mijn huidige dienst. (*Catechese*, I)

5.1 De liefde van God voor de mensheid

Alles begint in Gods liefde en alles keert ernaar terug. Uit de onmetelijke essentie van God vloeien rijke stromen van goddelijke liefde en goedheid voort. Deze liefde, die reeds bestaat in de essentie van God en in zijn hypostasen (personen), beweegt zich naar buiten, schept de kosmos met al zijn schepselen, die zij vestigt en vervolmaakt. Diezelfde liefde keert zich weer terug naar God, die de grenzeloze oceaan van liefde is. Daarin is de totaliteit van het levenswater opgenomen.

De mens is door goddelijke liefde geschapen als een superieur wezen. (81) Wij dragen in ons het teken van zijn beeld en gelijkenis. Gedreven door diezelfde goddelijke goedheid en liefde werd God mens, stierf aan het kruis, overwon de dood en de duivel en schonk met zijn glorieuze opstanding nieuw leven en goddelijke schittering aan onze menselijke natuur. De kerk van Christus is gegrondvest op en geïnspireerd door liefde. Isaak de Syriër zegt:

Het was niet zo dat Hij ons niet op een andere manier kon verlossen, maar door deze methode werd het Hem mogelijk gemaakt ons te leren over zijn immense liefde. Want door de dood van zijn eniggeboren Zoon heeft Hij ons dichter tot zichzelf gebracht. Wat wat Hem het meest dierbaar was, gaf Hij ons, opdat ons geslacht in Hem gevonden zou worden. Door zijn grote liefde verkoos Hij onze vrijheid niet te schenden, hoewel Hij daartoe in staat was. Integendeel, Hij verkoos dat wij Hem met liefde in onze gedachten zouden benaderen. Christus zelf gehoorzaamde zijn Vader, uit liefde voor ons, en aanvaardde de beledigingen en het misbruik die Hem werden aangedaan "met vreugde", zoals de Schrift zegt (Hebr.12:2). Want in plaats van het geluk dat Hij had, onderging Hij het kruis, zonder de schande te tellen. Daarom zei de Heer in de nacht waarin Hij werd verraden: "Dit is mijn lichaam, dat gegeven wordt voor het leven van de wereld", "Dit is mijn bloed, dat vergoten wordt tot vergeving van de zonden". En opnieuw zei Hij voor ons: "Ik heilig Mijzelf."
(Logos 61: *Over het onderscheid der deugden*)

Het leven van de goddelijkheid is het leven van de liefde, aangezien God zelf, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, liefde zijn. Deze goddelijke liefde, die de gemeenschappelijke natuur van de trinitarische goddelijkheid is, is de liefde die wordt aangeboden aan ons: "Uit zijn overvloed hebben wij allen opnieuw genade ontvangen" (Joh.1:16). (82) Deze volheid van liefde wordt ons als een gave geschonken door de Heilige Geest. De Gever van liefde is de Heilige Geest. Hij is de bron van liefde in ons wezen. De Geest maakt ons deelgenoten van de allerhoogste volmaaktheid, die de gemeenschappelijke natuur van de Heilige Drie-eenheid is. Liefde is leven in het allerhoogste Wezen.

"Want het leven van de allerhoogste Natuur is liefde", aldus Gregorius van Nyssa. Volgens hem is liefde voor ons mensen een ongeschapen gave. Het is een goddelijke energie die ons vergoddelijkt. Door deze goddelijke gave van liefde worden we deelgenoten van de Heilige Drie-eenheid.

De evangelist Johannes maakt deze waarheid duidelijk door te zeggen:

De liefde komt uit God voort (1Joh.4:7).

In de mystieke sfeer van de geest schijnt, verwarmt en transformeert de zon van de liefde voortdurend. Door goddelijke liefde ontstaat er in de ziel een concentratie en vereniging van al haar krachten. De ziel keert zo terug naar haar goddelijke, oeroude schoonheid; zij wordt doordrenkt met een goddelijk karakter en wordt, met behulp van goddelijke genade, waardig gemaakt om in eer gelijk te zijn aan God. Liefde verlost de ziel van verdorvenheid, verweeft haar met God in een wederzijdse omhelzing en scheidt op mystieke wijze een zuivere en heilige coëxistentie van het menselijke met het goddelijke.

Deze goddelijke eros, zegt Dionysius de Areopagiet, staat de geliefden niet langer toe zichzelf toe te behoren, maar veeleer toe te behoren aan degene die zij liefhebben.

Zo zien we hoe God, die van nature ongebonden is aan elk object, zich, vanwege zijn diepe, liefdevolle goedheid en op een onbegrijpelijke wijze, uitstrekt om alle wezens te scheppen en hen, vanwege zijn totale liefde voor hen, te omhullen met zijn goddelijke voorzienigheid.

(83) De goddelijke eros wordt buiten zichzelf uitgedrukt (zij is extatisch), want zij staat geliefden niet toe alleen te blijven, maar bij hen die zij liefhebben. Men kan zo stoutmoedig zijn deze waarheid uit te spreken – die elke waarheid overstijgt – dat zelfs Hij, die de oorzaak is van alle dingen, zichzelf overstijgt met een veelheid aan uitingen van de voorzienigheid die Hij heeft voor alle geschapen dingen, waartoe Hij wordt aangetrokken door goedheid, liefde en eros. Dit doet Hij, vanwege de prachtige liefde in Hem en door de overvloed van zijn liefdevolle goedheid. (*Peri agathou*)

Maximus de Belijder zegt dat liefde de oorzaak was van de goddelijke incarnatie van de Logos, wiens doel de vernieuwing en de vergoddelijking van de menselijke natuur is.

5.2 De liefde van de mens voor God en de naaste

Wat is het doel van goddelijke liefde? Wat is de volledige vervulling ervan? Alleen de aanschouwing van het goddelijke en de vereniging ermee. Wie liefheeft, ziet God met zijn verstand en is met Hem verenigd. In die geheime en mystieke stilte, in de stilte van de geest, treedt het hart dat liefheeft de goddelijke wolk binnen en krijgt een aanschouwing van het goddelijke. Het hart dat werkelijk gereinigd is door de geest van goddelijke liefde, wordt op een transcendente wijze, die volledig buiten de menselijke maatstaven van zintuiglijk en intellect functioneert, waardig gemaakt om het ontoegankelijke licht binnen te treden waar God woont. De God die volkomen onkenbaar is in de sfeer van menselijke kennis, Hij die ontoegankelijk is in zijn wezen, wordt geopenbaard aan het hart dat Hem liefheeft. De openbaring vindt plaats in mystieke stilte. Daar vindt de inwijding in de goddelijke mysteries plaats. Daar aanschouwt de mens het goddelijke.

(84) Wanneer iemand wordt gedreven door de heilige passie van de liefde, is hij of zij uitsluitend op God gericht. Zo iemand wordt volkomen ongevoelig voor alles wat zintuiglijk en werelds is. Integendeel, zo iemand wordt gedragen en verlicht door goddelijk, onbegrensd licht en begint de grenzeloze God te ervaren.

Deze gezegende heilige passie verenigt het verstand met de aanschouwingen van de geest. Liefde is de deur waardoor mensen binnengaan om zichzelf in het heilige der heiligen te bevinden. Daar beschouwen we de ontoegankelijke schoonheid van de heilige en koninklijke Drie-eenheid.

Het volmaakte werk van de liefde is de vereniging van God met de mensheid, zodanig dat God mens wordt en mensen – die naar Gods beeld geschapen zijn – goden worden. Goddelijke liefde is het zegel van de volmaakten, die waardig zijn gemaakt om de mystieke waarheid van de levende God te beleven; het is de volledige reiniging van de geest en de volmaakte herstelling van de innerlijke mens, van het goddelijke beeld.

Behalve liefde is er niets goddelijker of mystieker dat leidt tot theosis. Liefde is het doel van alle goede dingen, het eerste en enige goede, omdat zij God met de mens verbindt.

Zij is onlosmakelijk verbonden met de twee andere theologische deugden, geloof en hoop, die zij voltooit, overschaduwet en overstijgt om het koninkrijk van God te bereiken.

Deze goddelijke liefde, deze gezegende goddelijke gave, kan echter een eigenschap van onze menselijke natuur worden op één voorwaarde. Die voorwaarde is een unieke en bijzondere vorm van neiging in ons. Er is een zaadje nodig, en dat is *liefdeskracht*. Op dat verlangen berust de goddelijke liefde. In die liefde bereiken mensen hun volmaaktheid. Dit soort liefde is niet slechts een emotie, maar reikt tot de kennis – een bijzondere kennis – (85) die elke normale menselijke wil en kennis overstijgt.

De aanschouwing van God wordt niet alleen bereikt door goddelijke liefde, maar ook door goddelijke kennis. Mensen beminnen God, omdat ze Hem kennen. Het zijn twee aspecten van dezelfde toestand van de Heilige Geest, wanneer ze goddelijk gevormd zijn en wanneer ze waardig zijn gemaakt om God te beschouwen.

Volgens Evagrius van Pontus is liefde de hoogste toestand van de rationele ziel, waarin de liefde voor al het andere in de wereld zwakker is dan de liefde voor goddelijke kennis. En Maximus merkt op:

Liefde is de welwillende neiging van de ziel die de kennis van God boven alles verkiest. (*Hoofdstukken over liefde*)

Dit is mystieke, goddelijke liefde. Een hemels, goddelijk vuur. Het vestigt, bewaart en vervolmaakt de wereld. Het ontspringt uit de goddelijke essentie en stroomt er als het ware uit. Het is een scheppende energie die alle dingen tot eenheid leidt. Door goddelijke liefde krijgen alle geschapen dingen hun bestaan en keren ze terug naar hun oorspronkelijke bron en thuis.

Liefde is de goddelijke regen die elke hartstocht en elk verlangen naar het kwade van de ziel wegwast, alles wat niet strookt met het goddelijke beeld van onze menselijke natuur, en die de vlammen van de zonde volledig dooft. Liefde is een kracht die de passieve potentie van de ziel transformeert en overbrengt naar de zuivere sfeer van de geest. Het is een krachtige en sterke kracht die elke verleiding en de verspilling van onze ongepaste verlangens in zijn kolkende stroom meesleurt.

Liefde is de mystieke vleugel van de ziel. (86) Het is een hemelse ladder die de gezuiverde geest verheft tot aan de troon van God. Het is het goddelijke licht dat het oog van de ziel verheldert. Het is de onbreekbare band die de goddelijk gevormde geest verenigt met de hemelse Bruidegom. Het is het bruiloftslied dat de eerbiedige bruid van de Heer vervult met onbeschrijflijke zoetheid.

Liefde is een ontwaakte extase, een mystieke stilte van de ziel en sprakeloosheid, de openbaring en aanvaarding van de goddelijke mysteries, een bovennatuurlijke en unieke kennis van God die het normale menselijke begrip te boven gaat, een kennis die liefheeft en bemind wordt. Liefde is de goddelijke gelijkenis waardoor mensen geheiligd en vergoddelijkt worden. Voor de ziel, die overspoeld is met goddelijke liefde en erdoor in vuur en vlam staat, rest er nog maar één ding: met de genade van de Heilige Geest verenigd te worden met de Heilige Drie-eenheid.

De goddelijke gave die liefde heet, vervolmaakt de menselijke natuur tot het punt dat zij de gelijkenis van de liefde zelf, die God is, wordt. Dit gebeurt door de kracht en werking van de goddelijke genade. Maar wat is het teken dat onthult of iemand ware liefde voor God heeft? Niets anders dan liefde voor de naaste. Naasteliefde is niet zomaar een emotie, een voorkeur of een uiting van goede wil. Liefde is iets dat alle persoonlijke vermogens en krachten van de mens in beweging zet, precies zoals de Heer het ons heeft beschreven:

Heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw kracht en met heel uw verstand (Luc.10:27).

(87) Die liefde zijn we niet alleen aan God verschuldigd, maar ook aan onze naaste. Dit komt doordat naasteliefde wordt gekarakteriseerd als een gebod "gelijk aan" het eerste. Liefde is dus een overdracht van mezelf naar de ander, een identificatie en een zelfgave aan de ander.

Gregorius de Theoloog gebruikt het Griekse woord "sympsychia" of "zielverbondenheid" om liefde te karakteriseren. Het is niet zomaar een deugd, maar de wortel en bron van alle christelijke deugden, "de band die u tot een volmaakte eenheid maakt" (Kol.3:14), en volgens Paulus de hoogste ethische waarde. Johannes Chrysostomus zegt op kenmerkende wijze:

Liefde is de wortel, de bron en de moeder van al het goede. Want als een wortel brengt zij duizenden takken van deugden voort, als een bron stort zij overvloedig levend water uit, en als een moeder omarmt zij allen die hun toevlucht tot haar nemen.

Bovendien is liefde de voortdurende inspanning om het voorbeeld van Jezus Christus na te volgen. Er wordt verteld over bisschop Paulinos van Noli, die nooit een arme wegstuurde zonder hem enige hulp te bieden. Toen hij alles wat hij bezat had weggegeven, zocht een arme weduwe zijn hulp om haar kind uit de slavernij te bevrijden. De bisschop verkocht zichzelf als slaaf, gaf het geld aan de arme vrouw en werkte vervolgens als slaaf-landarbeider. Op deze manier volgde hij het voorbeeld van de 'Barmhartige Samaritaan', die een dienaar werd om de hele tot slaaf gemaakte mensheid te bevrijden. Ofwel, hij volgde het voorbeeld van de Heer, die werd verkocht en door dienaren gekruisigd uit liefde voor diezelfde slechte en zondige dienaren.

De Heer zelf maakte de liefde tot het centrum van het nieuwe leven in Christus. (88) "Aan deze twee geboden hangt de hele wet en de hele profeten" (Mat.22:40; NBV: "Deze twee geboden zijn de grondslag van alles wat er in de Wet en de Profeten staat"), dat wil zeggen, aan de liefde voor God en de naaste. Een echo van deze woorden van de Heiland is de uitspraak van Paulus: "de wet vindt zijn vervulling in de liefde" (Rom.13:10) en van Jacobus, die de liefde karakteriseert als "het koninklijk gebod" (Jak.2:8).

"Dit is het kenmerk van hen die volmaaktheid hebben bereikt," zegt Isaak de Syriër.

Zelfs als hij elke dag tienmaal door de vlammen zou gaan uit liefde voor anderen, zou hij nog niet tevreden zijn. Zoals Mozes tegen God zei (Ex.32:31): Als U hun zonden niet wilt vergeven, "schrap mij dan maar uit het boek dat U geschreven hebt." En zoals de gezegende Paulus zei (Rom.9:3): "Bijna zou ik bidden zelf vervloekt te worden en van Christus gescheiden te zijn, omwille van mijn volksgenoten." En opnieuw (Kol.1:24): "Ik ben verheugd dat ik nu voor u lijdt... ten behoeve van zijn lichaam, de kerk." En de overige apostelen aanvaardden, uit verlangen naar het leven van de mensheid, de dood op talloze manieren.

(Logos 91: *Over de onderscheidingen van deugden*).

In dezelfde preek vraagt Isaak:

En wat is een barmhartig hart? Het brandende hart voor de hele schepping, voor mensen en vogels en dieren en demonen, en voor elk schepsel. Door de herinnering aan hen vullen de ogen zich met tranen. Grote en intense barmhartigheid grijpt het hart en perst het uit, want Hij die barmhartig is, kan geen kwaad of het geringste verdriet verdragen, horen of zien dat zich in de schepping voordoet. Dit geldt ook voor hen die Hem kwaad doen. Voor hen bidt Hij voortdurend met tranen, om hun bescherming en om hun verlossing. Hij doet hetzelfde, zelfs voor de slangen die over de grond kruipen. (89) Dit alles doet hij uit zijn grote barmhartigheid, die onmetelijk in zijn hart leeft, naar het evenbeeld van God.

Onderwijl we op weg zijn naar eenwording met God, verwerpen we de dingen van deze wereld niet. Integendeel, we omarmen deze wereld, die zo verdeeld is door de zonde, in onze liefde, zodat zij door de goddelijke genade uiteindelijk getransfigureerd en vernieuwd kan worden. Wat echter een permanent en uniek object van onze liefde blijft, is onze naaste, onze medemens. Kenmerkend is wat Isaac de Syriër zegt:

Zo bereiken alle heiligen deze volmaaktheid. Wanneer zij volmaakt worden, zijn zij zowel in beslag genomen door God door de uitstorting van liefde voor Hem, als door de liefde voor hun medemens. De heiligen zelf zoeken dit teken van hun eenheid met God, namelijk dat zij het vurige verlangen hebben om barmhartig te zijn jegens hun naaste.

Zo deden onze voorvaders, de monniken, dat zij, groeiend in de volmaaktheid en gelijkenis van God, altijd de volheid van het leven in Jezus Christus in zichzelf ontvingen... Laat er verder gezegd worden dat zij die deze wereld liefhebben, geen liefde voor hun medemens kunnen ervaren. Want wanneer iemand liefde ontvangt, wordt hij daarmee, samen met de liefde, bekleed met God.

Simeon de Nieuwe Theoloog zegt:

En ik ontmoette een andere man, die zo ijverig was en zo graag het heil van zijn broeders wilde, dat hij – met hete tranen uit de diepte van zijn ziel – God smeekte hen te redden of hem met hen te veroordelen. Hij deed dit in navolging van God en naar het voorbeeld van Mozes, en verwierp daarmee volledig het idee dat hij alleen gered zou worden. Want, omdat hij door de liefde in de Heilige Geest met hen verbonden was, wilde hij zelfs zonder hen het koninkrijk der hemelen niet binnengaan. (*Catechese*, 5).

(90) Ieder mens vindt volmaaktheid in de liefde van God. Volmaakte liefde vormt het individu naar het evenbeeld van Christus. Daarom is het leven van liefde het leven van volmaaktheid. Binnen de liefde wordt de beoefening van alle deugden gerealiseerd. Het is onmogelijk om de beoefening van deugd buiten het kader van de liefde in Christus voor te stellen.

Mensen van ware liefde, verenigd met God, bereiken de status van ware mensen. Zij bereiken "de tot volle wasdom gekomen volheid van Christus" (Ef.4:13). Het punt bereiken waarop men Christus gelijkvormig wordt, is het hoogste punt bereiken dat voor een mens mogelijk is. De weg die naar dat doel leidt, blijft slechts één: het leven in Christus. Dit leven, dat plaatsvindt in de eenheid van het lichaam van Christus, biedt ons alle noodzakelijke voorwaarden om de genade van de Heilige Geest te ontvangen. Zo nemen we deel aan het enige ware leven, dat van de Heilige Drie-eenheid, dat de hoogste volmaaktheid is, de enige ware LIEFDE.

Epiloog

(91) De weg die leidt naar onze vereniging met God is één en uniek. Hij bestaat niet uit afzonderlijke segmenten, maar is het integrale leven in Christus. Onze vergoddelijking wordt gerealiseerd door de genade van de Heilige Geest en door onze eigen vrije wil. Binnen de kerk wordt een voortdurende strijd en een eindeloze reis naar de nabijheid van God objectief verwezenlijkt door deelname aan de heilige sacramenten, door het beoefenen van deugden, door gebed en door liefde.

Onze reis is een reis van hoop, die leert onder leiding van de liefde. Maar we moeten ook erkennen dat liefde een mysterie is. Kunnen we eerlijk zeggen dat ze zich in deze wereld volledig aan ons heeft geopenbaard? Natuurlijk niet.

Die goddelijke liefde, die God zelf is, heeft zich aan ons geopenbaard en ons met licht vervuld, maar slechts met enkele stralen. Zij zal zich volledig aan ons openbaren in het komende tijdperk, in het tijdperk van het licht.

Maar vanaf dit moment treedt ieder die God oprecht en met heilige passie en goddelijke eros liefheeft en evengoed zijn broeder, binnen in het goddelijke licht. "Wie de ander liefheeft, blijft in het licht" (1Joh.2:10). Door goddelijke liefde "wijkt de duisternis en schijnt het ware licht al" (1Joh.2:8).

De liefde van God en de liefde van de mens zijn geen twee verschillende vormen van liefde, (94) maar veeleer twee aspecten van de ene en enige ware liefde, die naar het licht leidt.

Zie het duidelijk. Liefde wordt omgezet in licht. En licht is de Godheid zelf: "Licht is de Vader, licht de Logos, licht is ook de Heilige Geest", verkondigt het Pinksterlied. Verenigd met liefde, die licht is, die de Heer God zelf is, wordt de individuele mens ook licht. De mens wordt vervuld met het Eeuwige en ongeschapen licht, en is nu in staat gesteld dat eeuwige licht binnen te gaan, het goddelijke koninkrijk, waar het licht van de Heilige Drie-eenheid zal schijnen in het hart van ieder die het heeft ontvangen.

Allen die de weg van theosis bewandelden, die dit goddelijke licht ontvingen, zullen als nieuwe zonnen schijnen in het goddelijke koninkrijk. Zij zullen worden getransfigureerd door de Heilige Geest die dit licht schenkt, en zij zullen gelijkenissen van de Zoon worden. Zij zullen zichzelf worden, andere Christussen.

Simeon de Nieuwe Theoloog richt zich aldus tot de Heer:

U bent het koninkrijk der hemelen, U bent de aarde,
O Christus der zachtmoedigen.
U, het groene paradijs; U, de goddelijke Bruidegom.
U, de onbeschrijflijke bron; U, de tafel van alles.
U bent het brood des levens; U, de meest verfrissende drank.
U bent het vat met water, en U bent het water des levens.
U, het onuitblusbare kaarslicht van elk van de heiligen.
U bent mantel, kroon en verdeler van kronen.
U bent vreugde en troost, genot en glorie.
U bent vol vreugde en geluk.
En, mijn God, zoals de zon zal Uw genade schijnen
van de Allerheiligste Geest in alle heiligen,
en te midden van hen, ontoegankelijke zon, zult U stralen.
En iedereen zal verlicht worden
overeenkomstig geloof en daad, hoop en liefde,
reiniging en verlichting die voortkomt uit Uw Geest,
o enige, Altijd-barmhartige en Rechter van alle wezens.

Archimandriet George, Theosis. Het ware doel van het menselijk leven, 2006

De auteur is abt van het Sint-Gregoriosklooster op de berg Athos

Inhoud

Inleiding door de vertaler	1
Voorwoord	3
1. Theosis, het ware doel van het menselijk leven	4
2. De menswording van God: de oorzaak van de theosis van de mens	5
- Ontrouw worden aan theosis	6
3. De bijdrage van de Theotokos aan de theosis van de mens	6
4. De kerk: de plaats van de theosis van de mens	7
- Theosis en de kerk	8
5. Theosis is mogelijk door de ongeschapen energieën van God	9
- Gregorius Palamas en de energieën van God	10
6. Voorwaarden voor theosis:	11
6.1 Nederigheid	11
6.2 Ascetisme	12
6.3 De heilige mysteriën en het gebed	13
7. Ervaringen met theosis	13
8. Het falen van velen in het bereiken van theosis	15
8.1 Hechting aan de basisbehoeften van het leven	16
8.2 Moralisme	16
8.3 Antropocentrisch humanisme	17
9. Gevolgen van begeleiding voor theosis	17
10. Gevolgen van begeleiding die niet leiden tot theosis	18
Verklarende woordenlijst	19

Inleiding door de vertaler

(9) De schoonheid van dit boek schuilt in de eenvoud. Op een heldere en simpele manier beschrijft het het oorspronkelijke doel van het christelijk leven, namelijk theosis. De auteur, Archimandriet George, is sinds 1974 abt van het Sint-Gregoriusklooster. Hij is in de orthodoxe wereld bekend als zowel theoloog als geestelijk leider. Hij heeft vele boeken en artikelen geschreven over theologie en het geestelijk leven. Zijn werken zijn in vele talen vertaald.

Het begrip theosis zal voor het westerse denken onbekend zijn, hoewel het geen nieuw concept is binnen het christendom. Toen Christus zei: "Bekeer u, want het koninkrijk der hemelen is nabij," (Mat.4:17) is dit een oproep tot een leven van theosis.

Theosis is persoonlijke gemeenschap met God "van aangezicht tot aangezicht". (verg. Gen.32:30) Voor het westerse denken kan dit idee onbegrijpelijk, zelfs heiligschennend lijken, maar het is onmiskenbaar ontleend aan de leer van Christus. Jezus Christus was de vervulling van de messiaanse droom van het Joodse volk. (vgl. Deut.18:15-19; Jes.53; Hand.1:6; 2:16-36; 1Petr.2:6-8)

Zijn missie is ons te verbinden met het koninkrijk van God (Marc.1:15) – een koninkrijk dat niet van deze wereld is. (Rom.14:17) Toen Jezus zei: "Jullie zijn goden" (Joh.10:34), "wees volmaakt, zoals jullie Vader in de hemel volmaakt is" (Mat.5:48), of "de rechtvaardigen zullen schitteren als de zon (10) in het koninkrijk van hun Vader" (Mat.13:43; vgl. Ex.34:29-35; Luc.9:28-36), moet dit letterlijk worden opgevat. Voor geïnteresseerden is er verder bijbels bewijs hiervoor te vinden in Lev.11:44-45; 20:7-8; Deut.18:13; Ps.82:1,6; Rom.6:22; 1Kor.3:16-17; 2Petr.1:2-4.

De hele offertraditie van Israël, beginnend met het offer van Isaak, vindt zijn vervulling in Jezus Christus. Johannes de Doper zegt in navolging van Jesaja: "Zie, het Lam van God dat de zonden van de wereld op zich neemt." (Joh.1:29) Paulus heeft dit in gedachten wanneer hij zegt: "Als u van Christus bent, bent u afstammelingen van Abraham en erfgenamen volgens de belofte" (Gal.3:29), want "zij die geloven, zijn kinderen van Abraham." (Gal.3:7-9)

De naam Israël werd door God aan Jakob gegeven als uiting van zijn trouw. Later werd deze naam geërfd door zijn trouwe nakomelingen. Deze gedachtegang wordt verder uitgewerkt in de geschriften van Paulus, waar hij de kerk zegent als "het Israël van God" (Gal.6:15-16; zie ook Joh.1:11-13; Rom.2:28-29; Jak.1:1;12), terwijl hij elders worstelt met en gekweld wordt door de verloochening van hun eigen Messias door zijn Joodse volksgenoten, en hen bestempelt als "Israël naar het vlees". (Rom.9-11; zie ook Joh.8:37-40; 10:32-38)

Daarom staat de kerk – "Gods eigen volk" (1Petr.2:9; vgl. Kol.2:11) – ook bekend als het "Nieuwe Israël", het "geestelijke Israël", dat streeft naar het hemelse koninkrijk. Die eerste christenen beseften dat het koninkrijk van God (11) niet simpelweg gelijkgesteld werd met een Joodse staat of een enkel volk, maar dat het bedoeld is voor de hele mensheid. (vgl. Mat.3:7-9; Hand.1:8; 11:1-18; 15:16-17; Gal.3:14,28). Door bekering worden we allemaal geroepen tot de ware Exodus – naar het nieuwe Jeruzalem (Openb.21:2-3) – zoals Christus zei: "Denk niet dat Ik gekomen ben om de Wet of de Profeten af te schaffen. Ik ben niet gekomen om te vernietigen, maar om te vervullen." (Mat.5:17)

De Orthodoxe Kerk heeft deze oorspronkelijke boodschap van Christus onveranderd bewaard. Daarom is de Orthodoxe Kerk zowel het "lichaam van Christus" (Kol.1:18,24; Rom.12:5; 1Kor.12:12-13) als de "kuise bruid" (2Kor.11:2; Openb.18:23) die haar geliefde trouw is gebleven. Het is deze heilige traditie die onze trouw aan Christus' missie garandeert, en met deze kennis zegt Hij: "En zie, Ik ben met u altijd, tot aan de voleinding der tijden." (Mat.28:20; vgl. Joh.17:20-22) De leer van Christus kan niet alleen uit de heilige Bijbel worden afgeleid; we zouden dan simpelweg onze moderne concepten projecteren op de vroege kerk. Theosis komt voort uit deze traditie waarin de vroege kerk, het traditionele christendom en de orthodoxie identiek zijn.

Het traditionele christendom gaf uitdrukking aan en definieerde zijn theologie door middel van de kerksynodes, met name de zeven oecumenische synodes, de synode van Sint Photios in 867 en de Palamitische synodes uit de veertiende eeuw. Let wel: de kerksynodes gaven uitdrukking aan en een definiëring van een bestaande theologie die die volledig aanwezig was binnen de kerk vanaf de pinksterdag. (12) Dezelfde synodes waren ook verantwoordelijk voor het samenstellen en goedkeuren van de verschillende boeken die tegenwoordig gezamenlijk bekend staan als het Nieuwe Testament.

De dubbele taak van de orthodoxe theologie is het definiëren en tegelijkertijd beschermen van de leer van Jezus Christus tegen menselijke verdraaiing. Zoals blijkt, is theologie veel meer dan kennis over God die door academische studie wordt verworven. Het christendom is een levend geloof, dat gebaseerd is op openbaring geboren uit de Heilige Geest (Joh.16:13; Rom.14:17; 1Kor.2:10;13) en dat degenen die waardig geacht worden een intieme ervaring schenkt van de Drie-enige God en van geestelijke realiteiten. (vgl. Hand.9:3-7) Alle pogingen om Christus' boodschap vanuit een puur rationeel standpunt te begrijpen, zullen onvolledig en gedeeltelijk blijven. (vgl. 1Kor.2:9)

We leven nu in een tijdperk waarin de westerse beschaving leeft en handelt in strijd met haar christelijke erfgoed, maar desondanks nog steeds meent weet te hebben van Christus en zijn kerk. Het Westen beseft niet dat er meer dan duizend jaar liggen tussen deze traditie en hen. Daardoor is de perceptie en het begrip van Christus en zijn kerk in het Westen vertroebeld geraakt. Hoewel het niet langer als zodanig wordt gezien, was Christus' grootste prestatie ook de grootste prestatie van de mensheid, en dit vormt een keerpunt in de menselijke geschiedenis. Christus' boodschap was zo diepgaand en revolutionair, dat men kan zeggen dat de mensheid zowel de omvang als de eenvoud ervan niet heeft kunnen bevatten.

Omdat dit boek oorspronkelijk bedoeld was voor een orthodox Griekssprekend publiek, waren er veel overeenkomsten tussen het boek en de doelgroep. (13) Deze vertaling heeft geprobeerd de eenvoud van het origineel te behouden, terwijl de kernboodschap zo getrouw mogelijk is overgebracht. Er is weinig uitleg toegevoegd om het aan te passen aan het westerse denken, omdat dit de ware inhoud van het boek zou kunnen vertekenen.

(CvdL: De talloze aanduidingen met 'de heilige...' of "St." heb ik meestal weggelaten)

Om de kern van Christus' leer te begrijpen, zullen we bepaalde sleutelwoorden en sleutelbegrippen op een nieuwe manier moeten benaderen, en niet volgens hun huidige Engelse gebruik. We zullen ze met een open blik moeten bekijken, alsof we ze voor het eerst zien. Het is nodig om terug te gaan naar de basis, en zo te zien wat Christus en de Weg voor de eerste christenen betekenden. Belangrijke bijbelse woorden zoals "psyche", "hart", "bekering" en "nous" zullen we moeten bekijken alsof we ze voor het eerst zien. Daarom is besloten om sleutelwoorden en -begrippen van een asterisk te voorzien wanneer ze voor het eerst voorkomen en die in een verklarende woordenlijst op te nemen.

Theosis is de parel van grote waarde waarnaar Christus verwijst. (Mat.13:45-46) Het kan een huidige realiteit worden voor hen die bereid zijn het pad te bewandelen, en is dus niet uitsluitend een ervaring na de dood. Met theosis wordt de dood overstege. (vgl. Marc.9:1; Joh.4:14; 8:51; 11:25-26; Rom.5:21; 2Tim.1:10) Paulus zinspeelt hierop wanneer hij zegt: "Het is niet langer ik die leef, maar Christus die in mij leeft." (Gal.2:20) Ook offerde Stefanus, de eerste martelaar, zich op aan Christus terwijl hij gestenigd werd en bad tot God om vergeving voor zijn vervolgers. (Hand.7:59-60) Het paasgezag "Christus is opgestaan uit de doden, (14) waarmee Hij de dood vertrapte door de dood en het leven schonk aan hen die in de graven liggen" getuigt hier ook van.

Het christendom is de overwinning op de dood. Moge dit kleine boekje ons allen helpen te streven naar dat ene noodzakelijke, dat ene dat ons niet kan worden afgenomen.

Voorwoord

(15) Het is zeer gewaagd om over theosis te spreken zonder het eerst zelf te hebben ervaren. Maar wij hebben iets aangedurfd wat onze macht te boven gaat, omdat wij vertrouwen hebben in de barmhartigheid van onze grote God en Verlosser Jezus Christus.

Dit wordt gedaan om voor onze christelijke broeders het hoogste en uiteindelijke doel van ons leven niet te verbergen, dat waarvoor we geschapen zijn.

Dit wordt gedaan om duidelijk te maken dat de enige werkelijk orthodoxe vorm van pastorale begeleiding die is die gericht is op de theosis (vergoddelijking), en niet, zoals in het westerse christendom, op een morele volmaaktheid van de mens die niet afhankelijk is van Gods genade.

Dit wordt gedaan zodat iedereen het beste mag verlangen en naar het hoogste mag streven. Dit is het enige dat de diepe dorst van de psyche naar het Absolute, de Drieënige God, kan lessen.

Dit wordt gedaan zodat we overvloedig dankbaar zullen zijn jegens onze Schepper voor zijn grote geschenk aan ons, theosis door genade.

Dit wordt gedaan zodat we ons realiseren hoe onvervangbaar onze heilige kerk is als de enige gemeenschap van theosis op aarde.

Dit wordt gedaan zodat de pracht en waarheid van ons orthodoxe geloof geopenbaard zal worden (16) als het enige geloof dat zijn leden theosis leert en schenkt.

Dit wordt gedaan om onze ziel te troosten, want ongeacht de mate waarin zij door de zonde vergiftigd en verduisterd is, verlangt zij naar het licht van Christus' aangezicht.

Barmhartige Heer, vergun ons in Uw grenzeloze liefde waardig te zijn het pad van de theosis te bewandelen voordat wij deze aardse wereld verlaten.

Barmhartige Heer, leid in hun streven naar theosis die orthodoxe broeders onder ons die zich niet verheugen omdat ze zich niet bewust zijn van de grootsheid van het feit dat ze "geroepen zijn om goden te zijn".

Barmhartige Heer, leid ook de stappen van heterodoxe christenen om bewust te worden van Uw waarheid, zodat zij niet buiten Uw bruidskamer blijven staan en de genade van de theosis mislopen.

Barmhartige Heer, heb medelijden met ons en met Uw wereld! Amen.

De abt van het heilige klooster van Sint Gregorios op de heilige berg Athos, maart 1997

Opmerking

De volgende tekst is gebaseerd op een uitwerking van toespraken die ik op verschillende tijdstippen in diverse Griekse steden heb gehouden op verzoek van de plaatselijke hoogerwaardige bisschoppen. De stijl van het werk is afhankelijk van het feit dat het gebaseerd is op opgenomen fragmenten van deze toespraken.

1. Theosis, het ware doel van het menselijk leven

(19) De vraag naar de bestemming van ons leven is zeer ernstig, omdat het vooral gaat om de meest belangrijke vraag voor de mens*: voor welk doel zijn wij op aarde geplaatst? Als de mens een juist standpunt inneemt ten aanzien van deze vraag, als hij zijn ware bestemming vindt, dan zal hij in staat zijn een juist perspectief te kiezen ten aanzien van specifieke vragen die zich voordoen in ons dagelijks leven: in onze relaties met onze medemensen; in onze studie, beroep, huwelijk en het krijgen en opvoeden van kinderen. Als hij zich niet correct verhoudt tot deze fundamentele vraag, dan zal hij ook falen in de specifieke doelen van het leven, want welke betekenis kan een specifiek doel hebben als het menselijk leven als geheel geen betekenis heeft?

Het doel van ons leven wordt uiteengezet in het eerste hoofdstuk van de heilige Bijbel, wanneer de heilige auteur ons vertelt dat God de mens schiep "naar zijn beeld en gelijkenis". Hieruit ontdekken we de grote liefde die de Drie-enige God voor de mens heeft: Hij wil niet dat hij slechts een wezen is met bepaalde gaven, bepaalde eigenschappen, een bepaalde superioriteit boven de rest van de schepping, maar Hij wil dat hij een god is door genade.

(20) Uiterlijk lijkt de mens, net als de andere levende wezens, de dieren, een puur biologisch bestaan te leiden. Natuurlijk is hij een dier, maar "een dier... dat zich in het proces van theosis* bevindt door zijn neiging tot God," zoals Gregorius de Theoloog* op zijn kenmerkende wijze zegt.¹

¹ Homilie over Driekoningen, Migne Patrologia Graeca 36, 324, 13.

Hij is het enige wezen dat zich onderscheidt van al het andere in de schepping, omdat hij de enige is die een god kan worden.

De uitdrukking "naar zijn beeld" beschrijft de gaven die God alleen aan de mens heeft gegeven om hem te voltooien als een icoon van God, en niet aan een van zijn andere schepselen. Deze gaven zijn: een logos-gerelateerde nous*, geweten en individuele soevereiniteit, dat wil zeggen vrijheid, creativiteit, eros en het verlangen naar het absolute en naar God, persoonlijk zelfbewustzijn, en al het andere dat de mens boven alle andere levende wezens in de schepping plaatst en hem tot mens en individu maakt. Dat wil zeggen, alles wat de mens tot een persoon maakt. Dit zijn de charismata waardoor wij "naar zijn beeld" gevormd zijn.

(21) Omdat de mens "naar zijn beeld" is geschapen, wordt hij opgeroepen om "naar zijn gelijkenis" te worden voltooid. Dit is theosis. De Schepper, van nature God, roept de mens op om door genade een god te worden.

De charismata die ons "naar zijn beeld" vormen, zijn door God aan de mens gegeven: opdat hij tot grote hoogten zou reiken; opdat hij daardoor een gelijkenis met zijn God en Schepper zou bereiken; opdat hij niet alleen een uiterlijke, morele relatie, maar ook een persoonlijke verbondenheid met zijn Schepper zou hebben.

Het is misschien wel een gewaagde gedachte om te stellen dat het doel van ons leven is om door genade goden te worden. Maar noch de heilige Bijbel, noch de kerkvaders hebben dit voor ons verborgen gehouden.

Helaas bestaat onwetendheid niet alleen bij mensen buiten de kerk, maar ook bij velen binnen de kerk, omdat zij ervan uitgaan dat het doel van ons leven, op zijn best, slechts morele vooruitgang is om betere mensen te worden - terwijl het Evangelie, de traditie van de kerk en de heilige vaders ons leren dat het doel van ons leven niet alleen is dat de mens beter wordt dan hij is, moreler, rechtvaardiger, meer zelfbeheerst, meer bedachtzaam; al deze dingen moeten gebeuren, maar geen ervan is het grote doel, het uiteindelijke doel waarvoor onze Schepper de mens heeft geschapen.

(22) Wat is dit doel? Theosis – de eenwording van de mens met God, niet op een uiterlijke of sentimentele manier, maar ontologisch, op een werkelijke wijze. De mens krijgt zo'n hoge positie in de orthodoxe antropologie dat, als we die vergelijken met de antropologieën van alle filosofieën of sociale en psychologische systemen, we al snel zullen ontdekken hoe ontoereikend deze zijn, hoe weinig ze aansluiten bij het grote verlangen van de mens naar iets heel groots en waars in zijn leven.

Omdat de mens "geroepen is om een god te zijn" (d.w.z. geschapen is om een god te worden), voelt hij, zolang hij zich niet op het pad van de theosis bevindt, een leegte in zichzelf... hij voelt dat er iets niet klopt, waardoor hij niet blij is, zelfs niet wanneer hij probeert die leegte te vullen met andere bezigheden. Hij kan zichzelf verdoven, een glamoureuze wereld creëren, of zichzelf opsluiten in die wereld, maar tegelijkertijd blijft hij arm, klein en beperkt. Hij kan zijn leven zo inrichten dat hij bijna nooit vrede heeft, nooit alleen is met zichzelf. Omringd door lawaai, spanning, televisie, radio, continue informatie over dit en dat, kan hij proberen te vergeten met drugs, niet te denken, zich geen zorgen te maken, niet te beseffen dat hij op het verkeerde pad is en van zijn doel is afgedwaald.

(23) Uiteindelijk vindt de arme, hedendaagse mens geen rust totdat hij dat "iets anders" vindt, het allerhoogste, datgene wat werkelijk in zijn leven bestaat en wat echt mooi en creatief is.

Kan de mens zich verenigen met God? Kan hij in gemeenschap treden? Kan hij door genade een god worden?

2. De menswording van God: de oorzaak van de theosis van de mens

(24) De kerkvaders zeggen dat God mens werd om de mens tot een god te maken. Als God geen vlees had aangenomen, zou de mens geen theosis kunnen bereiken.

In de jaren vóór Christus waren er veel wijze en deugdzaam mensen verschenen. De oude Grieken bijvoorbeeld hadden een zeer hoog filosofisch niveau bereikt met betrekking tot het goede en tot God. Hun filosofie bevatte in feite de zaden van de waarheid, de zogenaamde "spermatikos logos".

Bovendien waren het zeer religieuze mensen, maar ze kenden natuurlijk de ware God niet; het waren afgodendienaars, maar tegelijkertijd zeer vrome en godvrezende mensen. Het waren geen atheïsten, zoals sommige slecht geïnformeerde tijdgenoten van ons hen afschilderen, zij die niet genoeg van deze zaken afweten.

Om deze reden handelen opvoeders, leraren, politici en bestuurders - door te proberen het geloof in God uit de psyche* van onze vrome mensen te verwijderen, zelfs zonder toestemming - op een manier die niet strookt met de herinnering aan de het Griekse ras, (25) en dus begaan ze "hybris"¹ in de oude betekenis van het woord.

¹ Hybris heeft dezelfde wortel als hybride. Hybris betekende oorspronkelijk tegen de natuur ingaan. In het oude Griekenland was de hele natuur nauw verbonden met het goddelijke, dus door de natuur te overtreden werd de goddelijke harmonie verbroken. De moderne betekenis van overmoedige trots is ook in die klassieke betekenis besloten.

In wezen proberen ze ons volk te ont-helleniseren, omdat de traditie van de Grieken (door onze hele oude, recente en moderne geschiedenis heen) een traditie van vroomheid en respect voor God is. Alle wereldwijde culturele bijdragen van het hellenisme waren en zijn gebaseerd op deze vroomheid en dit respect voor God.

In de filosofie van de oude Grieken kunnen we een zeker verlangen naar de onbekende God waarnemen... naar de ervaring van God. Ze waren gelovig en vroom, maar ze bezaten niet de ware en volledige kennis van God, omdat ze nog geen gemeenschap met Hem hadden, waardoor theosis voor hen niet mogelijk was.

In het Oude Testament vinden we ook veel rechtvaardige en deugdzaam mensen, maar de volledige vereniging met God, theosis, wordt pas mogelijk – en wordt pas bereikt – met de incarnatie van het Goddelijke Logos.*

(26) Dit is het doel van de incarnatie van God. Als het doel van het menselijk leven simpelweg was om moreel beter te worden, dan zou er geen behoefte zijn aan de komst van Christus in de wereld, noch aan al deze gebeurtenissen van de goddelijke Voorzienigheid: aan de menswording van God, het kruis, de dood en opstanding van de Heer, en alles wat wij christenen geloven dat door Christus is gebeurd. De mensheid had immers ook door filosofen, rechtvaardige mannen en leraren, of profeten kunnen worden onderwezen om moreel beter te worden.

We weten dat Adam en Eva door de duivel werden verleid en niet met God wilden samenwerken; ze wilden goden worden, niet door nederigheid, gehoorzaamheid of liefde, maar door hun eigen kracht, hun eigen wil – egoïstisch en autonoom. Dat wil zeggen dat de essentie van de zondeval egoïsme is. Door egoïsme en zelfverheerlijking te omarmen, scheidden ze zich af van God en bereikten ze in plaats van theosis precies het tegenovergestelde: geestelijke dood.

Zoals de kerkvaders zeggen: God is leven. Wie zich dus van God afscheidt, scheidt zich af van het leven. Daarom zijn dood en geestelijke necrose (d.w.z. fysieke en geestelijke dood) (27) het gevolg van de ongehoorzaamheid van de eerstgeschapenen.

Ontrouw worden aan theosis

We kennen allemaal de gevolgen van de zondeval. De scheiding van God wierp de mens in een vleselijk, beestachtig en demonisch leven. De schitterende schepping van God werd ernstig ziek, bijna dood. Wat "naar zijn beeld" was gemaakt, werd verduisterd. Sinds de zondeval beschikt de mens niet meer over de nodige kwalificaties om tot theosis te komen, zoals hij die wel had vóór zijn zondeval. In deze toestand van ernstige ziekte, bijna levenloos, kan hij zich niet langer opnieuw op God richten. Daarom is er behoefte aan een nieuwe wortel voor de mensheid, behoefte aan een nieuwe mens, die gezond en in staat is de vrijheid van de mens weer op God te richten.

Deze nieuwe wortel, de nieuwe mens, is de God-mens, Jezus Christus, de Zoon en Logos van God, die mens wordt om de nieuwe wortel, het nieuwe begin, het nieuwe zuurdesem van de mensheid te worden.

Zoals Gregorius van Nazianze, de theoloog, in zijn theologische geschriften stelt, wordt met de incarnatie van de Logos een tweede gemeenschap tussen God en de mensheid gerealiseerd. De eerste gemeenschap vond plaats in het Paradijs. Deze werd verbroken. De mens werd gescheiden van God.

(28) De algoede God voorzag vervolgens in een andere, een tweede gemeenschap die niet meer verbroken kan worden, een vereniging van God en mensen. Deze tweede gemeenschap van God en mensen vindt plaats in de persoon van Christus.

De God-mens Christus, de Zoon en Logos van God de Vader, heeft twee volmaakte naturen: een goddelijke en een menselijke. Deze twee volmaakte naturen zijn verenigd "zonder verandering, zonder verwarring, zonder scheiding en zonder verdeeldheid" in de ene persoon van Christus, volgens de beroemde definitie van het Vierde Oecumenische Concilie van Chalcedon, gegeven onder leiding van de Heilige Geest. Samengevat vormt deze definitie het volledige theologische arsenaal van onze orthodoxe kerk tegen christologische ketterijen van allerlei aard, door alle eeuwen heen. We hebben dus één Christus met twee naturen, een goddelijke en een menselijke.

Omdat Christus de eeuwige God-mens is door de hypostatische vereniging van de twee naturen in de persoon van Christus, is de menselijke natuur onherroepelijk verenigd met de goddelijke natuur, omdat Christus eeuwig God-mens is.

Als God-mens steeg Hij op naar de hemel. Als God-mens zit Hij aan de rechterhand van de Vader. Als God-mens zal Hij de wereld oordelen bij zijn tweede komst.

Daardoor troont de menselijke natuur nu in de schoot van de Heilige Drie-eenheid. Niets kan de menselijke natuur meer van God scheiden. Nu, na de incarnatie van de Heer – ongeacht hoeveel wij als mensen zondigen*, ongeacht hoeveel we ons van God afscheiden – als we door bekering* weer met God verenigd willen worden, kunnen we daarin slagen. We kunnen ons met Hem verenigen en zo door genade goden worden.

3. De bijdrage van de Theotokos aan de theosis van de mens

(30) De Heer Jezus geeft ons dus de mogelijkheid om ons met God te verenigen en terug te keren naar het oorspronkelijke doel dat God voor de mens heeft bepaald. Daarom wordt Hij in de Heilige Schrift beschreven als de weg, de deur, de goede herder, het leven, de opstanding, het licht. Hij is de nieuwe Adam die het onrecht van de eerste Adam rechtzet. De eerste Adam scheidde ons van God door zijn ongehoorzaamheid en zijn egoïsme. Door zijn liefde en zijn gehoorzaamheid aan de Vader, gehoorzaamheid tot de dood, tot "de dood aan het kruis", brengt de tweede Adam, Christus, ons weer terug tot God. Opnieuw richt Hij onze vrijheid op God, zodat we, door Hem onze vrijheid aan te bieden, met Hem verenigd worden.

Het werk van de nieuwe Adam veronderstelt het werk van de nieuwe Eva, de Panagia* (allerheiligste), die het onrecht dat de oude Eva had begaan, rechtzette. Eva dreef Adam tot ongehoorzaamheid. De nieuwe Eva, de Panagia, draagt bij aan de incarnatie van de nieuwe Adam, die het menselijk ras zal leiden naar gehoorzaamheid aan God. (31) Daarom speelde vrouw Theotokos*, als eerste mens die de theosis bereikte – op een uitzonderlijke en natuurlijk onherhaalbare manier – een rol in onze verlossing die niet alleen fundamenteel, maar ook noodzakelijk en onvervangbaar was.

Volgens de grote theoloog Sint Nicolaas Cabasilas uit de 14e eeuw zou God niet in staat zijn geweest om mens te worden als de Panagia in haar gehoorzaamheid, haar vrijheid niet aan God had aangeboden – als ze niet "ja" tegen God had gezegd. Nadat God de mens vrijheid had gegeven, zou Hij zijn gave niet hebben kunnen schenden, en dus zou Hij niet mens geworden kunnen zijn als er niet zo'n zuivere, allerheilige, onberispelijke psyche als de Theotokos was geweest, die haar vrijheid, haar wil, alles van zichzelf volledig aan God zou aanbieden om Hem tot zichzelf en tot ons te trekken.

We hebben zo veel aan Panagia te danken. Daarom eert en vereert onze kerk de Theotokos zozeer dat Gregorius Palamas, in zijn samenvatting van de patristische theologie, zegt dat onze Panagia de tweede plaats inneemt na de Heilige Drie-eenheid; dat zij god na God is, de grens tussen het geschapene en het ongeschapene. (32) "Zij leidt degenen die gered worden," aldus een andere mooie uitdrukking van een theoloog uit onze kerk. Onlangs nog wees Nicodemus van de heilige Berg, de standvastige lichtdrager en leraar van de kerk, erop dat de engelen zelf verlicht worden door het licht dat zij van de Panagia ontvangen.

Daarom wordt zij door onze Kerk geprezen als "eerbiedwaardiger dan de cherubijnen en onvergelijklijk glorierijker dan de serafijnen."

De incarnatie van de Logos en de theosis van de mens zijn hét grote mysterie* van ons geloof en onze theologie. Onze orthodoxe kerk beleeft dit elke dag met haar mysteriën (CvdL: sacramenten), met haar hymnen, met haar iconen, met haar hele leven. Zelfs de architectuur van een orthodoxe kerk getuigt hiervan. De grote koepel van de kerken, waarop de Pantocrator is geschilderd, symboliseert de nederdaling van de hemel naar de aarde; het vertelt ons dat de Heer "de hemelen neerboog en neerdaalde". De evangelist Johannes schrijft dat God mens werd "en onder ons woonde" (Joh.1:14).

Daarom beelden we de Theotokos af in de apsis van het altaar om te laten zien dat God naar de aarde en naar de mensen komt door haar, omdat Hij mens werd door de Theotokos. (33) Zij is "de brug waardoor God neerdaalde", en ook: "zij die de aardbewoners naar de hemel leidt", de Platytera¹ van de hemelen, de ruimte van het onstoffelijke, die de onstoffelijke God in zich droeg voor onze verlossing.

¹ Platytera = ruimer dan, sc. de hemel, omdat Maria's schoot de Schepper van de hemel ontving.

Om verder te gaan, onze kerken tonen vergoddelijkte mannen, zij die door genade goden werden omdat God mens werd. In onze orthodoxe kerken kunnen we niet alleen de mensgeworden God, Christus, en zijn onbevleete moeder, vrouwe Theotokos, afbeelden, maar ook de heiligen rondom en onder de Pantocrator; op alle muren van de kerk schilderen we de resultaten van Gods menswording: geheiligde en vergoddelijkte mensen. Wanneer we dus een orthodoxe kerk binnenstappen en de prachtige heilige iconen zien, is dat een directe ervaring waardoor we leren wat Gods plan is voor de mens, wat het doel van ons leven is.

Alles in de Kerk spreekt over de menswording van God en de theosis van de mens.

4. De kerk: de plaats van de theosis van de mens

(34) Zij die zich met Jezus Christus willen verenigen en, door Christus, met God de Vader, erkennen dat deze eenheid verwezenlijkt wordt in het lichaam van Christus, dat is onze heilige orthodoxe kerk. Deze vereniging is uiteraard niet met de goddelijke essentie*, maar met de vergoddelijkte menselijke natuur van Christus. Maar deze verbondenheid met Christus is niet extern, noch is het louter moreel.

Wij zijn geen volgelingen van Christus zoals men bijvoorbeeld een filosoof of een leraar zou volgen. Wij zijn leden van het lichaam van Christus, de kerk. De kerk is het lichaam van Christus, het ware lichaam, niet een moreel lichaam, zoals sommige misleide theologen hebben geschreven, die niet diep genoeg in de geest van de heilige kerk hebben gekeken.

Ondanks onze onwaardigheid en zondigheid neemt Christus ons als christenen aan en lijft ons in bij zijn lichaam. Hij maakt ons tot leden van Zichzelf. We worden ware leden van Christus, niet slechts volgelingen van een morele code. Zoals de apostel Paulus het zegt: "Wij zijn leden van zijn lichaam, van zijn vlees en van zijn beenderen" (Ef.5:30).

(35) Zeker, afhankelijk van de geestelijke gesteldheid van christenen zijn ze soms levende leden van Christus' lichaam en zijn ze op andere tijden dode. Zelfs als dode leden houden we niet op lid te zijn van Christus' lichaam. Iemand die bijvoorbeeld gedoopt is, is lid geworden van Christus' lichaam. Als hij niet belijdt, niet deelneemt aan de heilige communie en geen geestelijk leven leidt, is hij een dood lid van Christus' lichaam. Maar wanneer hij zich bekeert, ontvangt hij onmiddellijk goddelijk leven. Dit doordringt hem en hij wordt een levend lid van Christus' lichaam. Zo iemand hoeft niet opnieuw gedoopt te worden. Iemand die nooit gedoopt is, is echter geen lid van Christus' lichaam, zelfs niet als hij een moreel leven leidt volgens menselijke maatstaven. Om lid te worden van Christus' lichaam, om in Christus opgenomen te worden, moet hij gedoopt worden.

Omdat wij leden zijn van Christus' lichaam, wordt het leven van Christus ons aangeboden en wordt het ons leven. Zo worden wij levend gemaakt, gered en vergoddelijkt, maar wij zouden niet vergoddelijkt kunnen worden als Christus ons niet tot leden van zijn lichaam had gemaakt; wij zouden niet gered kunnen worden als de heilige mysteriën van de kerk niet bestonden. Die maken ons tot één lichaam met Christus, en, zoals de kerkvaders zeggen, (36) delen wij hetzelfde lichaam en hetzelfde bloed als Christus... wij zijn in feite één lichaam en één bloed met Christus.

Theosis en de kerk

Wat een grote zegen dat wij deelhebben aan de onbevleete mysteriën! Christus wordt de onze; het leven van Christus wordt het onze; zijn bloed wordt ons bloed. Johannes Chrysostomus zegt dat God de mens niets meer te geven heeft dan wat Hij hem in de heilige communie geeft. De mens kan God niets meer vragen dan wat hij van Christus ontvangt in de heilige communie.

Zo communiceren wij, na onze doop, de zalving en onze biecht, door het lichaam en bloed van de Heer, en worden wij ook door genade goden; wij verenigen ons met God; wij zijn geen vreemdelingen meer, want wij zijn vertrouwd geraakt met God.

Binnen de kerk, waarin we ons verenigen met God, beleven we deze nieuwe werkelijkheid die Christus naar de wereld bracht: de nieuwe schepping. Dit is het leven van de kerk, van Christus, dat ons als een geschenk van de Heilige Geest ten deel valt.

Alles in de kerk leidt tot theosis; de heilige liturgie, de mysteriën, de eredienst, de evangelieprediking, het vasten - dit alles leidt tot dit ene ding. Alleen de kerk is de plaats van theosis.

(37) De kerk is geen sociale, culturele of historische organisatie en lijkt niet op andere organisaties in de wereld. Ze is niet te vergelijken met de verschillende instellingen in de wereld. De wereld kent prachtige instituties, organisaties, instellingen en andere mooie dingen, maar onze orthodoxe kerk is uniek, de enige plek voor de gemeenschap van God met de mens, voor de theosis van de mens. Alleen binnen de kerk kan de mens een god worden, en nergens anders: niet aan de universiteit, niet in de sociale sector, en niet in al die mooie en goede dingen die de wereld te bieden heeft.

Geen van deze dingen kan bieden wat de kerk te bieden heeft, hoe goed ze ook mogen zijn. Hoezeer wereldse instellingen en systemen ook vooruitgang boeken, ze kunnen de kerk nooit vervangen.

Het is mogelijk dat wij, zwakke en zondige mensen, van tijd tot tijd crises en moeilijkheden doormaken binnen de kerk. Het is mogelijk dat er schandalen plaatsvinden in de schoot van de kerk. Dit alles gebeurt in de kerk omdat we nog op weg zijn naar theosis, en het is heel natuurlijk dat menselijke zwakheden nog steeds bestaan. We worden goden, maar nog niet helemaal. Dus hoe vaak deze dingen ook gebeuren, we zullen de Kerk niet verlaten, (38) want binnen de kerk hebben we de enige mogelijkheid om ons met God te verenigen.

Als we bijvoorbeeld naar de kerk gaan voor de dienst, kunnen we daar mensen tegenkomen die niet op de heilige dienst letten, die praten en onze aandacht afleiden. Dan komt er een ogenschijnlijk logische gedachte op: "Wat win je er eigenlijk mee om naar de kerk te gaan? Zou het niet beter zijn om thuis te zitten en in alle rust te bidden?"

We moeten deze kwade gedachte echter met de nodige voorzichtigheid tegenspreken:

"Ja, misschien zal ik thuis meer uiterlijke vrede ervaren, maar ik zal Gods genade niet ontvangen om mij te vergoddelijken en te heiligen. Ik zal Christus niet hebben, die aanwezig is in zijn kerk. Ik zal zijn heilig lichaam en zijn kostbaar bloed niet hebben, die op het heilige altaar in zijn heilige kerk liggen. Ik zal niet deelnemen aan het laatste avondmaal van de heilige liturgie. Ik zal afgesneden zijn van mijn medebroeders in Christus, met wie wij Christus' lichaam vormen."

Daarom, wat er ook mag gebeuren, wij zullen de kerk niet verlaten, want alleen daarin vinden wij de weg naar theosis.

5. Theosis is mogelijk door de ongeschapen energieën van God

(39) Volgens de leer van de Bijbel en de kerkvaders kan de mens theosis bereiken omdat binnen de orthodoxe kerk van Christus de genade van God ongeschapen is. God is niet alleen essentie, zoals het Westen denkt; Hij is ook energie. Als God slechts essentie was, zouden we ons niet met Hem kunnen verenigen, niet met Hem kunnen communiceren, omdat de essentie van God ontzagwekkend en ontoegankelijk is voor de mens, zoals geschreven staat: "De mens zal Mijn aangezicht nooit zien en leven." (Ex.33:20)

Laten we een relevant voorbeeld uit de menselijke wereld nemen. Als we een kale elektrische draad vastpakken, sterven we. Maar als we een lamp op diezelfde draad aansluiten, worden we verlicht. We zien, genieten en worden geholpen door de energie van de elektrische stroom, maar we zijn niet in staat de essentie ervan te vatten.

Stel dat iets soortgelijks gebeurt met de ongeschapen energie van God. Als we ons zouden kunnen verenigen met de essentie van God, zouden we in essentie/wezen goden worden. Dan zou alles een god worden, en er zou zoveel verwarring ontstaan (40) dat er in wezen niets meer een god zou zijn. In een paar woorden is dit wat men gelooft in oosterse religies, bijvoorbeeld in het hindoeïsme, waar de god geen persoonlijk wezen is, maar een ondefinieerbare kracht die verspreid is over de hele wereld, in mensen, in dieren en in objecten (pantheïsme).

Nogmaals, als God alleen de goddelijke essentie zou bezitten – waaraan wij geen deel kunnen hebben – en niet over zijn energieën zou beschikken, zou Hij een zelfvoorzienende god blijven, in zichzelf opgesloten en niet in staat om met zijn schepselen te communiceren.

Volgens de orthodoxe theologische opvatting is God Eén in een Drievuldigheid en een Drievuldigheid in Eén. Zoals Maximus de Belijder, Dionysius de Areopagiet en andere heilige Vaders herhaaldelijk zeggen, is God vervuld van een goddelijke eros, een goddelijke liefde voor zijn schepselen. Vanwege deze oneindige en extatische liefde van Hem treedt Hij uit Zichzelf en tracht Hij zich met hen te verenigen. Dit is uitgedrukt en gerealiseerd als zijn energie, of beter gezegd, zijn energieën.

Met deze, zijn ongeschapen energieën, schiep God de wereld en blijft Hij haar in stand houden. Hij geeft essentie en substantie aan onze wereld door zijn essentie-scheppende energieën. Hij is aanwezig in de natuur en bewaart het universum met zijn behoudende energieën; Hij verlicht de mens (41) met zijn verlichtende energieën; Hij heiligt hem met zijn heiligende energieën. Ten slotte vergoddelijkt Hij hem met zijn vergoddelijkende energieën.

Zo treedt de heilige God, door middel van Zijn ongeschapen energieën, de natuur, de wereld, de geschiedenis en het menselijk leven binnen.

De energieën van God zijn goddelijke energieën. Ook zij zijn God, maar zonder zijn essentie te zijn. Zij zijn God, en daarom kunnen zij de mens vergoddelijken. Als de energieën van God niet goddelijk en ongeschapen waren, zouden zij geen God zijn en zouden zij ons dus niet kunnen vergoddelijken, ons niet met God kunnen verenigen. Er zou een onoverbrugbare afstand tussen God en de mens bestaan. Maar omdat God de goddelijke energieën bezit en zich door deze energieën met ons verenigt, kunnen wij met Hem communiceren en ons verenigen met zijn genade zonder identiek te worden aan God, zoals zou gebeuren als we ons met zijn essentie zouden verenigen.

Zo verenigen we ons met God door zijn ongeschapen energieën, en niet door zijn essentie Dit is het mysterie van ons orthodoxe geloof en leven.

Westerse kettters kunnen dit niet accepteren. Omdat ze rationalisten zijn, maken ze geen onderscheid tussen de essentie en de energie van God. Daarom zeggen ze dat ze niet over de theosis van de mens kunnen spreken, omdat God slechts essentie is. Want hoe kan de mens op die basis vergoddelijkt worden, (42) als ze niet accepteren dat de goddelijke energieën ongeschapen zijn, maar ze als geschapen beschouwen? Hoe kan iets dat geschapen is de mens vergoddelijken, oftewel hoe kan iets buiten God de mens vergoddelijken?

Om niet in pantheïsme te vervallen, spreken ze helemaal niet over theosis. Wat blijft er volgens hen dan over als doel van het menselijk leven? Simpelweg morele verbetering. Als de mens niet vergoddelijkt kan worden met goddelijke genade en goddelijke energieën, wat voor doel heeft zijn leven dan? Alleen dat hij moreel beter wordt. Maar morele volmaaktheid is niet genoeg voor de mens. Het is niet genoeg om simpelweg beter te worden dan voorheen, om simpelweg morele daden te verrichten. Ons uiteindelijke doel is de vereniging met de heilige God zelf. Dit is het doel van de schepping van het universum. Dit is wat wij verlangen. Dit is onze vreugde, ons geluk en onze vervulling.

De menselijke psyche, die geschapen is naar het beeld en de gelijkenis van God, verlangt naar God en hunkert naar eenwording met Hem. Hoe moreel, hoe goed de mens ook moge zijn, hoeveel goede daden hij ook verricht, als hij God niet vindt, als hij zich niet met Hem verenigt, vindt hij geen rust. Want de heilige God heeft in hem deze heilige dorst gelegd, de goddelijke eros, het verlangen naar eenwording met Hem, naar theosis. Daardoor heeft hij in zichzelf de erotische kracht, (43) die hij van zijn Schepper ontvangt, om waarachtig, krachtig en onbaatzuchtig lief te hebben... net zoals zijn heilige Schepper verliefd wordt op zijn wereld, op zijn schepselen - en dit zodat hij met deze heilige erotische impuls en liefhebbende kracht verliefd wordt op God.

Als de mens het beeld van God niet in zich droeg, zou hij niet in staat zijn het prototype ervan te zoeken. Ieder van ons is een beeld van God en God is ons prototype. Het beeld zoekt het prototype, en pas wanneer het dit vindt, vindt het prototype rust.

Gregorius Palamas en de energieën van God

In de veertiende eeuw vond er een grote beroering plaats in de kerk, veroorzaakt door een westerse monnik, Barlaam. Hij hoorde dat monniken op de berg Athos spraken over theosis. Hem werd verteld dat zij, na veel strijd, reiniging van de hartstochten en veel gebed, waardig waren geworden om zich met God te verenigen, God te ervaren en God te zien. Hij hoorde dat zij het ongeschapen licht zagen dat de heilige apostelen hadden gezien tijdens de transfiguratie van onze Verlosser Christus op de berg Tabor.

Maar Barlaam, die de westerse, ketterse, rationalistische denkwijze aanhing, was niet in staat (44) de authenticiteit van deze goddelijke ervaringen van de nederige monniken op te merken. Dus begon hij de monniken van de berg Athos te beschuldigen alsof zij dwaalden, kettters waren, alsof zij afgodendienaars waren. Omdat hij niets wist over het verschil tussen de essentie en de ongeschapen energie van God, zei hij dat het voor een mens onmogelijk is om de genade van God te zien.

Vervolgens openbaarde Gods genade een grote en verlichte leraar van onze kerk, de heilige Gregorius Palamas van de berg Athos, aartsbisschop van Thessaloniki. Met veel wijsheid en verlichting van God, maar ook vanuit zijn persoonlijke ervaring, zei en schreef hij veel dat, in overeenstemming met de Heilige Schrift en de heilige traditie van de kerk, leerde dat het licht van Gods genade ongeschapen is; dat het een goddelijke energie is, zodat vergoddelijkte mensen dit licht echt zien als de ultieme, de hoogste ervaring van theosis; en zij worden gezien binnen dit licht van God. Dit is de glorie van God, zijn luister, het licht van de berg Tabor, het licht van Christus' opstanding en van Pinksteren, en de heldere wolk van het Oude Testament. Het is het werkelijke, ongeschapen licht van God, en niet symbolisch, zoals Barlaam en anderen die net als hij dachten in hun dwaling geloofden.

(45) Vervolgens heeft de hele kerk op drie grote synodes in Constantinopel Gregorius Palamas gerechtvaardigd door te verklaren dat het leven in Christus niet simpelweg de morele opbouw van de mens is, maar zijn theosis, en dat dit deelname aan Gods glorie betekent, een visioen van God, van zijn genade en zijn ongeschapen licht.

Wij zijn Gregorius Palamas zeer dankbaar, omdat hij, met de verlichting die hij van God ontving, met zijn ervaring en zijn theologie, de eeuwige ervaring van de kerk verwoordde en ons zo de leer over de theosis van de mens heeft nagelaten.

Een christen is niet zomaar een christen omdat hij over God kan praten. Hij is een christen omdat hij God kan ervaren. En net zoals je, wanneer je echt van iemand houdt en met hem praat, zijn aanwezigheid voelt en ervan geniet, zo gebeurt het ook in de gemeenschap van de mens met God: er bestaat geen eenvoudige, uiterlijke relatie, maar een mystieke vereniging van God en mens in de Heilige Geest.

Tot nu toe hebben westerlingen aangenomen dat goddelijke genade of de energie van God, iets geschapens is. Helaas is dit een van de vele verschillen waarmee serieus rekening moet worden gehouden in theologische dialogen met de rooms-katholieken. (46) Het zijn niet alleen het Filioque, het primaat van de macht en de "onfeilbaarheid" van de paus die fundamentele verschillen vormen tussen de orthodoxe kerk en de papisten. Het gaat ook om het bovenstaande. Als de rooms-katholieken niet accepteren dat de genade van God ongeschapen is, kunnen we ons niet met hen verenigen, zelfs als ze alle andere punten wel accepteren. Want wie is in staat tot theosis als de goddelijke genade een schepping is en geen ongeschapen energie van de Allerheiligste Geest?

6. Voorwaarden voor theosis

(47) De heilige vaders zeggen met stelligheid dat we in de kerk theosis kunnen bereiken. Maar tegelijkertijd zeggen ze dat theosis een gave van God is, dat het niet iets is wat we zelf kunnen bereiken. Natuurlijk moeten we ernaar verlangen, ernaar streven en ons voorbereiden, zodat we waardig, bekwaam en ontvankelijk genoeg zijn om deze grote gave van God te aanvaarden en te bewaren, aangezien God niets met ons wil doen zonder onze vrijheid. Maar tegelijkertijd is theosis een gave van God. Daarom zeggen de heilige vaders enerzijds dat wij theosis ondergaan en anderzijds dat God handelt in theosis.

Hieruit leiden we bepaalde voorwaarden af die noodzakelijk zijn op het pad van de mens naar theosis. Deze zijn:

6.1 Nederigheid

Volgens de heilige vaders is nederigheid de eerste noodzakelijke voorwaarde. Zonder gezegende nederigheid kan de mens niet op de juiste koers naar theosis worden gezet, kan hij de goddelijke genade niet aanvaarden en zich zo niet met God verenigen. Alleen al de erkenning dat theosis het doel van ons leven is, (48) vereist nederigheid, want hoe kun je zonder nederigheid erkennen dat het doel van je leven buiten jezelf ligt, dat het in God ligt?

Zolang de mens egocentrisch, antropocentrisch en autonoom leeft, plaatst hij zichzelf in het centrum en als doel van zijn eigen leven. Hij gelooft dat hij door zijn eigen inspanningen vervolmaakt kan worden; gedefinieerd door zijn eigen inspanningen; vergoddelijkt door zijn eigen inspanningen. Dit is de geest van de hedendaagse beschaving, de hedendaagse filosofie, de hedendaagse politiek: een nog betere, nog rechtvaardiger wereld creëren, maar dit autonoom, door zichzelf; een wereld creëren waarin de mens centraal staat, zonder verwijzing naar God, zonder erkenning dat God de bron van al het goede is. Dit is de fout die Adam beging, door te geloven dat hij met alleen zijn eigen krachten God kon worden, zichzelf kon voltooien. De fout van Adam is er een die alle humanistische geloofsovertuigingen maken door alle eeuwen heen. Zij zijn het er niet mee eens dat gemeenschap met God onmisbaar is voor de volmaking van de mens.

Alles wat orthodox is, is the-antropisch gecentreerd; het centrum ervan is de God-mens Christus. Alles wat niet orthodox is, heeft deze gemene deler: de mens staat centraal, of het nu protestantisme, pausdom of vrijmetselarij betreft, (49) millennialisme (Jehova's Getuigen), atheïsme, of wat dan ook buiten de orthodoxie valt.

Voor ons is het centrum de God-mens Christus. Dit betekent dat het gemakkelijk is voor iemand om een ketter te worden, een millennialist (Jehova's Getuige), een vrijmetselaar of wat dan ook, maar het is moeilijk om een orthodox christen te worden. Om een orthodox christen te worden, moet je eerst accepteren dat het centrum van de wereld niet jijzelf bent, maar Christus.

Het begin van de weg naar theosis is dus nederigheid, dat wil zeggen dat we erkennen dat het doel van ons leven buiten ons ligt, dat het bij onze Vader, onze Schepper, is. Nederigheid is nodig om te erkennen dat we ziek zijn, dat we vol zwakheden en harts-tochten zitten.

Nog eens, om op dit pad te volharden, moet iemand die het pad van theosis inslaat, voortdurend nederig zijn. Want als hij de gedachte aanvaardt dat hij het prima redt door alleen zijn eigen krachten te gebruiken, dan sluipt er hoogmoed in hem; hij verliest wat hij heeft gewonnen en moet weer helemaal opnieuw beginnen: nederig worden, zijn zwakheid, zijn menselijke ziekte inzien en leren niet op zichzelf te vertrouwen. Om zich voortdurend op het pad van theosis te bevinden, moet hij zich verlaten op de genade van God.

(50) Daarom maakt in het leven van de heiligen hun grote nederigheid zoveel indruk op ons. Terwijl ze dicht bij God waren, in het licht van God straalden, wonderen verrichtten, mirre afgaven, geloofden ze tegelijkertijd toch van zichzelf dat ze zeer gering waren, zeer ver van God verwijderd, dat ze de slechtste van de mensen waren. Het was deze nederigheid die hen door genade tot goden maakte.

6.2 Ascetisme

De heilige vaders vertellen ons ook dat theosis (vergoddelijking) stadia kent. Het begint bij het laagste en gaat door naar het hoogste. Zodra we nederigheid hebben bereikt, beginnen we, om gereinigd te worden van de hartstochten, onze ascese door de heilige geboden van Christus toe te passen en onze dagelijkse strijd in Christus te beginnen met berouw en veel geduld. De heilige vaders zeggen dat God zelf verborgen ligt in zijn geboden. Wanneer een christen ze naleeft uit liefde en geloof in Christus, dan verenigt hij zich met Hem.

Volgens de heilige vaders wordt deze eerste fase van de theosis ook wel "praxis" genoemd. Dit is praktische begeleiding die aan het begin van het pad naar de theosis wordt gegeven.

(51) Natuurlijk is dit helemaal niet gemakkelijk, want de strijd om de hartstochten uit ons innerlijk te verdrijven is groot. Er is veel inspanning nodig, zodat onze innerlijke woestijn geleidelijk aan gereinigd wordt van de doornen en stenen van de hartstochten, zodat ze geestelijk bewerkt kan worden en het zaad van Gods logos kan vallen en vrucht dragen. Grote en voortdurende inspanning in onszelf is hiervoor noodzakelijk. Daarom zei de Heer: "Het koninkrijk van God* lijdt onder geweld, daarom grijpen de gewelddadigen het" (Mat.11:12). En de heilige vaders leren ons ook: "Geef bloed en ontvang de Geest", dat wil zeggen: je kunt de Heilige Geest niet ontvangen als je niet het bloed van je hart* geeft in de strijd om jezelf te reinigen van de hartstochten, om zo je werkelijk en diepgaand te bekeren en de deugden te verwerven.

Alle deugden zijn aspecten van de ene grote deugd, de deugd van de liefde. Wanneer een christen liefde verwerft, bezit hij alle deugden. Het is de liefde die de voornaamste oorzaak van al het kwaad en alle hartstochten uit de menselijke psyche verdrijft. Deze oorzaak is, volgens de heilige vaders, zelfzucht. Al het kwaad in ons komt voort uit zelfzucht, een ziekelijke liefde voor het eigen ik. (52) Dat is de reden waarom onze kerk ascetisme kent. Zonder ascese is er geen geestelijk leven, geen strijd en geen vooruitgang. We gehoorzamen, vasten, waken, werken met knielingen en staan rechtop, dit alles om van onze hartstochten gereinigd te worden. Als de orthodoxe kerk ophoudt ascetisch te zijn, houdt ze op orthodox te zijn, want dan helpt ze de mens niet langer om zich van zijn hartstochten te ontdoen en door genade goden te worden.

De kerkvaders ontwikkelden een omvangrijke en diepgaande antropologische leer over de psyche en de menselijke hartstochten. Volgens hen kan men in de psyche een intellectueel en een passief deel onderscheiden. Het passieve deel omvat de hartstochtelijke en verlangende delen. Het intellectueel deel bevat het redeneervermogen van de psyche: de gedachten en het cognitieve vermogen.

De hartstochtelijke delen omvatten de positieve en negatieve emoties: liefde en haat. Het verlangende deel bevat de goede verlangens naar de deugden en de slechte verlangens naar genot, naar hebzucht, gulzigheid, de aanbidding van het vlees en de vleeselijke hartstochten. Tenzij deze drie delen van de psyche, het intelligente, het hartstochtelijke en het verlangende, gereinigd worden, kan de mens de genade van God niet in zichzelf ontvangen en kan hij niet vergoddelijkt worden.

Het intelligente deel wordt gereinigd door waakzaamheid (53), die inhoudt dat de nous voortdurend wordt beschermd tegen gedachten, waarbij de goede gedachten worden gekoesterd en de slechte worden verworpen.

Het hartstochtelijke deel wordt op zijn beurt gereinigd door liefde.

Ten slotte wordt het verlangende deel gereinigd door zelfbeheersing.

Al deze delen worden zowel gereinigd als geheiligd door gebed.

6.3 De heilige mysteriën en het gebed

Christus vestigt Zich in het hart van de mens door middel van de heilige mysteriën (CvdL: sacramenten): de heilige doop, het vormsel, de heilige biecht en de goddelijke eucharistie. Die orthodoxe christenen die in gemeenschap met Christus zijn, hebben God en zijn genade in hun hart, omdat zij gedoopt en gevormd zijn, gebiecht hebben en de heilige communie hebben ontvangen.

De hartstochten bedekken de goddelijke genade zoals as een vonk begraaft. Door ascese en gebed wordt het hart gereinigd van de hartstochten, wordt de vonk van de goddelijke genade opnieuw aangewakkerd en voelt de gelovige christen Christus in zijn hart, het centrum van zijn bestaan.

Elk gebed van de Kerk helpt het hart te reinigen, maar het zogenaamde gebed van één enkele zin, ook wel bekend als noëtisch gebed of gebed van het hart, is bijzonder nuttig: "Heer Jezus Christus, heb medelijden met mij, zondaar." (54) Dit gebed, dat altijd is overgeleverd op de heilige berg, heeft het volgende voordeel: omdat het slechts één zin is, helpt het ons om onze nous gemakkelijker te concentreren. Door onze nous te concentreren, richten we hem op ons hart en letten we erop dat hij daar niet bezig is met andere dingen en ideeën, goed of slecht, dat hij alleen bezig is met God.

De beoefening van dit gebed van het hart, dat met Gods genade na verloop van tijd een voortdurende bezigheid kan worden, is een volwaardige wetenschap, een heilige kunst die de heiligen van ons geloof uitvoerig beschrijven in hun heilige geschriften, en ook in een grote verzameling patristische teksten die de "Filokalia" worden genoemd.

Dit gebed helpt en verblijdt de mens, en wanneer de christen vordert in dit gebed en tegelijkertijd zijn leven de heilige geboden van Christus en zijn kerk volgt, dan is hij waardig om de ervaring van de goddelijke genade te ontvangen. Hij begint de zoetheid van de gemeenschap met God te proeven, uit ervaring te weten: "Proef en zie dat de Heer goed is." (Ps.34:8)

Voor ons orthodoxen is God geen idee, iets waar we over nadenken, over praten of over lezen, maar een Persoon met Wie we in levende en persoonlijke gemeenschap treden. (55) Het is iets dat wij leven en iemand van Wie wij ervaringen ontvangen. Dan beseffen we wat een grote, onuitsprekelijke en onbeschrijfelijke vreugde het is om Christus in ons te hebben en orthodoxe christenen te zijn.

Te midden van hun verschillende zorgen en dagelijkse bezigheden, helpt het christenen die zo veel in de wereld zijn om ten minste een paar minuten stilte te vinden om zich in dit gebed te oefenen.

Zeker, wanneer ze met nederigheid en liefde worden vervuld, heiligen alle inspanningen en verplichtingen die op God gericht zijn ons, maar gebed is ook noodzakelijk.

In een stille kamer (misschien na wat spirituele lectuur, of na het aansteken van een klein olielampje voor de iconen en het branden van wierook), zo ver mogelijk verwijderd van lawaai en drukte, en nadat andere overwegingen en gedachten tot rust zijn gekomen, dienen ze hun nous in hun hart te laten zinken door het gebed uit te spreken: "Heer Jezus Christus, heb medelijden met mij, zondaar." Hoeveel vrede en kracht put de psyche uit de stilte van God! Hoeveel sterkt hen dit gedurende de dag, zodat ze zichzelf vredig kunnen bewaren, zonder nerveuze spanning en angst maar terwijl ze al hun krachten in harmonie verenigd hebben!

Sommige mensen proberen op andere plaatsen stilte voor hun psyche te vinden door gebruik te maken van kunstmatige middelen (56) die misleidend en demonisch zijn, zoals in de zogenaamde oosterse religies. Ze proberen een zekere stilte te vinden door middel van uiterlijke oefeningen, meditatie enz., om een bepaald evenwicht tussen psyche en lichaam te bereiken. De fout in dit alles is dat, strikt genomen, zelfs wanneer de mens probeert de verschillende overwegingen van de materiële wereld te vergeten, hij geen dialoog met God voert, maar slechts een monoloog met zichzelf, waardoor hij uiteindelijk weer tot antropocentrisme vervalt en op die manier faalt.

7. Ervaringen met theosis

(57) Ervaringen met theosis zijn evenredig met de zuiverheid van de mens. Hoe meer iemand gereinigd is van hartstochten, hoe intenser de ervaring die hij van God zal ontvangen; hij ziet God zoals er geschreven staat: "Zalig zijn de reinen van hart, want zij zullen God zien" (Mat.5:8).

Wanneer de mens berouw begint te hebben, zijn zonden belijdt en erom huilt, ervaart hij de eerste tekenen van Gods genade. Deze ervaringen bestaan allereerst uit tranen van berouw, die een onbeschrijflijke vreugde in de ziel brengen, en vervolgens uit de diepe vrede die daarop volgt. Daarom wordt dit rouwen om onze zonden "vreugdevolle rouw" genoemd, zoals de Heer ook in zijn zaligsprekingen zegt: "Zalig zijn... zij die rouwen, want zij zullen getroost worden." (Mat.5:4).

Vervolgens gaan we door goddelijke verlichting naar hogere stadia, waarin de nous verlicht wordt en de dingen, de wereld en de mensen met een andere genade aanschouwt. Dan heeft de christen meer liefde voor God en komen er nieuwe, andere tranen, hogere tranen, dat wil zeggen tranen van liefde voor God, tranen van goddelijke eros. Dan huilt hij niet meer om zijn zonden, (58) want hij heeft de zekerheid dat God zijn zonden heeft vergeven. Deze nieuwe tranen, die de psyche meer geluk, vreugde en vrede brengen, vormen een hogere ervaring van theosis.

Daarna verwerft de mens onthechting: een leven zonder bedrieglijke hartstochten en zondige zwakheden. Dan is hij vredig en ongestoord door elke externe aanval, bevrijd van trots, haat, kwaadaardigheid en vleselijke begeerten.

Dit is de tweede fase van theosis, genaamd "theoria", waarin de mens, nadat hij reeds van zijn hartstochten is gereinigd, door de Heilige Geest wordt verlicht en op weg naar de vergoddelijking een stralend licht wordt. Theoria betekent visioen. Theoria van God betekent een visioen van God. Om God te kunnen zien, moet hij een vergoddelijkte mens zijn. Daarom betekent de theoria van God ook theosis.

Natuurlijk, wanneer hij grondig gereinigd is en zich volledig aan God heeft overgegeven, ontvangt hij ook de grootste ervaring van goddelijke genade die voor de mens beschikbaar is, namelijk, volgens de heilige vaders, het zien van het ongeschapen licht van God. Zij die zeer ver gevorderd zijn in de theosis zien dit licht, slechts zeer weinigen per generatie. Gods heiligen zien het en verschijnen daarin, (59) en dit is overigens wat de aureolen in de heilige iconen ons laten zien.

In het leven van Basilius de Grote wordt bijvoorbeeld verteld dat, toen Basilius in zijn cel aan het bidden was, degenen die hem konden zien zagen dat hijzelf en zelfs zijn cel straalden in dit ongeschapen licht van God, het licht van de goddelijke genade.

In de levens van veel van de nieuwe martelaren van ons geloof lezen we dat, toen de Turken hun lichamen, na gruwelijke martelingen, op de stadspieren ophingen om andere christenen te intimideren, er 's nachts vaak een licht om hen heen verscheen. Het scheen zo helder en fel dat, omdat op deze manier de waarheid van ons geloof zo schitterend werd geopenbaard, de bezetters bevalen dat ze moesten worden verwijderd, zodat ze niet beschaamd hoefden te zijn voor de christenen, die zagen hoe God zijn heilige martelaren verheerlijkte.

De genade van de vergoddelijking bewaart de lichamen van de heiligen onvergankelijk, en dit zijn de heilige relieken die mirre afscheiden en wonderen verrichten. Zoals Gregorius Palamas zegt, heeft de genade van God zich eerst verenigd met de psyche van de heiligen, waarna zij hun heilige lichamen omhult en ook deze vervult met genade: niet alleen hun lichamen, maar ook hun graven, hun iconen en hun kerken. Dit is de reden (60) waarom wij de iconen, de heilige relieken, de graven en de kerken van de heiligen vereren en kussen. Door theosis dragen al deze dingen iets van de genade van God in zich, die de heilige in zijn psyche had vanwege zijn vereniging met God.

Daarom genieten wij in de kerk de genade van theosis niet alleen met onze psyche, maar ook met ons lichaam, want als tempel van de Heilige Geest die erin woont en de strijd met de psyche deelt, wordt het lichaam zeker verheerlijkt.

De genade die uitgaat van de heilige Heer – de God-mens Christus – wordt uitgestort over onze Panagia, over de heiligen, en komt ook tot ons die nederig zijn.

Het is zeker de moeite waard om op te merken dat de ervaringen van een christen niet altijd ervaringen van theosis en dus spiritueel zijn. Veel mensen zijn misleid door demonische of psychologische ervaringen. Om het gevaar van misleiding en demonische invloed te vermijden, moet dit alles nederig aan de geestelijke vader worden voorgelegd. Hij zal, verlicht door God, onderscheiden of deze ervaringen echt zijn of niet, en hij zal de psyche die biecht de juiste richting geven.

Over het algemeen is onze gehoorzaamheid aan de geestelijke vader een van de meest fundamentele punten van ons spirituele pad. (61) Daardoor verwerven we een kerkelijke geest van discipelschap in Christus, waardoor de rechtmatigheid van onze inspanning wordt bevestigd en wij worden geleid naar vereniging met God.

Binnen de kerk is het kloosterleven een bijzonder domein van theosis, waar monniken, na geheiligd te zijn, intense ervaringen van vereniging met God ontvangen. Veel monniken die theosis en heiliging ervaren, helpen ook de hele kerk, want, zoals wij christenen geloven in navolging van de eeuwenoude heilige traditie van de kerk, heeft de strijd van de monniken een positieve invloed op het leven van elke gelovige die in de wereld worstelt. In onze orthodoxie heeft het volk van God daarom grote eerbied voor het monasticisme.

Immers, in de kerk nemen we deel aan de gemeenschap der heiligen en ervaren we de vreugde van de vereniging met Christus. Hiermee bedoelen we dat we binnen de kerk geen geïsoleerde leden zijn, maar een eenheid, een broederschap, een broederlijke gemeenschap – niet alleen onder elkaar, maar ook met de heiligen van God, zowel degenen die nu op aarde leven als degenen die zijn heengegaan. Zelfs in de dood zijn christenen niet verdeeld. De dood kan christenen niet scheiden, omdat ze allen verenigd zijn in het opgestane lichaam van Christus.

(62) Daarom zijn we elke zondag en elke keer dat de goddelijke liturgie wordt gevierd, er allemaal bij aanwezig, samen met alle engelen en alle heiligen door de eeuwen heen. Zelfs onze overleden familieleden zijn erbij, als ze tenminste verenigd zijn met Christus. We zijn er allemaal en communiceren mystiek met elkaar, niet uiterlijk, maar in Christus.

Dit is duidelijk tijdens de prothesis*, waarbij de delen voor de Panagia, de heiligen en de levende en overleden christenen allemaal op de heilige pateen* rond Christus het Lam worden geplaatst. Na de heiliging van de heilige offergave* worden al deze delen ondergedompeld in het bloed van Christus.

Dit is de grote zegen van de kerk: dat wij haar leden zijn en, als leden van het lichaam van Christus, niet alleen met God maar ook met elkaar kunnen communiceren.

Het hoofd van dit lichaam is Christus zelf. Het leven komt van het hoofd naar het lichaam. Het lichaam heeft zeker levende ledematen, maar het heeft ook ledematen die niet dezelfde vitaliteit bezitten: niet alle ledematen zijn in perfecte gezondheid. Dit geldt voor de meesten van ons. Het leven komt van Christus zelf en zijn levende ledematen; (63) gezond bloed stroomt ook naar andere, minder gezonde leden, zodat ook zij langzaam maar zeker gezond en sterk worden. Daarom moeten we in de kerk zijn... om gezondheid te ontvangen en leven, want buiten het lichaam van de kerk is er geen mogelijkheid dat we kunnen herstellen en nieuw leven kunnen ontvangen.

Dit alles gebeurt natuurlijk niet meteen. Gedurende zijn hele leven moet de orthodoxe christen strijden, zodat hij, langzaam maar zeker binnen de kerk, met de genade van God, met nederigheid, berouw, gebed en de heilige mysteriën, geheiligd en vergoddelijkt mag worden.

Dit is echter het doel van ons leven, het grote streven. Het is niet zo belangrijk hoe ver we precies komen. Onze strijd zelf, die God rijkelijk zegent, heeft waarde, zowel in deze tijd als in de tijd die komen zal.

8. Het falen van velen in het bereiken van theosis

(64) Hoewel we geroepen zijn voor dit grote doel – dus, om ons met God te verenigen, om door genade goden te worden en om te genieten van deze grote zegen waarvoor onze Maker en Schepper ons heeft gemaakt – leven we vaak alsof dit grote en nobele doel voor ons niet bestaat. Daardoor is ons leven gevuld met falen.

Onze heilige God heeft ons gevormd voor theosis, dus als we niet worden vergoddelijkt, is ons hele leven een mislukking. Laten we enkele redenen hiervoor noemen:

8.1 Hechting aan de basisbehoeften van het leven

We kunnen goede en mooie dingen doen: we kunnen studeren, een beroep uitoefenen, een gezin stichten, bezittingen verwerven of liefdadigheidswerk verrichten. Wanneer we de wereld eucharistisch zien en gebruiken, als een geschenk van God, dan verenigt alles zich met Hem en wordt het een weg naar eenwording met God. Als we ons zelfs dan niet met God verenigen, hebben we gefaald en is alles tevergeefs geweest.

Mensen falen meestal omdat ze zich laten misleiden door de verschillende secundaire doelen van het leven. Ze stellen theosis niet op de eerste en belangrijkste plaats. Ze worden opgeslokt door de mooie dingen van de wereld (65) en verliezen het eeuwige uit het oog. Ze wijden zich volledig aan bijzaken en vergeten "het enige noodzakelijke" (vgl. Lucas 10:42).

Vooral tegenwoordig zijn mensen constant bezig en verwaarlozen we ons heil ten behoeve van deze alledaagse bezigheden. Misschien is dit wel een list van de duivel om zelfs de uitverkorenen te misleiden. We besteden bijvoorbeeld nu tijd aan leren, studeren en lezen; we hebben geen tijd meer om te bidden, naar de kerk te gaan of te biechten en de heilige communie te ontvangen. Morgen hebben we vergaderingen en conferenties, persoonlijke en sociale verplichtingen; hoe vinden we dan nog tijd voor God? Overmorgen zijn er bruiloften, familiebezoeken; het is onmogelijk om je met geestelijke zaken bezig te houden. Ook wij herhalen voortdurend tegen God: "Ik kan niet komen... Ik vraag u mij te verontschuldigen" (vgl. Luc.14:19-20).

Daardoor verliezen alle mooie en legitieme dingen hun waarde.

Al deze dingen hebben werkelijke en wezenlijke waarde wanneer ze met Gods genade worden ondernomen, bijvoorbeeld wanneer we alles tot Gods eer proberen te doen maar alleen wanneer we niet ophouden te verlangen en blijven streven naar wat verder gaat dan studie, verder dan beroep, verder dan gezin, verder dan alle goede en heilige verantwoordelijkheden en activiteiten. (66) Pas wanneer we ook naar theosis blijven verlangen, krijgen al deze dingen hun ware betekenis in een eeuwig perspectief. Dan zijn ze van nut voor ons.

De Heer zei: "Zoek eerst het koninkrijk van God, en al deze dingen zullen u worden toegevoegd" (Mat.6:33). Het koninkrijk van God is theosis, het is wanneer we de genade van de Allerheiligste Geest ontvangen. Wanneer goddelijke genade komt en in de mens heerst, wordt die mens door God geregeerd, en door deze vergoddelijkte mensen komt de genade van God tot andere mensen en tot de samenleving. Maar zoals de kerkvaders leren in het Onze Vader, betekent "Uw koninkrijk kome" "de genade van de Heilige Geest kome". Wanneer die komt, is het dit wat de mens vergoddelijkt.

8.2 Moralisme

Helaas heeft de eerdergenoemde moralistische geest, d.w.z. het baseren van het christelijke leven op morele verbetering, de vroomheid en spiritualiteit van christenen, zelfs hier in ons land, in aanzienlijke mate negatief beïnvloed. We stoppen vaak met het nastreven van theosis vanwege westerse invloeden op onze theologie.

Richtlijnen die uitsluitend gericht zijn op morele verbetering zijn antropocentrisch – ze zijn gericht op de mens en daarin domineert de menselijke inspanning en niet de genade van God. Het lijkt dan alsof onze eigen moraliteit ons redt, en niet de genade van God. Leven onder deze omstandigheden geeft ons geen authentieke ervaringen met God, waardoor de psyche niet echt verzadigd raakt, omdat haar dorst niet gelest blijft. Deze methode van begeleiding is geprobeerd en is mislukt, omdat ze niet de ware geest van Christus' kerk vertegenwoordigt. Het is vaak de oorzaak van atheïsme en van de onverschilligheid van veel mensen ten opzichte van het spirituele leven, vooral onder jongeren.

Laten we in onze catecheses, preken en alles wat ouders, leerkrachten, geestelijken en andere kerkelijk werkers zeggen, in plaats van te spreken over steriele verbeteringen van de mensheid, christenen opvoeden tot theosis. Dit is de ware geest en ervaring van de kerk. Anders vervullen de deugden, hoe groot ze ook mogen zijn, in feite niet het doel van het christelijk leven. Ze zijn slechts manieren en middelen die ons voorbereiden op het aanvaarden van theosis, de genade van de Heilige Geest, zoals Serafim van Sarov zo duidelijk heeft onderwezen.

8.3 Antropocentrisch humanisme

Dit zelfvoorzienende humanisme is een sociaal-filosofisch systeem dat losstaat van en onafhankelijk is van God. Het leidt de hedendaagse mens naar een beschaving gebaseerd op zelfzucht, en dit heeft de moderne mensheid in een impasse gebracht. In naam van de ontwikkeling en bevrijding van de mensheid wil het ons vervreemden van ons orthodox-christelijk geloof.

Maar is er nog een grotere ontwikkeling mogelijk? Is dit voor de mens belangrijker dan theosis?

9. Gevolgen van begeleiding voor theosis

(69) De begeleiding die onze orthodoxe kerk biedt met de erediensten, de patristische theologie en het monasticisme is een the-antropocentrische begeleiding. Het centrum ervan is de Godmens Christus en leidt tot theosis.

Dit brengt grote vreugde in ons leven wanneer we beseffen wat een geweldige bestemming we hebben en welke zegeningen ons te wachten staan. Door ons te richten op theosis verzachten we de pijn bij elke beproeving en alle zorgen van het leven.

Wanneer we streven naar het doel van theosis, dat wil zeggen, wanneer we elkaar zien als toekomstige goden, verandert onze houding ten opzichte van onze medemensen ten goede. Hoeveel dieper en inhoudelijker zal de begeleiding zijn die we onze kinderen dan zullen geven! Op wat een godvrezende manier zullen een vader en moeder dan hun kinderen liefhebben en respecteren, zich bewust van de verantwoordelijkheid en heilige opdracht die ze tegenover hen hebben; hoeveel zullen ze hen dan, door de genade van God, helpen om theosis te bereiken, het doel waarvoor ze hen op de wereld hebben gezet! En hoe zullen ze hen vanzelfsprekend helpen, als ze zelf niet op dit doel gericht zijn, op theosis? (70) Hoeveel meer respect zullen we voor onszelf hebben wanneer we voelen dat we voor dit grote doel zijn gevormd, wanneer we vrij zijn van het egoïsme en de trots die God tegenwerken!

De heilige vaders en grote theologen van de kerk zeggen inderdaad dat we op deze manier, door onze zelfliefde en de antropocentrische filosofie van het egoïsme te overwinnen, echte mensen, ware mannen worden. Dan zullen we God met eerbied en liefde tegemoet treden, maar ook onze medemens met respect en ware waardigheid, hem niet ziend als een instrument van genot en uitbuiting, maar als een icoon van God bestemd voor theosis.

Zolang we in onszelf opgesloten zitten – in ons ego – zijn we individuen, maar geen personen. Zodra we ons gesloten, individuele bestaan verlaten en, in overeenstemming met deze begeleiding gebaseerd op theosis, met de genade van God, maar ook met onze eigen medewerking, beginnen lief te hebben, onszelf des te meer aan Hem en aan onze naaste te geven, worden we ware personen. Dit wil zeggen: wanneer ons ego het "U" van God en het "jij" van onze broeder ontmoet, beginnen we ons verloren zelf te vinden. Want binnen de gemeenschap in theosis, waarvoor we geschapen zijn, zijn we in staat ons open te stellen, te communiceren, (71) echt van elkaar te genieten... en niet alleen op een zelfzuchtige manier.

Dit is de ethos van de goddelijke liturgie, waardoor we leren de bekrompen, atomistische interesse te overwinnen waartoe de duivel, onze zonden en onze hartstochten ons dwingen, en in plaats daarvan leren we ons open te stellen voor een gemeenschap van opoffering en liefde in Christus.

Het besef van zijn grote roeping, namelijk theosis, troost en vervolmaakt de mens. Het orthodoxe humanisme van onze kerk is gebaseerd op deze grote roeping van de mens en ontwikkelt daarom al zijn vermogens ten volle.

Welke andere vorm van humanisme, hoe progressief en liberaal die ook mag lijken, is zo revolutionair als die van de kerk, die de mens tot een god kan verheffen? Alleen het humanisme van de kerk reikt zo ver.

Juist nu, nu zo velen proberen de mensen, en in het bijzonder de jongeren, te misleiden door valse vormen van humanisme te verkondigen die de mens in feite verminken in plaats van hem te vervolmaken, is de nadruk die in deze begeleiding van de kerk wordt gelegd van groot belang.

10. Gevolgen van begeleiding die niet leiden tot theosis

(72) Tegenwoordig zijn jongeren op zoek naar ervaringen. Ze nemen geen genoegen met een materialistisch leven, noch met de rationalistische maatschappij die wij, hun ouders, aan hen doorgeven. Als iconen van God, "geroepen om goden te zijn", zoeken onze kinderen iets dat verder reikt dan de logische vormen van de materialistische filosofie en atheïstische opvoeding die wij hen bieden. Ze zoeken ervaringen van het ware leven.

En het is zeker niet voldoende dat ze over God horen. Ze verlangen naar een ervaring met Hem, met zijn licht, met zijn genade. Velen van hen zoeken tevergeefs en nemen hun toevlucht tot allerlei goedkope alternatieven om iets te vinden dat buiten de logica valt, omdat ze niet weten dat de kerk hen zowel troost kan bieden als de ervaring waar ze naar snakken.

Sommigen worden naar oosterse mystiek zoals yoga geleid; weer anderen naar occultisme of gnosticisme, en uiteindelijk, helaas, zelfs naar regelrecht satanisme. Zelfs in de moraal kennen ze geen grenzen, want de moraal, eenmaal losgekoppeld van zijn essentie (73) en beroofd van zijn doel, nml. vereniging met de heilige God, heeft uiteindelijk volstrekt geen betekenis meer.

Tragische verschijnselen zoals anarchie en terrorisme worden dan gemeengoed, waardoor veel jongeren zich overgeven aan allerlei vormen van extremisme en geweld tegen hun medemens; diep van binnen verlangen ze ernaar hun innerlijke dynamiek te bevredigen. Dit diepe verlangen wordt niet vervuld, simpelweg omdat ze niet toevallig de leiding van theosis hebben gevonden.

De meerderheid van de jongeren, en niet alleen de jongeren, verkwisten de kostbare tijd van hun leven, evenals de krachten die God hun heeft gegeven om theosis te bereiken, aan het najagen van genot en vleselijke aanbidding. Helaas is het vaak met de goedkeuring van de staat dat die hun hedendaagse idolen, hun hedendaagse "goden" worden, wat grote schade toebrengt aan hun lichaam en psyche.

Zonder enige idealen kwijnen anderen weg in allerlei doelloze, inhoudsloze en schadelijke bezigheden. Sommigen scheppen er plezier in om in hun auto met hoge snelheid over de weg te rijden – vaak met tragische gevolgen zoals verwondingen en de dood. En anderen geven zich, na veel experimenteren, onvoorwaardelijk over aan een demonische afhankelijkheid van drugs, de nieuwe plaag van onze tijd.

Uiteindelijk zoeken genoeg mensen, na een relatief kort leven vol mislukkingen en teleurstellingen, bewust of onbewust een einde aan de kwelling van hun vergeefse zoektocht, en nemen helaas hun toevlucht tot de extreme vorm van wanhoop: zelfmoord.

Niet alle jongeren die hun toevlucht nemen tot deze irrationele en tragische dingen zijn hooligans. Het zijn jongeren, kinderen van God, ook onze kinderen, die, teleurgesteld door de materialistische, zelfzuchtige maatschappij die wij hen nalaten, niet vinden waarvoor zij geschapen zijn: het ware, het eeuwige. Wij hebben het hun niet gegeven, en daarom kennen zij het niet. Zij kennen het grote doel van het menselijk leven niet, theosis. Omdat zij nergens anders vrede vinden, nemen zij in wanhoop hun toevlucht tot de vormen die wij hebben genoemd.

Vandaag de dag wijden vele herders van onze heilige kerk – bisschoppen, priesters, geestelijke vaders en lekenbroeders – zich, uit onbaatzuchtige liefde, dagelijks aan de begeleiding van onze jeugd op weg naar theosis. Wij zijn hen dankbaar voor hun offer en gave, voor dit God welgevallige werk van hen, (75) waarmee door de genade van God de zielen voor wie Christus gestorven is, worden gered en geheiligd.

Nederig biedt de heilige berg hulp en steun in deze grote nood van de kerk. De tuin van onze Panagia (= Athos), een bijzondere plaats van heiligheid en stilte gewijd aan God, proeft de zegen van theosis, beleeft gemeenschap met God en ervaart intens en levendig zijn genade en zijn licht. Zo profiteren veel van onze medemensen, de meesten jong, van een pelgrimstocht naar de berg Athos, of van het onderhouden van een meer specifieke band ermee, en worden zij gesterkt en herboren in Christus. Op deze manier ervaren mensen God in hun leven en beginnen ze te begrijpen wat de orthodoxie is, wat het christelijk leven is, wat de geestelijke strijd is en welke vreugde en grote betekenis deze dingen aan hun bestaan geven. Met andere woorden, ze proeven iets van deze grote gave van God aan de mens, theosis.

Laten wij allen, herders van de kerk, theologen, catecheten, de begeleiding naar theosis niet vergeten, waardoor de jongeren - met ons allen die nederig zijn, met de genade van God en in onze dagelijkse strijd, de strijd van bekering en het naleven van zijn heilige geboden - de mogelijkheid verwerven om deze zegen van God, deze vereniging met Hem, te genieten, (76) om dit intens in dit leven te genieten maar ook om eeuwig geluk en zaligheid te verkrijgen.

Laten we de heilige Heer voortdurend danken voor de gave van theosis, die een geschenk van zijn liefde is. Laten we zijn liefde beantwoorden met onze eigen liefde. De Heer wil en verlangt dat wij vergoddelijkt worden. Immers, met dit doel werd Hij mens en stierf Hij aan het kruis, opdat Hij zou schijnen als de zon te midden van zonnen en als God te midden van goden.

Verklarende woordenlijst

Essentie (ousia)

(77) Gods wezen en zijn energieën zijn van alle eeuwigheid en ongeschapen. Gods wezen, dat wil zeggen zijn wezenlijke natuur, is voor ons ontoegankelijk en onkenbaar, en zal daarom altijd een mysterie blijven.

Het onderscheid tussen Gods wezen en zijn energieën garandeert Gods uiteindelijke onkenbaarheid, terwijl het ons tegelijkertijd de mogelijkheid biedt om via zijn energieën een intieme en persoonlijke gemeenschap met Hem te bereiken, omdat deze voor ons toegankelijk zijn.

Hart (kardia)

Het woord "hart" is een bijbels woord dat tegenwoordig weinig begrepen wordt. Toch heeft het wel degelijk een diepgaande betekenis. Het hart is de plek waar de vereniging met God kan worden voltrokken; als zodanig heeft het een spirituele dimensie. Meer dan een emotioneel centrum of een fysiek orgaan, is het hart een reservoir voor al het goede en het kwade. Het hart is ons psychosomatisch centrum, het diepste en meest fundamentele deel van ons wezen; het is onze "innerlijke mens", waaruit de energieën van de psyche voortkomen.

(78) Er bestaat een nauw verband tussen de nous, de psyche, het hart en de "innerlijke mens".

Heilige offergave

De heilige offerande vindt plaats op het heilig altaar; het is het deel van de goddelijke liturgie waarin de eucharistische elementen aan God worden geofferd en zo zijn bloed en lichaam worden.

Heilige pateen

De heilige pateen is een metalen plaat op een stevige voet. Op deze plaat worden de stukjes brood, die later het lichaam van Christus zullen vormen, zorgvuldig geplaatst, zodat ze veilig naar de heilige tafel kunnen worden overgebracht.

Koninkrijk van God (basileia tou Theou)

Het koninkrijk van God betekent de "heerschappij van God" en ook de "heersende macht van God". Hoewel alomtegenwoordig en altijd-aanwezig, is het geestelijk en gaat het alle zintuiglijke en begrijpelijke categorieën te boven. Het koninkrijk van God verwijst ook naar onze deelname aan het goddelijke leven van de Heilige Drie-eenheid, waardoor de uitverkorene door genade wordt wat God van nature is.

(79) Het koninkrijk van God en het koninkrijk der hemelen zijn synoniem.

Symeon de Nieuwe Theoloog beschrijft het als volgt: "Want zij die kinderen van het licht worden en zonen van de toekomstige dag, zij die altijd in het licht wandelen, voor hen zal de Dag des Heren nooit komen, want zij zijn reeds bij God en in God."

Logos

Het Griekse woord logos had al een lange geschiedenis voordat het door Johannes werd gebruikt. De drie belangrijkste betekenissen zijn: "denken", "berekenen" en "spreken". Zoals alle rationele zaken, brengt logos op het meest fundamentele niveau "de betekenis", "de ordening" en "redelijke inhoud" over. Na verloop van tijd werd dit ook gelijkgesteld aan "universele rede" en "scheppende rede".

Johannes voltooit de filosofische waarheden van de oude Grieken door ze te verbinden met de Joodse traditie van zijn tijd. Dus wanneer Johannes' Evangelie van Johannes ons vertelt: "In den beginne was de Logos, en de Logos was bij God, en de Logos was God. Hij was in den beginne bij God. Alle dingen zijn door Hem gemaakt, en zonder Hem is niets gemaakt dat bestaat. (80) In Hem bestaat leven, en het leven was het licht der mensen... En de Logos werd vlees en woonde onder ons..."

Johannes stelt duidelijk dat Jezus Christus de Logos is. De Logos, de tweede Persoon van de Heilige Drie-eenheid, staat ook bekend als de Wijsheid, het Intellect en de Voorzienigheid van God.

Het is in de Logos dat de schepping haar reden, oorzaak en doel vindt.

Mens (anthropos)

Net als in de heilige Bijbel gebruikt de theologie het woord "mens" vaak in een algemene zin voor zowel man als vrouw; met andere woorden, de kerkelijke taal is inclusief. De mens is het enige schepsel dat naar Gods beeld en gelijkenis is gemaakt (Gen.1:26) en als zodanig was het Gods kroonjuweel.

Gods visie op de mensheid overstijgt ons beperkte begrip, wat gedeeltelijk blijkt uit Christus' woorden: "Want in de opstanding zullen zij niet trouwen en niet uitgehuwelijkt worden, maar zullen zij zijn als engelen van God in de hemel." (Mat.22:30).

Mysterie (mysterion)

Het Griekse woord voor mysterie betekende oorspronkelijk "inwijding", "geheim" of "onthulling van een geheim". (81) Het christendom erfde deze betekenis en door uitbreiding kreeg het de betekenis van "openbaring van God".

De mysteriën zijn zowel een symbool als een mysterie. Zolang het mysterie "verhuld" blijft, blijven de rituelen op symbolisch en iconografisch niveau; maar wanneer men ontvankelijk is en de genade is werkzaam, onthullen de mysteriën wat zich achter de "sluier" bevindt (vgl. 2Kor.3:16; 4:3). Mysterie draagt de dubbele betekenis van iets dat zowel verborgen als onthuld is, zowel een raadsel als een openbaring.

Er zijn zeven belangrijke mysteriën die door Christus zelf zijn ingesteld, waaronder de biecht, de doop en de heilige eucharistie, maar hun aantal is potentieel onbeperkt, omdat in de kerk alles op mysterieuze wijze werkt om het koninkrijk van God te openbaren.

Nous

De nous is ons hoogste vermogen. Het wordt wel het "oog van de psyche" genoemd, het "oog van het hart" en ook wel de "energie van de psyche".

Wanneer de nous gereinigd is, verblijft en functioneert deze vanuit het hart; hij kan God en de spirituele principes die aan de schepping ten grondslag liggen waarnemen; hij is cognitief, visionair en intuïtief.

(82) De metropolitaan van Nafpaktos, Hierotheos, zei: "De nous is naar het beeld van God geschapen. En voor zover God licht is, heeft ook de nous licht in zich weerspiegeld door de genade van God."

Na de zondeval van de mens en de "fragmentatie" van de psyche zal de nous zich onvermijdelijk identificeren met het verstand, de verbeelding, de zintuigen of zelfs het lichaam – en daarbij zijn pure, onvermengde staat uit het oog verliezen.

Panagia

De maagd Maria staat bekend onder vele namen, zowel beschrijvende als eerbiedige. Een van de meest populaire is Panagia, wat letterlijk "de Allerheiligste" betekent.

Prothesis

De prothesis beschrijft zowel de plaats als de bereiding van het brood en de wijn, die het lichaam en bloed van Christus zullen worden. De prothesis bevindt zich links van het heilig altaar en in traditioneel gebouwde kerken in een kleine apsis.

Het lichaam van Christus betekent de gehele kerk, inclusief de engelen, de Panagia, de heiligen en alle gelovigen, zowel levenden als overledenen.

Psyche

(83) Het belangrijkste en tegelijkertijd minst begrepen woord uit de Bijbel is het woord psyche. De orthodoxe opvatting van psyche blijft echter eensgezind en onveranderd. De psyche is een pure, onvervalste essentie die het lichaam bezielt en leven geeft. Het is onze immateriële natuur, geschapen maar eeuwig, bestaande uit onze cognitieve, conatieve (< wil) en affectieve aspecten, inclusief zowel het bewuste als het onbewuste. Hieruit volgt vanzelfsprekend dat psychische gezondheid voorafgaat aan het heil.

Om de volledige betekenis van het woord psyche, zoals dat in het traditionele christendom wordt begrepen, te omvatten, moeten we de betekenissen van vijf woorden combineren: "ziel", "leven", "adem", "psyche" en "geest".

In het Westen is de ziel een gedevalueerd en dubbelzinnig begrip geworden; de psyche, de oorspronkelijke bijbelse tegenhanger, is nu opgesplitst in twee afzonderlijke conceptuele gebieden.

De woorden "ziel", "leven" en "adem" vormen het ene gebied.

De woorden "psyche" (zoals in de moderne psychologie) en "geest" (zoals in de geestlichaam-dichotomie) vormen het andere gebied.

Daardoor is er weinig tot geen verband tussen "psychische" gezondheid en het eeuwige bezielende principe dat bekend staat als "ziel". (84) Deze ontwrichting wijst op een diepgewortelde spirituele ziekte bij de westerse mens.

Berouw/bekering (metanoia)

Berouw betekent: een verandering van hart, een verandering van denken – de letterlijke betekenis is een verandering van nous (oftewel meta-nous). Berouw is meer dan spijt of wroeging; het vereist een fundamentele levensverandering.

Christus vertelt ons dat de weg naar het koninkrijk van God bekering is. Een nauwkeurigere vertaling van Mat.4:17 luidt: "Blijf je bekeren, want het koninkrijk is nabij"; met andere woorden, niet eenmalig, maar voortdurend. We moeten onszelf voortdurend bijsturen totdat we het doel van het leven bereiken – de vereniging met God – want bekering is een mysterie.

Berouw is niet legalistisch; dat wil zeggen, als een boetedoening tijdens de biecht door de geestelijke biechtvader wordt opgelegd, is dit puur om therapeutische redenen, met als doel de nous en het hart van zonde te zuiveren.

Zonde (hamartia)

In het christendom betekent hamartia "vervreemding van God", of preciezer gezegd "falen om zijn bestemming bereiken". (85) Dienovereenkomstig betekent het werkwoord hamartanein "zijn bestemming niet bereiken" – de oorspronkelijke betekenis was "het doel missen". Deze woorden werden later vertaald als "zonde," "zondigen."

Het voornaamste doel van het menselijk leven is de vereniging met God; daarom is elke daad of zelfs gedachte die ons van God vervreemdt, een zonde. Zoals Paulus ons zegt: "De engel van de dood is de zonde" (1 Kor.16:56); zonde heeft geen legalistische dimensie, het is eenvoudigweg vervreemding van het leven.

Theoloog (theologos)

Theologie houdt zich bezig met God, onze deelname aan Hem en de onderliggende goddelijke werkelijkheid die inherent is aan de schepping. Het is veel meer dan intellectueel en wetenschappelijk spreken over God en wordt niet verworven door academische studie.

Een ware theoloog is iemand die een intieme gemeenschap met God heeft bereikt en inzicht heeft in de geestelijke wereld. Om Evagrius te citeren: "Als je een theoloog bent, zul je oprecht bidden; en als je oprecht bidt, ben je een theoloog." Terwijl Maximus de Belijder en Gregorius Palamas zeggen: "Onze toewijding ligt niet in woorden, maar in de werkelijkheid."

Theosis

(86) Theosis betekent letterlijk "door genade god worden". De bijbelse woorden die synoniem zijn met en een beschrijving geven van theosis zijn: adoptie, verlossing, erfenis, verheerlijking, heiligheid en volmaaktheid. Theosis is het verkrijgen van de Heilige Geest, waardoor men door genade deelgenoot wordt van het koninkrijk van God. Theosis is een daad van de ongeschapen en oneindige liefde van God. Het begint hier in tijd en ruimte, maar is niet statisch of voltooid, en is een open, ononderbroken voortgang door alle eeuwigheid.

Theotokos

De titel Theotokos, gegeven aan de maagd Maria, betekent "Moeder van God"; de letterlijke vertaling is "God-geboortegevende". Deze titel werd bevestigd door het Derde Oecumenische Concilie (431), dat verklaarde dat Christus werkelijk en volledig God was, zelfs vóór zijn incarnatie/menswording.